

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI**

N.M.O‘RINOVA, K.I.MARAYIMOVA

**MUZEY
PEDAGOGIKASI**

O‘QUV QO‘LLANMA

Farg‘ona - 2022

UO'K:

KBK:

N.M.O'rinova, K.I.Marayimova.

Muzey Pedagogikasi // O'quv qo'llanma – Farg'ona, 2022. 217 bet.

Mazkur o'quv qo'llanmada muzey pedagogikasining nazariy asoslari, tarixi, muzeylar faoliyatining innovatsion jihatlatlari kabi dolzarb masalalar yoritilgan. Shu bilan birga qo'llanma fan bo'yicha mustaqil ta'lim topshiriqlari, glossariy, hamda test savollari to'plamini ham o'z ichiga qamrab oladi.

O'quv qo'llanma oliy ta'limning "Tarix" yo'nalishi talabalari uchun "Muzey pedagogikasi" fanidan tavsiya etiladi. Shuningdek o'quv qo'llanmadan "Tarix o'qitish metodikasi", "Geografiya o'qitish metodikasi" va "Pedagogika-psixologiya" yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ham foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

B.S.Siddiqov

pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

M.R.Kadirova

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

***Mazkur o'quv qo'llanma Farg'ona davlat universiteti Kengashining
2021 yil 26 noyabrdagi 4-sonli yig'ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.***

MUNDARIJA

Kirish	4
I-BOB.	
MUZEY PEDAGOGIKASINING NAZARIY ASOSLARI	
1.1 Muzey pedagogikasining maqsadi va vazifalari	7
1.2 Muzey pedagogikasi jarayonida o'qituvchining roli	12
1.3 Badiiy va o'lkashunoslik muzeylari pedagogikasi	20
1.4 Maktab muzeyi pedagogikasi	26
1.5 Muzeyda o'quvchi-yoshlar bilan ishlashning pedagogik- psixologik hususiyatlari	34
1.6 Muzeyda ta'lim jarayonini tashkil etishning prinsplari, shakl, metod va vositalari	38
1.7 Muzey pedagogining kasbiy etikasi	49
1.8 Muzey va ta'lim muassasasi hamkorligining pedagogik jihatlari	53
1.9 Muzey turizmi	60
II-BOB.	
MUZEY PEDAGOGIKASI TARIXI	
2.1 Xorijiy davlatlarda muzey pedagogikasining shakllanish tarixi	74
2.2 Mustaqil O'zbekistonda muzey pedagogikasining shakllanish tarixi	95
2.3 Muzeylarning ta'limiy faoliyati va ularning turlari	106
2.4 Muzey pedagogikasining rivojlanishi va uning ijtimoiy pedagogik imkoniyatlari	122
III-BOB.	
MUZEYNING INNOVATSION FAOLIYATI	
3.1 Muzey ta'lim faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanish	135
3.2 Muzey ta'lim faoliyatida faol va interfaol metodlardan foydalanish	147
3.3 Virtual muzeylar muzey innovatsion shakli sifatida	153
3.4 Ekskursiyalar tashkil etishning innovatsion shakllari	165
3.5 Muzey ta'lim faoliyatida ommaviy axborot vositalarining o'rni	177
Umumiy xulosa	185
Mustaqil ta'lim topshiriqlari	188
Glossariy	200
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati	210

KIRISH

Asrlar davomida insoniyatning sivilizatsion tajribasini to'plagan muzeylar universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan bir qatorda tarixiy ma'lumotlarning bebaho manbaidir. Ilmiy muassasalardan farqli o'laroq, muzeylar jamiyatning yanada keng doirasi uchun ochiqdir. Shaxsning madaniy rivojlanishi va ijtimoiylashuviga ko'maklashuvchi eng muhim ijtimoiy institut muzeydir. O'ziga xosligi tufayli muzey madaniy muassasa sifatida qudratli salohiyatga ega, bu ayniqsa yosh avlodning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Muzeyning o'quv faoliyati turli davrlardagi ma'naviy-moddiy madaniyat yodgorliklarida to'plangan ijtimoiy tajribani saqlab qolish va keyingi avlodga yetkazishga asoslanadi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichi iqtisodiy va siyosiy hayotning barcha jabhalarida bo'lganidek madaniy sohada, shu jumladan, boy o'tmish merosimizni o'rganish, saqlash hamda uni keng xalq ommasiga targ'ib etish borasida ham tub burilish yasadi. O'zbekiston Respublikasining "Muzeylar to'g'risida"gi Qonuni, 1998 yil 12 yanvarda "Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 5 martda qabul qilingan "Muzeylar faoliyatini tubdan qo'llab-quvvatlash masalalari to'g'risida", 2014 yil 11 iyuldagi "Davlat muzeylarining bolalar va ularning ota-onalariga ochiqligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" Qarorlari qabul qilingan va bu orqali muzeylarning jamiyat hayotidagi roli, insonlar va tabiat, insonlar va tarix o'rtasidagi mustahkam bog'liqlikni ko'rsatib beruvchi voqelikka aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 11-dekabrda "2017-2027 yillarda Davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to'g'risida" Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'at sohasini innovatsion rivojlantirish to'g'risida" "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2019 yil 5 yanvardagi PF-5611-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu qo'llanma muayyan darajada xizmat qiladi.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni raqobatbardosh kadr va kuchli mutaxassis qilib yetishtirish bilan birga ularni axloqli inson, faol shaxs sifatida tarbiyalash ham muhim vazifalardan biridir. Buning uchun uzluksiz ta'lim tizimida oquvchilarga ta'lim-tarbiya berish bilan birga ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash, ularni urf-odat, an'analar va milliy qadriyatlar bilan oziqlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kadr avvalo inson bo'lsin, unda ahloqiy mezonlar yaxshi shakllangan, ijtimoiy mas'uliyat va daxldorlik yuqori bo'lishi zamon talabidir. Shu bois bo'lajak kadrlarni ijtimoiy va tarixiy merosni tashuvchilari bilan muloqotga kirishishlari uchun sharoit yaratish va bu orqali ularda muhim ijtimoiy faoliyatga doir qarashlar, qiziqishlarni rivojlantirish talab etiladi. Muzei pedagogikasi bu borada muhim, samarali vosita vazifasini bajaradi.

Ushbu qo'llanmaning maqsadi muzey pedagogikasi tarixi, muzey pedagogikasining nazariy asoslari va muzeyning innovatsion faoliyati haqidagi bilimlar bilan talabalarni qurollantirish. Shunga muvofiq, oldimizga quyidagi vazifalarni qo'ydik:

- bo'lajak o'qituvchilarni muzey pedagogikasining nazariy va uslubiy asoslari bilan tanishtirish;

- muzey makonida pedagogik tadqiqot faoliyatiga oid ko'nikma va malakalarini rivojlantirish;

- bo'lajak o'qituvchilarni muzey ta'limiy faoliyatining shakl, metod va vositalari bilan qurollantirish.

Shu bilan birga ushbu qo'llanma fan bo'yicha mustaqil ta'lim topshiriqlari, glossariyni ham o'z ichiga qamrab oladi. O'quv qo'llanma "Tarix", "Tarix o'qitish metodikasi", "Geografiya o'qitish metodikasi" va "Pedagogika-psixologiya" yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun mo'ljallangan.

Qo'llanmaning o'ziga xosligi shundaki, materialning muhim qismi jadvallar shaklida taqdim etilgan. Bu talabalarga ma'ruza, seminar va mustaqil ta'lim uchun o'quv -uslubiy manbaa bo'lib hizmat qiladi.

I BOB

MUZEY PEDAGOGIKASINING NAZARIY ASOSLARI

Bobning qisqacha mazmuni: muzey pedagogikasining maqsadi va vazifalari. Muzey pedagogikasi jarayonida o'qituvchining roli. Badiiy va o'lkashunoslik muzeylari pedagogikasi. Kasbiy muzey pedagogikasi. Maktab muzeyi pedagogikasi. Muzeyda o'quvchi-yoshlar bilan ishlashning pedagogik-psixologik hususiyatlari. Muzeyda ta'lim jarayonini tashkil etishning prinsplari, shakl, metod va vositalari. Muzey pedagogining kasbiy etikasi. Muzey va ta'lim muassasasi hamkorligining pedagogik jihatlari.

Tayanch iboralar: Muzey pedagogikasi, badiiy muzey, o'lkashunoslik muzeyi, kasbiy muzey, maktab muzeyi, ta'lim jarayoni, ta'lim prinsplari, shakl, metod va vositalari, muzey pedagogining kasbiy etikasi, muzey va ta'lim muassasasi hamkorligi.

1.1. Muzey pedagogikasining maqsadi va vazifalari

Muzey pedagogikasi – muzeylarning tarixi, madaniy-ma'rifiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini, muzeylarning turli toifadagi tashrif buyuruvchilarga ta'sir qilish usullarini, muzeylarning ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalarini o'rganuvchi fan sohasi.

Muzey pedagogikasining maqsadi muzey va pedagogik jarayonni ijodiy rivojlangan shaxsni shakllantirishga qaratilgan o'qituvchisi va talaba o'rtasidagi tizimli tashkil etilgan va aniq yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyati sifatida o'rganishdir.

Muzey pedagogikasining ob'ekti muzey muxitidagi madaniy qadriyatlar bilan muloqot jarayonida shaxsning rivojlanishi va shakllanishiga hissa qo'shadigan muzey aloqasining madaniy-ma'rifiy jihatlari hisoblanadi. Muzeyga tashrif buyuruvchi tarbiyaviy ta'sir ob'ekti sifatida emas, balki muloqot ishtirokchisi sifatida qaraladi.

Muzey pedagogikasining predmeti madaniy qadriyatlar bilan muloqot jarayonida shaxsning rivojlanishi va shakllanishiga hissa qo'shuvchi muzey aloqalarining mohiyati, shakllari va usullarini o'rganishdir.

Ushbu pedagogik bilimlar markazida **muzey madaniyati** tushunchasi bo'lib, u tashrif buyuruvchining axborotini idrok etishga tayyorgarlik darajasi-muzey boyliklarini qadr-qimmatini anglash va muzey tilining o'ziga xos xususiyati bilish, muzeyda harakatlanish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Keng ma'noda muzey madaniyati insonning voqelikka bo'lgan qadriyat munosabati, tarixga bo'lgan chinakam hurmat va real hayotdagi muzey ahamiyatiga molik ob'ektlarni aniqlash qobiliyatidir¹.

Muzey pedagogikasining asosiy yo'nalishlari:

- muzey tomoshabinlarining turli toifalariga yo'naltirilgan yangi muzey-pedagogik texnologiyalarni yaratish va amaliy faoliyatga joriy etish;
- muzeyning tarbiyaviy konsepsiyasini ishlab chiqish;
- muzey auditoriyasini o'rganish;
- tashkilot va muassasalar bilan o'zaro hamkorlik;

---

¹ Троянская Светлана Леонидовна Музейная педагогика и ее образовательные возможности в развитии общекультурной компетентности: Учебное пособие.- Ижевск: Ассоциация «Научная книга», 2007.

- muzeylarga tashrif buyuruvchilarning turli toifalari uchun dasturlar va loyihalarni ishlab chiqish.

Muzey pedagogikasi shaxsni maxsus tashkil etilgan predmet - fazoviy muhitga, jumladan, san'at asarlari va tabiat yodgorliklari, ekzotik ob'ektlar va tarixiy yodgorliklarga olib kirish g'oyasiga asoslanadi. Ko'rgazmadagi to'plamlarga nazar tashlab, ular haqida ma'lumot olgan tashrif buyuruvchi tarix va madaniyat bilan tanishadi, ob'ektiv dunyoning xilma-xilligini anglaydi, umuminsoniyatning o'ziga xos ko'rinishlarini o'rganadi.

Bugungi kunda muzey pedagogikasi oldida turgan vazifalar ko'p qirrali bo'lib, tashrif buyuruvchilarni muzeyda namoyish qilinayotgan voqea-hodisalarni his etish, eshitish, mulohaza yuritish va saboq olishga o'rgatadi. Muzey pedagogikasining vazifalarini ikki yo'nalishga bo'lish mumkin: muzeydagi madaniy-ma'rifiy faoliyat nazariyasi va metodologiyasini o'rganish hamda tabiiy fanlar va gumanitar yo'nalishdagi maktab fanlarini muzey muhitiga integratsiyalash vositalarini amaliy ishlab chiqish. Muzey pedagogikasining vazifalari:

1. Shaxsning yoshligidan muzey va muzey madaniyati bilan tanishtirish. Madaniy meros va unga qadriyat munosabati bilan muloqot qilish zaruriyatini shakllantirish.

2. Muzeyda shaxsning ijodiy qobiliyatlarini va ijodiy faoliyatini faollashtirish. Madaniy meros bilan aloqaning yangi shakllarini izlash.

3. Muzey ta'limining ko'p bosqichli tizimini yaratish (maktab-muzey - qo'shimcha ta'lim muassasalari - universitet).

O'zbekiston Davlat tarixi muzeyi direktori J.Ismoilovning fikrlaridan kelib chiqib, aytish mumkinki, muzey pedagogikasi — bu

muzei muhiti sharoitlarida o'tmish tajribalari, tarixiy, ma'rifiy, madaniy qadriyatlarni pedagogik jarayon orqali kelajak avlodga yetkazishdan iborat. Muzei yosh avlod tarbiyasi jarayoniga munosib hissa qo'shuvchi ko'makchi maskandir. Muzei pedagogikasi yo'nalishida asosan muzeining ta'lim muassasalari bilan o'zaro hamkorligi ko'zda tutiladi².

Mazkur yo'nalishning keng ommalashuvining sababi muzeilarga tashrif buyuruvchilarni yanada jalb etish, turli noan'anaviy ta'lim-tarbiya metodlaridan foydalanib, yosh avlodda mamlakatimiz tarixini o'rganishlarida va ularning ta'lim-tarbiya olish jarayonlarida o'z hissasini qo'shishdan iborat. Bunda ekskursovod va pedagoglar oldiga quyidagi faoliyat maqsadlari qo'yiladi:

- muzei va uning jamlanmalari orqali o'tmish qadriyatlariga tashrif buyuruvchilarda qiziqish uyg'otish;
- yoshlarda muzei yodgorliklariga ehtiyotkorona, hurmat bilan munosabatda bo'lish, ularni mamlakatimiz tarixi, madaniyatining bir qismi sifatida anglash tuyg'ularini shakllantirish, tashkil etilgan muzei-pedagogik dasturlari asosida umumiy mavzu va pedagogik maqsadga oid tadbirlarni kiritishdan iborat.

“Muzei pedagogikasi” tushunchasi o'z mazmun-mohiyatida quyidagi funksiyalarni amalga oshirishini ifoda etadi:

- axborot berish – muzei, avvalo, tashrif buyuruvchiga qaysidir sohada axborot beradi.
- ta'lim berish – muzei o'zida jamlangan materiallar vositasida tashrif buyuruvchilarning bilim doirasini kengaytirishda muhim o'rin

---

² Исмаилова Ж. Музей педагогикаси: тарихи, бугуни ва истиқболи // Ўзбекистон музейлари истиқболи. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – Б. 20.

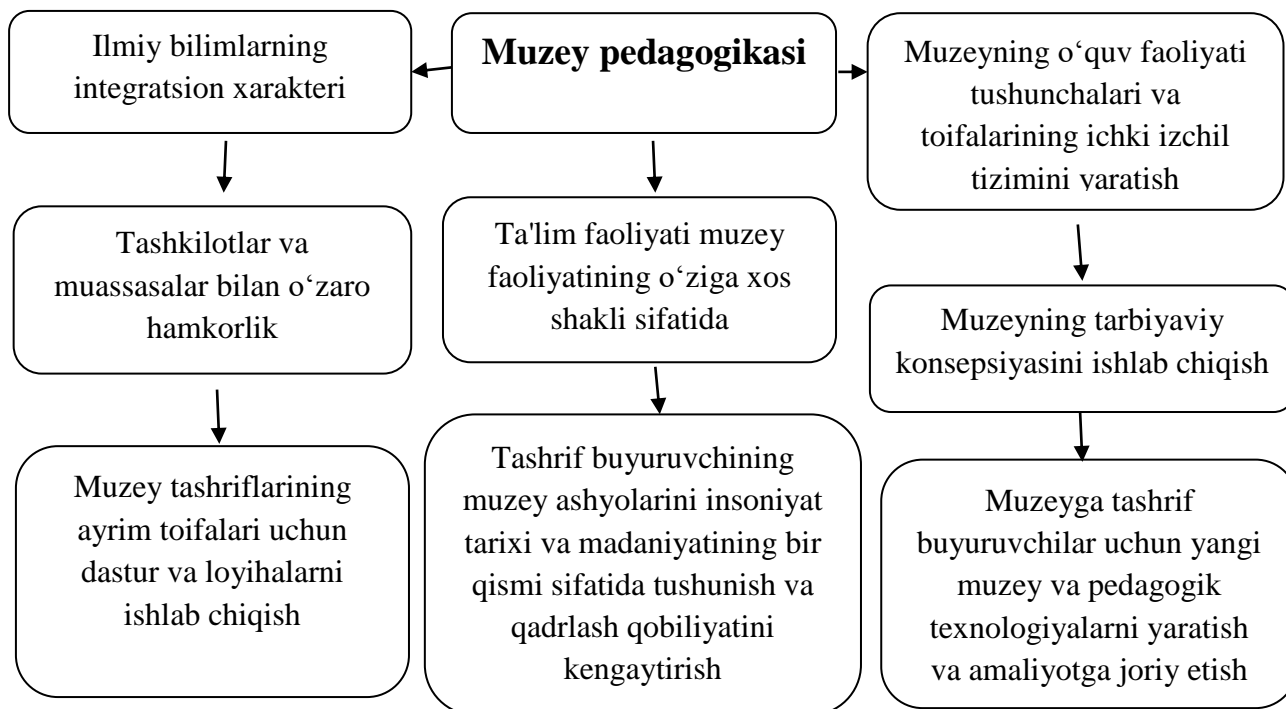
tutadi, bundan tashqari, muzeydagi kommunikasiya jarayonida tashrif buyuruvchilar muzey sohasida ayrim malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Muzey boshqa ta'lim muassasalarida olingan bilimlarga qo'shimcha bilim olish imkoniga ega maskandir.

- ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni rag'batlantirish – muzey ayrim sohalarda tashrif buyuruvchining ma'naviy madaniyatini shakllantirish, uning shaxsiy ijodiy xislatlarini ochishga ijobiy ta'sir etuvchi maskandir. Muzeyda shaxsni ijodiy jarayonlarga undovchi alohida sharoitlar mavjud. Eng muhimi uning ta'sirchan «ilhom baxsh etuvchi» imkoniyatga egaligi, o'tmish qadriyatlar, an'ana va urf-odatlar aks etganligidir.

- muloqotchanlikni shakllantirish – muzey mavzusiga oid mavzularda qiziqishlar bo'yicha turli tadbirlarning tashkil etilishi jarayonida o'smir-yoshlar faol muloqotga chorlanadi. Muzey taqdim etadigan muzey-axborotlari muloqotchanlikka qulay imkoniyat yaratadi, bunda mazmunli, qiziqarli, norasmiy shaxsiy muloqot yuzaga keladi. Muloqot uchrashuv, seminar, viktorina va boshqa tadbirlar shaklida o'tkazilishi mumkin (1.1.1-rasmga qarang).

Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirishda muzey xodimlari tomonidan muzey-pedagogik dasturlarini joriy etilgan, dasturlar asosan o'quvchi-yoshlar, talabalar auditoriyasiga mo'ljallangan muzey zallari bo'ylab interaktiv sayohat, turli tadbirlardan tashkil etiladi. Umuman olganda, muzeyda ma'rifiy sohada tashkil etiladigan va amalga oshiriladigan ishlarning mazmun-mohiyati juda ko'p qirralidir. Mazkur ishlarning asosiy shakllari: an'anaviy

(ekskursiyalar, leksiyalar), ommaviy tadbirlar, o'quv mashg'ulotlari kabilardan iborat.

1.1.1-rasm. Muzey pedagogikasining mohiyati.

1.2. Muzey pedagogikasi jarayonida o'qituvchining roli

Bugungi kunda ta'lim yoki ijtimoiy-madaniy hordiq chiqarish faoliyatini muzey vositalarisiz tasavvur qilish qiyin, shuning uchun muzeyning ijtimoiy-madaniy, ma'rifiy faoliyatini biladigan malakali mutaxassissiz bu sohani chuqur o'rganish va undan unumli foydalanish mushkul. Ta'kidlash joizki, ushbu murakkab vazifa o'quvchilarni muzey materiallari asosida o'qitish va tarbiyalash, shuningdek ularning nazariy tushunchalarini boyitish orqali muzey muhiti va o'quv muassasasida pedagogik muammolarni hal qilishga qodir o'qituvchilarni tayyorlashni ta'minlaydigan yangi pedagogik

yo'nalish, ya'ni muzey pedagogikasi doirasida muvaffaqiyatli hal etilmoqda.

Muzeyda ham, maktabda ham teng muvaffaqiyat bilan ishlay oladigan mutaxassislarni tayyorlash g'oyasi XX asr boshlarida vujudga keldi. Muzey kolleksiyasi tashrif buyuruvchilarga turli bilim sohalarining ichki aloqalarini taqdim eta oladi. Bu hol asosan muzey xodimi va maktab o'qituvchilarining kasbiy tafakkurining o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi³.

O'qituvchining muzeyda ta'lim faoliyatini amalga oshiruvchi funksiyasi muzey-pedagogik jarayonni tashkil etish va ma'lum bir dastur asosida o'quvchining yodgorlik bilan bevosita muloqotini ta'minlashdir. Shuni ta'kidlash kerakki, o'qituvchining roli muzey orqali ko'p darajali ta'limni amalga oshirishda, jumladan, vizual fikrlash, estetik idrok, muzey madaniyati va ijodiy tamoyillarini shakllantirishda sezilarli darajada oshdi. Muzeyda ta'lim jarayonini tashkil etuvchi o'qituvchi o'quvchilarga kerakli ma'lumotlarni ajratishgina emas, balki ularning ma'lum bir tizim doirasida o'zlashtirilishi, tahlil qilinishi va moslashuvini ta'minlaydi. Shunday qilib, u muzey yodgorligining taassurotiga, tushunchasiga va talqiniga yo'l ochadi.

Bugungi kunga kelib Amerika Qo'shma Shtatlari bo'lajak o'qituvchilarni muzey pedagogikasiga kasbiy tayyorlashning zamonaviy tajribasiga ega. Bu sohada mutaxassislar bir qancha oliy o'quv yurtlarida (Vashington, Los-Anjeles va Janubiy Karolina

---

³ См.: *Бойко А.Г.* Опыт сопоставления профессионального сознания музейного и школьного педагога (к постановке проблемы) // *Образовательная деятельность художественного музея.* Вып. 4. СПб., 1995 С 13

universitetlarida) tayyorlanadi. Ular orasida Vashington universiteti alohida o'ringa ega, unda muzeylar bilan hamkorlikda yaratilgan muzey pedagogikasi bo'limi Qo'shma Shtatlardagi birinchi bo'lgan professional kursni ishlab chiqdi. O'quv dasturi oliy ta'limning ikkinchi darajasi-magistraturaga mo'ljallangan. Bu shuni anglatadiki, bakalavr darajasiga ega bo'lgan talabalar tasviriy san'at, muzeyshunoslik va tegishli gumanitar va tabiiy fanlar bo'yicha kompetensiyalarga ega bo'ladi. O'qitishning yangi bosqichida talabalar psixologiya, sotsiologiya, ta'lim nazariyasi va amaliyoti sohasida kasbiy bilimlarga ega bo'ladilar, muzey va pedagogik faoliyatda ilmiy-tadqiqot olib borish ko'nikma va malakalarni egallaydilar.

Bu amaliyot davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan keng qo'llab-quvvatlanmoqda, chunki u ta'lim tizimidagi ijobiy o'zgarishlarga o'z hissasini qo'shmoqda. Shu munosabat bilan Amerika muzeylarining aksariyati o'qituvchilarning badiiy madaniyatini rivojlantirish va ularni turli yo'nalishdagi muzeylarda ishlashga tayyorlash dasturlarini ishlab chiqadi. Bu dasturlar ko'pincha muayyan o'quv predmetining majburiy tarkibiy qismi sifatida yaratiladi va maktablarda amalga oshirish uchun mo'ljallangan. Ular o'qituvchilar uchun turli o'quv kurslari taqdim etadi va o'qituvchiga darsni o'tkazishga ko'maklashuvchi darslarning metodik ishlanmalari, axborot materiallari to'plamlari hamda o'qituvchiga vaqtinchalik foydalanish uchun beriladigan metodik qo'llanmalarni o'z ichiga oladi ("o'qituvchi paketlari"). Ushbu qo'llanmalarda ko'rsatmalar, turli diagramma va jadvallar, audio va video materiallar hamda slaydlar mavjud.

Qo'shma Shtatlardagi barcha yirik muzeylarda keng qamrovli o'quv kutubxonalari mavjud. O'qituvchilar, muzey xodimlari va ularning yordamchilari-muzey ko'ngillilari bu yerda darslarga tayyorgarlik ko'rish va maslahat olish imkoniga ega. Amerika muzeylarida o'qituvchi tayyorlash 1994 yilda qabul qilingan badiiy fanlarni o'qitish bo'yicha milliy standartlar maqsadlariga javob beradi, bu esa maktabda o'quvchilarni san'atga o'rgatishning amaliy ahamiyatini ortishiga imkon beradi.

Germaniyadagi muzey va ta'lim muassasasi o'rtasidagi o'zaro aloqalar o'qituvchiga muayyan o'quv vazifalarini hal etishga yordam berishga asoslangan. Shu ma'noda san'at muzeyi ham bundan mustasno emas. Har qanday boshqa turdagi muzeylarda bo'lgani kabi o'qituvchi bu yerda ham "ekspert" vazifasini bajaradi, ya'ni kasbiy vazifalari asosida o'quvchining xulqi va bilimini nazorat qilgan holda muzey-pedagogik jarayonining vosita va mazmunini tanlaydi. Maktab o'quvchilarining mustaqil ishlariga metodik rahbarlik qilish, ularga maxsus "ish kitobi" (рабочая тетрадь) yaratishga yordam berish katta o'rin tutadi⁴.

Ularning mavzusi maktab o'quv dasturiga hamohang bo'lib, o'qituvchi va muzey xodimiga bolalarning ma'lum mavzular bo'yicha bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtirish va kengaytirish imkonini beradi. Odatda, "ish kitobi" uch qismdan iborat bo'lib, muzey xodimlari tomonidan o'qituvchilar bilan maslahatlashgan holda yaratiladi. Ulardan biri darsda foydalanilgan yodgorliklar haqida qisqa ma'lumot bo'lsa, ikkinchisi o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi faoliyatiga

---

⁴ Столяров Б.А. Музейная педагогика история, теория, практика- М.: Высш. шк., 2004 —180-183 с.

qaratiladi. O'quvchi tomonidan topshiriqlarni bajarish maktabda olgan bilimlarini chuqurlashtirish imkonini beradi. "Ish kitobi"ning yana bir vazifasi o'qituvchiga muzey ekspozitsiyasi tilini o'rganish va muzey asl nusxalarini tarixiy yoki badiiy ahamiyati jihatidan baholashga yordam berishdan iborat.

Shunday qilib, muzeyning Germaniyadagi maktab bilan o'zaro aloqasi avvalo muzey faoliyatining maktab o'quv jarayoniga bo'ysunishi va muzey materialini ishlab chiqishda o'qituvchining yordami bilan belgilanadi. Bu o'zaro ta'sirda o'ziga xos topilma o'qituvchining muzey yo'nalishini rivojlantiruvchi "ish kitobi"ni ishlab chiqish va ulardan foydalanish bo'ldi.

Rossiyada bu sohadagi ixtisoslashuv qariyb o'n yildan buyon madaniyat oliy o'quv yurtlarining muzeyshunoslik fakultetlarida "Muzeylarni boshqarish va yodgorliklarni muhofaza qilish-tarix va madaniyat" mutaxassisligi bo'yicha amalga oshirilmoqda. Biroq, an'anaviy muzey, san'at yoki pedagogik ta'limning cheklangan doirasida o'qitish muayyan kamchiliklarga ega bo'lib, zamonaviy talablarga javob bermaydi, chunki u tasviriy san'at, psixologiya sohasida yetarli darajada bilim bermaydi va muzey muhitining o'ziga xos xususiyatlarini to'laqonli ochib bermaydi.

Muzeyga tashrif buyuruvchilar bilan ishlashga yangicha yondashuvlarni izlab, muzeylar so'nggi yillarda ta'lim muassasalari va pedagogika universitetlari bilan yangi, tizimli hamkorlik darajasiga erishish imkonini beradigan ta'lim xizmatlarini qayta tuza boshlaganida vaziyat o'zgarib boshladi. 1989 yilda Rossiya muzey pedagogikasi va bolalar ijodiyoti markazi tashkil etildi. Muzey

amaliyotida birinchi marta dunyodagi eng yirik muzeylardan biri muzey va o'quv majmuasiga aylantirildi, bu esa muzey tashabbusi bilan madaniyat va ta'lim sohalari o'rtasidagi fanlararo o'zaro aloqalar tizimini ishlab chiqishga kirishish imkonini berdi⁵. Uning jamoasiga san'atshunoslar, o'qituvchilar, psixologlar, rassomlar, teatr mutaxassislari, o'rta va oliy maktab xodimlari kiradi.

Muzeyning ta'lim muassasalari bilan hamkorligi tajribasi Rossiya muzeyida barcha darajadagi san'at va gumanitar ta'limning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalar darajalari va yo'nalishlarini aniq tashkil etishi kerak bo'lgan tizimni ishlab chiqishga imkon berdi. Amaliyot shuni ko'rsatdiki, muzeyda tasviriy san'atni joriy etishning eng samarali modeli muzey-pedagogik dasturlari bo'lib, muayyan san'at muzeyining o'ziga xos xususiyatlarini va zamonaviy pedagogik usullarni uyg'unlashtirgan holda ishlab chiqilgan.

Oliy ta'lim muassasalari bo'lajak o'qituvchilarni muzey-pedagogikasi faoliyatiga tayyorlashni bakalavriat yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarida amalga oshirishi va qayta tayyorlash uchun imkoniyat yaratishi kerak. Shuningdek, ularni o'qitish pedagogika kollejlari yoki madaniyat va san'at universitetlarida tashkil etilishi mumkin.

Pedagogika universitetlarida tayyorlanuvchi bo'lajak o'qituvchilar "muzey pedagogikasi" faoliyatiga oid quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarni ega bo'lishi lozim:

---

⁵См.: Козиев В.Н. Школьники, учителя и студенты в Государственном Русском музее // Художественный музей в образовательном процессе. — СПб., 1998.

- muzey va uning ijtimoiy-madaniy muassasalar tizimidagi o'rnini, muzey pedagogikasi tarixi haqida to'liq tushunchaga ega bo'lish;

- zamonaviy muzeydagi ta'lim jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, muzey pedagogikasi umumiy pedagogik jarayonning bir qismi ekanligi haqida tushunchaga ega bo'lishi;

- muzey va pedagogik faoliyatning zamonaviy muzey biznesi rivojidagi o'rnini, uning ta'limni insonparvarlashtirish, shaxs madaniyati va ijtimoiy munosabatlar madaniyatini shakllantirish muammolarini hal etishdagi ahamiyatini tushunish;

- ta'lim va madaniy tizimlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning umumiy va o'ziga xos ehtiyojlarini aniqlay olish;

- muzey-pedagogik jarayoni davomida ushbu o'zaro aloqalarni tashkil etish ko'nikmalariga ega bo'lishi;

- muzey pedagogikasining metodlari, shakl va texnologiyalarini bilish va ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olish;

- muzey pedagogikasi nazariyasi va tarixiga oid bilimlar tizimini egallash;

- o'qituvchining barcha muzeylarda va ta'lim muassasalarida kasbiy faoliyati uchun badiiy qobiliyati va estetik g'oyalarini rivojlantirish zaruriyatidan xabardor bo'lish;

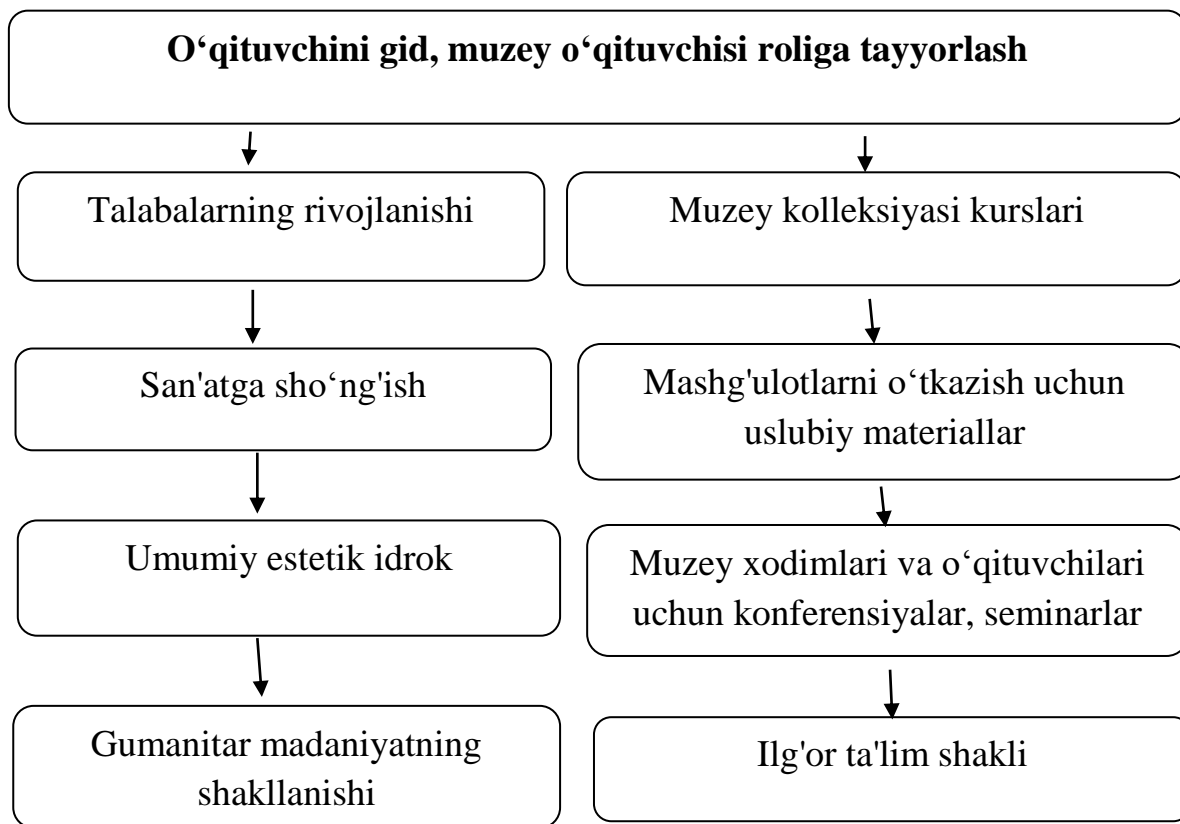
- muzey qadriyatlarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish jarayonini samarali tashkil eta olish va muzeyga bo'lgan qiziqishlarini muzey kommunikasiyasiga tizimli kiritish zarurati darajasiga ko'tara olish;

- muzey pedagogikasi sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlari, metodikasi va tajriba ishlariga oid ko'nikma va malakalarini egallash (1.2.1-rasmga qarang).

Ma'lumki, har bir fan asosi u yoki bu ijtimoiy davrning muhim voqealari bilan bog'lab o'rganilganda, adabiyot, san'at, tarixiy voqealar o'sha davrdagi muhim voqealar, adabiyot va san'at namoyondalarining o'z zamonasida tutgan o'rni, kiritgan yangiligi uning ijtimoiy hayot bilan bir qatorda rivojlanib, taraqqiy etganligi haqida ham ma'lumotlar beriladi. Shunga ko'ra, maktab o'qituvchilari va muzey xodimlari faoliyatida o'zaro aloqadorlikni tashkil etishning o'ziga xos didaktik talablari, yo'nalishlari, tamoyillari va imkoniyatlari mavjud bo'lib, bular pedagogikadagi an'anaviy metodikaga qaraganda innovatsion xarakter kasb etadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida aytish mumkinki, muzey muhitida bolalar tarbiyalanadi, ya'ni estetik idrok etish, muzey madaniyati, badiiy did shakllanishi asosida tarbiya beriladi. Ijodkor shaxs kamolotga erishib rivojlanadi, shuningdek, muzey yodgorliklarini ko'rish, eshitish, ma'lumot olish orqali bilish (ta'lim olish) faoliyati shakllanadi. Demak muzey va maktablar sharoitida pedagogik faoliyat – ta'lim-tarbiya va rivojlanishning yaxlit majmui bo'lib, shaxsni estetik tarbiyalash, bilim berish va rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Bularning barchasi muzey va ta'lim jarayonini o'zaro aloqadorlikda olib borishda, o'quvchilarni muzeylar vositasida ma'naviy merosga hurmat ruhida tarbiyalash, o'z metodikasiga ega pedagog kadrlarni hamda ta'lim muassasalari rahbar kadrlarini tayyorlash va ularning

malakasini oshirish kabi muhim sohalarni takomillashtirishda innovatsion yondashuvni taqozo etadi.

1.2.1-rasm. O'qituvchini muzey faoliyatiga tayyorlash.

1.3. Badiiy va o'lkashunoslik muzeylari pedagogikasi

Badiiy muzeylar – shaxsni shakllantirish va uning badiiy-estetik idrok, tajriba va baholash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tasviriy va amaliy bezak san'ati hamda me'moriy yodgorliklarni yig'ish, saqlash, ta'mirlash, saralash, ko'rgazmalarda namoyish etish, o'rganish, targ'ib etish bilan shug'ullanadigan, san'atshunoslik yunalishidagi ilmiy ma'rifiy va tadqiqotlar olib boriladigan muassasalar.

Estetik tarbiya uchun ideal muhit bo'lgan badiiy muzeylar tashrif buyuruvchilar bilan ishlashning turli shakllari yordamida – badiiy asarda mujassamlashgan badiiy obrazni idrok etish orqali shaxsni tarbiyalaydi va takomillashtiradi. Bir necha bosqichlarni o'z ichiga olgan badiiy tasvirni tushunish - asar konsepsiyasini tushunishdan tortib, tomoshabinning ijodiy idrok etishigacha shaxsning uyg'un shakllanishiga yordam beradi. Biroq, badiiy muzeydagi pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat tasviriy, balki musiqa, teatr va boshqa ijodiy komponentlarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Demak, mustaqil muzey-pedagogik yo'nalishga aylangan badiiy muzeyi pedagogikasi muzeyshunoslik, pedagogika, psixologiya va san'atshunoslik chorrahasida shakllanadigan, muzey muhitida badiiy tajribani uzatishga qaratilgan fanlararo ilmiy soha va unga asoslangan aniq amaliy faoliyatdir⁶..

Badiiy muzeydagi o'quv faoliyati keng ko'lamli vazifalarni - san'at haqida ma'lumot berishdan tortib, badiiy idrok va shaxsning ijodiy sohasini shakllantirishgacha bo'lgan vazifalarni hal qilishga qaratilgan muayyan pedagogik harakatlar majmui orqali amalga oshiriladi.

Badiiy muzey pedagogikasi tasviriy san'at vositasida ijodiy rivojlangan shaxsni shakllantirishga qaratilgan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligidan iborat bo'lgan yaxlit muzey-pedagogik jarayonning nazariy asosi hisoblanadi. Muzey san'at asarining o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilimlarni kengaytirish, muzey ekspozitsiyasini tashkil etuvchi asl nusxalar asosida uning tarixini o'rganish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Tasviriy

---

⁶ Столяров Б.А. Педагогика художественного музея: от истоков до современности. СПб., 1999. С. 7.

tafakkurning rivojlanganligi, estetik didi va tasviriy san'atni badiiy idrok etish ko'nikmalari bu imkoniyatni samarali amalga oshirishning shartidir.

B. A. Stolyarov tadqiqotlariga ko'ra Badiiy muzeyning ta'lim faoliyati quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Estetik (badiiy idrok va ijodkorlikni rivojlantirish);
2. Tarixiy va badiiy (san'at tarixini o'rganish).
3. Gumanitar-fanlararo (tasviriy san'atning boshqa fanlar bilan aloqasi).
4. Ijtimoiy-yo'naltirilganlik (san'at rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy moslashtirish vositasi sifatida).

O'lkashunoslik muzeylari — ilmiy tekshirish va madaniy ma'rifiy muassasa. Ma'lum geografik yoki ma'muriy hududning tarixiy yodgorliklari, tabiiy ilmiy va badiiy to'plamlari, xalq san'ati asarlarini yig'adi, saqlaydi, ilmiy o'rganadi, ko'rgazmalar uyushtiradi va targ'ib qiladi. Muzeylarning keng tarqalgan turi bo'lgan O'lkashunoslik muzeylari kompleks yo'nalishga ega: unda, asosan, tabiat, tarix, ba'zilarida san'at, adabiyot va etnografiya, ayrimlarida qishloq xo'jaligi, iqtisod, sport kabi bo'limlar ham bo'ladi.

O'lkashunoslik muzeylari faoliyatining dolzarbligi o'lkashunoslikning faol rivojlanishi, ona yurtni, tarixni va madaniyatni o'rganish, o'quvchilarning turisrik - o'lkashunoslik faoliyatini rivojlantirish bilan bog'liq. Ta'limning o'lkashunoslik tarkibiy qismini kuchaytirish bizning davrimizning ijobiy tendensiyasidir, xususan, yosh avlodni tarbiyalash uchun ajoyib asosdir.

Bugungi kunda muzey nafaqat bolalarni, balki kattalarni ham tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni hal qilishda ta'lim muassasalarining to'liq hamkori hisoblanadi. Muzey muhitida o'quvchi bilim oladi, kashfiyotlar qiladi, his-tuyg'ularni boshdan kechiradi, har xil ma'lumotlarni oladi, shaxsiyatini har tomonlama rivojlantiradi. Madaniy va tabiiy meros ob'ektlari ulkan kuchga ega va ekspozitsiyalar tomoshabinni shunchaki tafakkurdan ko'proq narsaga - fikrlashga, aqliy fazilatlarni rivojlantirishga, dunyoga va o'ziga nisbatan ma'lum munosabatni shakllantirishga undaydi.

Ekspozitsiyalar nafaqat o'zlari haqida, balki ularning ramzi yoki belgisi bo'lgan faktlar, hodisalar va jarayonlar haqida ma'lumot beradi. Binobarin, o'lkashunoslik muzeyida o'quv-tarbiya faoliyatini muvaffaqiyatli tashkil etishda fondlarni o'rganish jarayonida olingan ayrim ob'ektlarning ilmiy, ma'lumotli, estetik ahamiyati haqidagi ma'lumotlar katta ahamiyatga ega. Ular ko'rgazma uchun muzey buyumlarini tanlashda asosiy rol o'ynaydi. Ekspozitsiyani tayyorlashda ob'ektlarning qimmatidan tashqari, u yoki bu ko'rgazmadan ma'lumot olishda tashrif buyuruvchilar (ayniqsa, bolalar) qanday his-tuyg'ularni boshdan kechirishlarini ham oldindan bilish kerak.

Muzey bazasida ta'lim faoliyatini samarali amalga oshirish uchun ekspozitsiyaning mazmuni va shakli birlikda bo'lishi kerak. Estetik nuqtai nazardan ekspozitsiya dizayni ham yagona yaxlitlikni tashkil qilishi kerak: rang, yorug'lik va fazoviy echimlarning

kombinatsiyasi, shuningdek, matn va yorliqlar dizayni, audio-vizual vositalar va eng yangi texnologiyalardan foydalanish.

Madaniy va tabiiy meros ob'ektlarini to'g'ri tanlash bilan ular ma'lum bir tasvirlar tizimini tashkil qilishi va shu bilan belgilangan mavzuni ochib berishi kerak. Bunga asoslanib, ob'ektlarning tashrif buyuruvchining hissiy va kognitiv sohasiga ta'sirini qayd etishimiz mumkin. Shuningdek, o'lkashunoslik muzeylari ekspozitsiyasida matnlar katta o'rin egallaydi. Ular bir ma'noli, aniq, iloji boricha ixcham va turli toifadagi tashrif buyuruvchilar uchun ochiq bo'lishi kerak.

Keyingi yillardagi istiqbolli yo'nalishlar qatorida o'lkashunoslik muzeylarining madaniy-ma'rifiy ishlariga e'tibor qaratilmoqda. Ular aholining barcha toifalari (eng kichigidan tortib keksalargacha) uchun ham rasmiy, ham norasmiy muloqot markazlariga aylanadi. Ko'ramizki, muzey tomoshabinlari bilan o'zaro aloqada bo'lish ekskursiya mavzusini doimiy ravishda takomillashtirib borishni va ekskursiyalarning yangi turlarining paydo bo'lishini, o'lkashunoslik muzeylari auditoriyasi uchun yangi dasturlarni ishlab chiqishni, darslarning yangi turlarini paydo bo'lishini talab qiladi. O'lkashunoslik muzeylari hududlarning o'ziga xosligi, muzeylar tarmog'ining o'ziga xosligi va mintaqaviy madaniyatning o'ziga xosligi bilan belgilanadigan ko'plab turlarga ega. Ularning muhim vazifasi - turli yo'nalishlarda o'qitish, rivojlantirish va tarbiyalash ishlaridir.

Madaniy va tabiiy meros ob'ektlaridan foydalanadigan zamonaviy o'lkashunoslik muzeylarining ta'lim faoliyatining quyidagi asosiy yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Muzeysga tashrif buyuruvchilarning ayrim toifalari uchun madaniy-ma'rifiy dasturlar va loyihalarni ishlab chiqish. Har bir bunday toifa uchun (masalan, maktabgacha yoshdagi bolalar, boshlang'ich sinf o'quvchilari, o'quvchilar va boshqalar uchun) ularning yoshi, qiziqishlari va bilim darajasiga qarab dasturlar ishlab chiqiladi.

2. Muzeys-ta'limning yangi texnologiyalarini yaratish va amaliyotga joriy etish. Bu erda asosiy narsa o'quvchilarning muzeys ma'lumotlarini idrok etish qobiliyatini rivojlantirish, muzeys ko'rgazmasi tilini tushunish, tasavvur, fantaziya, ijodiy faollikni rivojlantirishdir. Muzeys ta'limining eng muvaffaqiyatli yangi texnologiyalarini ommalashtirish alohida loyihalar shaklida amalga oshiriladi va turli ob'ektlarda amalga oshiriladi.

3. Turli ta'lim tashkilotlari va muassasalari - maktablar, bolalar bog'chalari, oliy o'quv yurtlari, bolalar ijodiyoti saroylari, bolalar sog'lomlashtirish oromgohlari va boshqalar bilan o'zaro doimiy hamkorlik.

4. Turli muzeylarning o'quv va tarbiyaviy faoliyati tajribasini umumlashtirish va o'rganish (amalda qo'llash).

5. Muzeys aloqasi jarayoniga moddiy meros obyektlarini kiritish. Shu bilan birga, xalqning nomoddiy merosi – xalq og'zaki ijodi, xalq hunarmandchiligi, cholg'ulari va hokazolar ham har tomonlama o'rganilmoqda, ularni ayni paytda chinakam ommalashtirish va yangi avlodlarga yetkazish zarur⁷.

---

⁷ О.М.Корженко, М.В.Шулика Особенности использования предметов культурного и природного наследия в образовательной деятельности современных краеведческих музеев. НАУКА. ИСКУССТВО. КУЛЬТУРА Выпуск 4 (12) 2016. С 187.

Shuni ta'kidlash kerakki, bugungi kunda ko'plab o'lkashunoslik muzeylarida bolalar va kattalar uchun mo'ljallangan maqsadli dasturlar mavjud. Ayrim muzeylarda qo'shimcha ravishda butun ta'lim bo'limlari, bolalar markazlari va boshqalar tashkil etilgan. Yangi, dolzarb masalalarni ko'rib chiqish mavjud; qiziqarli usullar amalga oshirilmoqda va ularning barchasi, albatta, innovatsion madaniy-ma'rifiy dasturlar va loyihalarda o'z ifodasini topmoqda.

Ko'pgina o'lkashunoslik muzeylarining ekspozitsiyasi me'morchilik, rassomlik, haykaltaroshlik, san'at va hunarmandchilikning eng ajoyib namunalarini o'z ichiga oladi. Ulardan tashqari va ular bilan birgalikda muzeylarimiz o'zlarining ijtimoiy, madaniy-ma'rifiy amaliyotlarida xalq madaniyatining deyarli barcha tarkibiy qismlaridan: musiqa, xoreografiya, marosim va bayramlar, liboslar va boshqalardan foydalanadilar. Shunday qilib, ular madaniy xotira va xalq an'analarining saqlovchilari va faol tarjimonlaridir.

1.4. Maktab muzeyi pedagogikasi

Maktab muzeylari ta'lim muassasalaridagi eng yirik muzeylar guruhidir. Ular o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim va ijodiy faolligini rivojlantirish, madaniy meros bilan tanishish va tarixiy voqealarga qadriyatli munosabatda bo'lish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida umumta'lim maktablarda tashkil etiladi va faoliyat yuritadi.

Maktab muzeyi nafaqat ajdodlar xotirasini jamlash, balki ushbu xotirani yosh avlodga yetkazish uchun turli xil vositalar, shakllar va

usullar majmuasini o'zida jamlagan noyob ijtimoiy-madaniy hodisadir. Shunday qilib, madaniyat, ta'lim va tarbiya bu sohada bir-biriga bog'langan bo'lib, bugungi kunda ta'limni insonparvarlashtirish, chuqur tarixiy va madaniy ildizlarga qaytish jarayoni davrda muhimdir. Maktablar, gimnaziyalar, qo'shimcha ta'lim muassasalari o'qituvchilari va o'quvchilari maktab muzeylarini tashkil etish va ulardan foydalanishda ishtirok etib, o'qitish mazmuni va uslublarni takomillashtirish muammolarini hal etish bilan birga, madaniy va tabiiy meros obyektlarini aniqlash, to'plash, saqlash va ulardan foydalanishga beqiyos hissa qo'shadilar.

Maktab muzeylarining o'ziga xosligi shundaki, ular faoliyati mazmunining pedagogik maqsadga muvofiqligi, tanlangan konsepsiyaga mos keladigan muzey kolleksiyalarini yig'ish qobiliyati, maktabning uni asrash va to'g'ri saqlash uchun moddiy shart-sharoitlarni ta'minlash qobiliyati bilan belgilanadi. Muzey faoliyatining zaruriy sharti o'qituvchilar rahbarligida tizimli qidiruv va ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishga, mablag'larni yig'ish, hisobga olish va saqlashda, yig'ilganlarni namoyish etish va targ'ib qilishda ishtirok etadigan doimiy muzey kengashi tashkil etishi bilan belgilanadi. Ko'pgina hollarda, zamonaviy maktab muzeyi maktabning ta'lim maydonining o'zagiga aylanadi, maktab o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimida yetakchi rol o'ynaydi va muzey madaniyati va an'analari bilan tanishishning eng qulay usuliga aylanadi⁸.

---

⁸ Решетников Н. И. Школьный музей и комплектование его собрания: [учебно-методическое пособие] / Н. И. Решетников. - М.: ФЦДЮТиК, 2005.

Maktab muzeyi bugungi kunda bolaning faoliyati, uning ijodiy va konstruktiv faoliyati uchun imkon qadar ochiq bo'lgan makondir. Maktab muzeyida o'quvchi nafaqat muzey boyliklarining "iste'molchisi", balki ularning bevosita yaratuvchisi hamdir. Maktab muzeyining o'ziga xosligi, birinchi navbatda, uning alohida turdagi muzey ekanligi bilan belgilanadi. Muzeyning pedagogik jarayonining bir qismi sifatida u bolalar auditoriyasiga qaratilgan, aniq ta'lim yo'nalishiga ega, o'z ishini bolalar va o'qituvchilar, bolalar va otalarning faol va birgalikdagi ishtiroki asosida quradi.

Maktab muzeyi o'quv jarayoni bilan birgalikda faoliyat yurtadi: o'zining to'plamlari va faoliyat shakllari orqali u muayyan o'quv fanlarini o'qitish va o'quvchilarning qo'shimcha ta'limiga hissa qo'shadi. Maktab muzeylari bolalarning ijodiy faolligini rag'batlantirish va ta'lim jarayonini boyitish vositasidir. Maktab muzeyining an'anaviy funktsiyalariga quyidagilar kiradi: to'plamlarni olish, o'rganish, hisobga olish, saqlash, shuningdek ularni ta'lim va tarbiya jarayoniga yo'naltirish. Maktab muzeyi ushbu funktsiyalarni amalga oshirish uchun yetarli bo'lgan muzey ashyolari fondiga, shuningdek, asosan o'z faoliyatini amalga oshiradigan ekspozitsiya va ko'rgazma maydoniga ega bo'lishi kerak (1.4.1-rasmga qarang).

Muzey ishi shaxsiy buyumlarni shakllantirish jarayonining samaradorligini ta'minlash bilan bog'liq barcha vazifalarni hal qiladi va vatanparvarlik tarbiyasining eng samarali vositalaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Zamonaviy ta'lim jarayoniga nisbatan S.V.Stepanov (2004) o'lkashunoslik va muzey pedagogikasining vazifalarini aniqlaydi:

- tarbiyaviy vazifasi - axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida inson madaniyatining natijalarini (ob'ektlarini) kiritish, bolaning estetik madaniyati, tarix, madaniyat, urf-odatlar va ularning tashuvchilariga hurmat bilan munosabatda bo'lish;

- ta'limiy vazifasi - o'lkashunoslik va muzey ishining integratsiyasini ta'minlash, turli fanlar bo'yicha o'quv jarayoni mazmunini ifodalash;

- ilmiy-tadqiqot vazifasi - o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish;

- ijodiy va hordiq chiqarish vazifasi - mahalliy tarixiy o'bektlar va muzeylardan maktab o'quvchilarining turistik madaniyati oshirish, yani bo'sh vaqtlarini tashkil etishning yo'nalishlaridan biri sifatida foydalanish;

- taqdimot vazifasi - o'lkashunoslik va muzey ishi sohasida o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim muassasasining o'zi erishgan yutuqlarini taqdim etish, ta'lim muassasasi imidjini shakllantirish hamda jamiyatda jozibadorligini oshirish uchun foydalanish;

- estetik vazifasi - o'quvchilarni muzeyda mavjud bo'lgan madaniyat ob'ektlari bilan tanishtirishda go'zallikni his qilish, nafosat madaniyatini shakllantirish, bu esa ta'lim jarayonida ijobiy hissiy muhitni yaratishga yordam beradi;

- kommunikativ vazifasi - bu ishdan mahalliy tadqiqot, o'quv, dam olish faoliyatini, o'quvchilar jamoasini shakllantirish, o'quvchilarning o'zlari va kattalar bilan ijobiy, tolerant muloqotini shakllantirish uchun pedagogik vosita sifatida foydalanish. Ushbu

vazifalar maktab muzeylarini tashkil qilish va rejalashtirishda e'tiborga olinishi kerak.

An'anaviy ma'noda muzey muassasasi bo'lmay turib, maktab muzeyi muzey uchun umumiy bo'lgan va uning maktabga xos bo'lgan bir qator xususiyatlarga ega. Yu.B.Yahno (2006) quyidagilarni kiritadi:

- har qanday muzeyning asosiy belgisi, shu jumladan maktab muzeyning ham, jamiyat tarixi haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan haqiqiy materiallar fondi mavjudligi; ushbu ob'ektlar va xujjatlar muzeyning asosini tashkil etadi;

- har bir muzey ekspozitsiyaning mavjudligini nazarda tutadi; Muzey ekspozitsiyalarining materiallari tanlangan mavzuning mazmunini yetarlicha to'liq va chuqur ochib berishi kerak;

- ekspozitsiyalar muayyan tizimda joylashtiriladi - muzey bo'limlari mazmuniga muvofiq;

- muzeyda yig'ilgan kolleksiyalarni saqlash va namoyish qilish uchun zarur bo'lgan binolar va jihozlarga ega bo'lishi kerak;

- maktab muzeyining faoliyatining majburiy sharti - pedagog rahbarligida muntazam ravishda tadqiqot ishlarini olib borishga qodir bo'lgan o'quvchilarning doimiy faoliyat yuritishi, to'plangan materiallarni namoyish qilish va targ'ib qilish;

- muzey faoliyatida ijtimoiy hamkorlik elementlari kuzatilishi kerak.

Yuqoridagi belgilar mavjud bo'lsa, maktabda muzey borligini aytish mumkin.

Maktab muzeyining o'ziga xos va ta'lim-tarbiya faoliyati. Agar ushbu turdagi davlat va nodavlat - muassasalarida muzey faoliyati uchun mutaxassislar davlat tomonidan ajratilsa, maktab muzeyi faoliyati boshqacha tarzda tashkil etiladi. Turli xil ko'rgazmalar va ma'naviy-ma'rifiy ishlarning turli shakllari orqali amalga oshiriladi va muzeyga tashrif buyuruvchilarga bilimlarni uzatish va muzey ishida shaxsiy ishtirok etish orqali ularga mafkuraviy va axloqiy ta'sir ko'rsatadi. Maktab muzeyining davlat muzeyi ta'lim va tarbiya ishlarining faoliyatidagi asosiy farqi shundaki, bola bu yerda muzey faoliyati mahsulotining iste'molchisi emas, balki uning faol yaratuvchisi sifatida harakat qiladi. Tadqiqot va jamoaviy ishlarda ishtirok etib, o'quvchilar qaysi mavzuni o'rganishidan qat'iy nazar, o'z maktablari, shaharlari bilan doimo aloqada bo'lishadi.

Maktab muzeyining kolleksiyalari va ekspozitsiyalari asosida turli tadbirlar o'tkaziladi: muzey darslari; diqqatga sazovor joylarga ekskursiyalar; faxriylar, fan va madaniyat arboblari bilan uchrashuvlar; viktorinalar; konferensiyalar; ma'ruzalar. Maktab muzeyi to'garaklar, ustaxonalar, laboratoriyalar tashkil etishda yaxshi asos bo'lib xizmat qiladi. Albatta, har bir maktab muzeyi o'z amaliyotida so'nggi axborot texnologiyalaridan foydalanish uchun texnik imkoniyatlarga ega emas. Biroq, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va bunday muammolarni hal qilishga qaratilgan.

Maktab muzeyi bolalarga turli xil ilmiy, texnik va ijtimoiy faoliyatda o'z kuchlarini sinab ko'rish imkoniyatini beradi. O'lkashunoslik sayohatlari va ekspeditsiyalarida qatnashib, maktab o'quvchilari jismoniy tayyorgarlikka ega bo'ladilar, avtonom

sharoitda yashashni o'rganadilar. Shuningdek, ular muzeyning ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash jarayonida ko'plab amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladilar: izlanish ko'nikmalari, tarixiy manbalarni tavsiflash va tasniflash, tarixiy hujjatlarni tiklash, faktlarni solishtirish va hokazo.

Xulosa qilib maktab muzeyi quyidagi tamoyillarga rioya qilish zarurligini aniqlandi.

1. Darslar bilan, butun ta'lim jarayoni bilan tizimli aloqadorlik.

2. Maktab muzeyining rivojlanishi va faoliyatining asosi sifatida ilmiy-ma'rifiy tadqiqotlar, shu jumladan o'lkashunoslik ishlarini olib borish.

3. Ta'lim jarayonida o'quv va darsdan tashqari ishlarning turli usullari va shakllaridan foydalanish: muzey darslari, maktab ma'ruzalari, seminarlar, ilmiy-amaliy konferensiyalar, qidiruv va loyiha faoliyati, faxriylarga homiylik va boshqalar.

4. To'garaklar va fakultativ fanlar bo'yicha muzey faoliyatini qo'llab-quvvatlash.

5. Muzeyning yaratilishi va hayotining eng muhim omili bo'lgan mustaqillik, o'quvchilarning ijodiy tashabbusi.

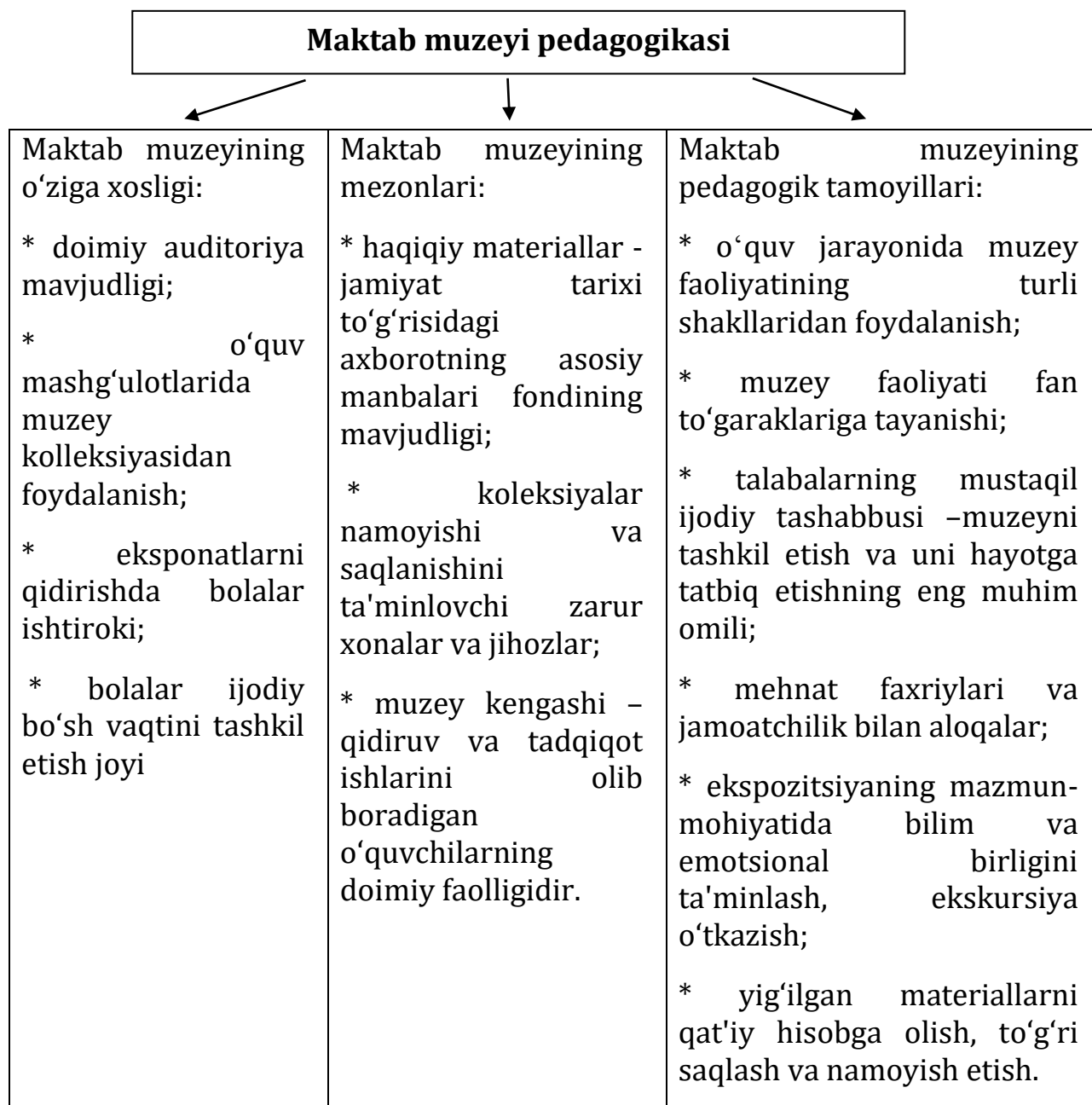
6. Muzey rahbariga, muzey kengashiga professor-o'qituvchilar tarkibi, pedagogik mehnat faxriylaridan yordam ko'rsatish.

7. Jamoatchilik, urush va mehnat faxriylari, mahalliy urush faxriylari, pedagogik mehnat faxriylari bilan muloqot qilish.

8. Muzeyning barcha faoliyatida ekspozitsiyalar mazmunida, ekskursiya o'tkazishda kognitiv va emotsional tamoyillar birligini

ta'minlash. Yig'ilgan materiallarni qat'iy hisobga olish, to'g'ri saqlash va namoyish qilish.

10. Davlat muzeylari va arxivlari bilan doimiy aloqalarni tashkil etish, ularning maktab muzeylariga ilmiy-uslubiy yordam berish.

1.4.1-rasm. Maktab muzeyi.

1.5. Muzeyda o'quvchi-yoshlar bilan ishlashning pedagogik-psixologik hususiyatlari

O'smirlik (10-11 yoshdan 14-15 yoshgacha) - bolalikdan kattalikka o'tish davri. Bolaning turmush sharoiti va faoliyati o'zgaradi, psixika qayta tuziladi, odamlar bilan munosabatlarning o'rnatilgan shakllari buziladi. Fanlar asoslarini tizimli o'rganish ulardan yuqori darajadagi ongga ega bo'lishni, ob'ektlar o'rtasidagi ancha murakkab va mavhum munosabatlarni tushunishni, mavhum tushunchalarni shakllantirishni talab qiladi. O'quv faoliyati jarayonida ularning tafakkuri analitik xususiyat kasb etadi, faol va mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish, taqqoslash, chuqur umumlashtirish va xulosalar chiqarish qobiliyatlari rivojlanadi. Xotira va e'tibor o'smirlik davrida sezilarli o'zgarishlarga uchraydi, ular tobora o'zboshimchalik bilan bo'lib, o'zboshimchalik bilan rivojlanadi.

10-12 yoshda bolalar rasmida "tabiiy inqiroz" paydo bo'ladi. Ko'pgina o'smirlar rasm chizish darslarini tashlab ketishadi, asosiy e'tibor o'zlarining vizual ijodidan badiiy idrok sohasiga o'tadi. O'smir mahoratning ahamiyatini va uning asoslarini o'zlashtirishda kasb-hunar ta'limining rolini anglay boshlaydi, bu esa san'atni, uning badiiy-majoziy tilini va tarixiy taraqqiyot bosqichlarini tizimli va chuqur o'rganishga tayyorligini ko'rsatadi. Shu munosabat bilan ko'rib chiqilayotgan yoshdagi o'quvchilar uchun mo'ljallangan ekskursiya dasturlariga mavzuli va tarixiy sikllarni kiritish, o'quvchilarning ma'lum bir soha bo'yicha bilimlarini kengaytirish zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, badiiy muzeyning o'smir bolalar bilan ishlash mavzulari va shakllari yanada xilma-xil bo'ladi. Tasviriy san'at tarixi va tili bo'yicha ekskursiyalardan tashqari, ularga "Rassomlar haqida suhbatlar"ni taklif qilish mumkin. Badiiy muzeyning o'smirlar bilan ekskursiya ishi uslubida didaktik o'yinlar va mashqlar bilan bir qatorda, bu yoshning psixologik xususiyatlariga boshqalarga qaraganda yaxshiroq mos keladigan shakllar sifatida dialog, suhbat, munozara keng qo'llaniladi.

Atrofdagi voqelikni chuqurroq idrok etishga intilib, o'quvchilar hayotning ko'plab savollariga san'atdan javob izlaydilar, voqelikni uning obrazlari orqali idrok etishga harakat qiladilar. O'quvchilarga yo'naltirilgan ekskursiya taklif etilayotgan materialning uchta jihatini hisobga olishi kerak: kognitiv (aqlni rivojlantirish), hissiy (muzey yodgorligining mazmuni va shakli birligida berilgan hissiy ta'sirchanlik va ekspressiv xususiyatlarni idrok etish) va ta'sirchan (yodgorlikka hamkorlikda ijodiy munosabatning asosi bo'lgan empatiya). Badiiy muzeyda o'quvchi-yoshlar bilan ishlashda shuni yodda tutish kerakki, bu yosh axloqiy va estetik his-tuyg'ularning eng faol rivojlanishi, fuqarolik, ijtimoiy-siyosiy, kasbiy va mehnat xarakterning shakllanishi va barqarorlashuvi, ijtimoiy funksiyalar majmuasini o'zlashtirish davri sifatida alohida ahamiyatga ega (1.5.1-rasmga qarang).

Maktabda o'qish sharoitida bilimlarni egallash tizimi alohida ahamiyatga ega bo'lganligi sababli, uning muzeydagi o'rni ham muhimdir. San'at muzeyining o'quv faoliyati o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga imkon beradi, umumiy bilimlarni

boyitishga hissa qo'shadi, san'atshunoslik sohasida ma'lum bilimlar va asarlarni badiiy tahlil qilish ko'nikmalarini beradi. O'quvchilar ko'pincha tasviriy san'at yoki ma'lum bir ustaning ishini keng tarixiy va madaniy fonda taqdim etuvchi tematik ekskursiyalarga yo'naltiriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ekskursiya darsi o'quvchiga: asl nusxa bilan aloqaga kirishish, aniq yodgorliklar misolida badiiy tahlil qilish usullarini o'zlashtirish, tasviriy san'at asarining badiiy-majoziy tizimini tushunish imkonini beradi.

Ayni paytda muzeylarga katta yoshdagilar tashrif buyuruvchilar soni ortib bormoqda. Voyaga yetganlar psixologik, ijtimoiy, jismoniy, ma'naviy yetuk, iqtisodiy mustaqil, tajribaga ega va o'z xatti-harakatlari uchun javob berish uchun yetarli darajada o'zini anglagan, hayotiy rivojlangan shaxs hisoblanadi. Muzeyga tashrif buyurgan yosh mehmonlardan farqli o'laroq, kattalar ma'lumotni chuqurroq tushunadilar, asosli xulosalar chiqaradilar, kuzatish, tuzatish va nazorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Katta yoshdagilarning umumiy madaniy-ma'rifiy ehtiyojlari aniq motivatsiya, darslarni tashkil etish va o'tkazish uchun yuqori umumiy va individual talablar bilan ajralib turadi. Voyaga yetgan tashrif buyuruvchiga quyidagilar kerak:

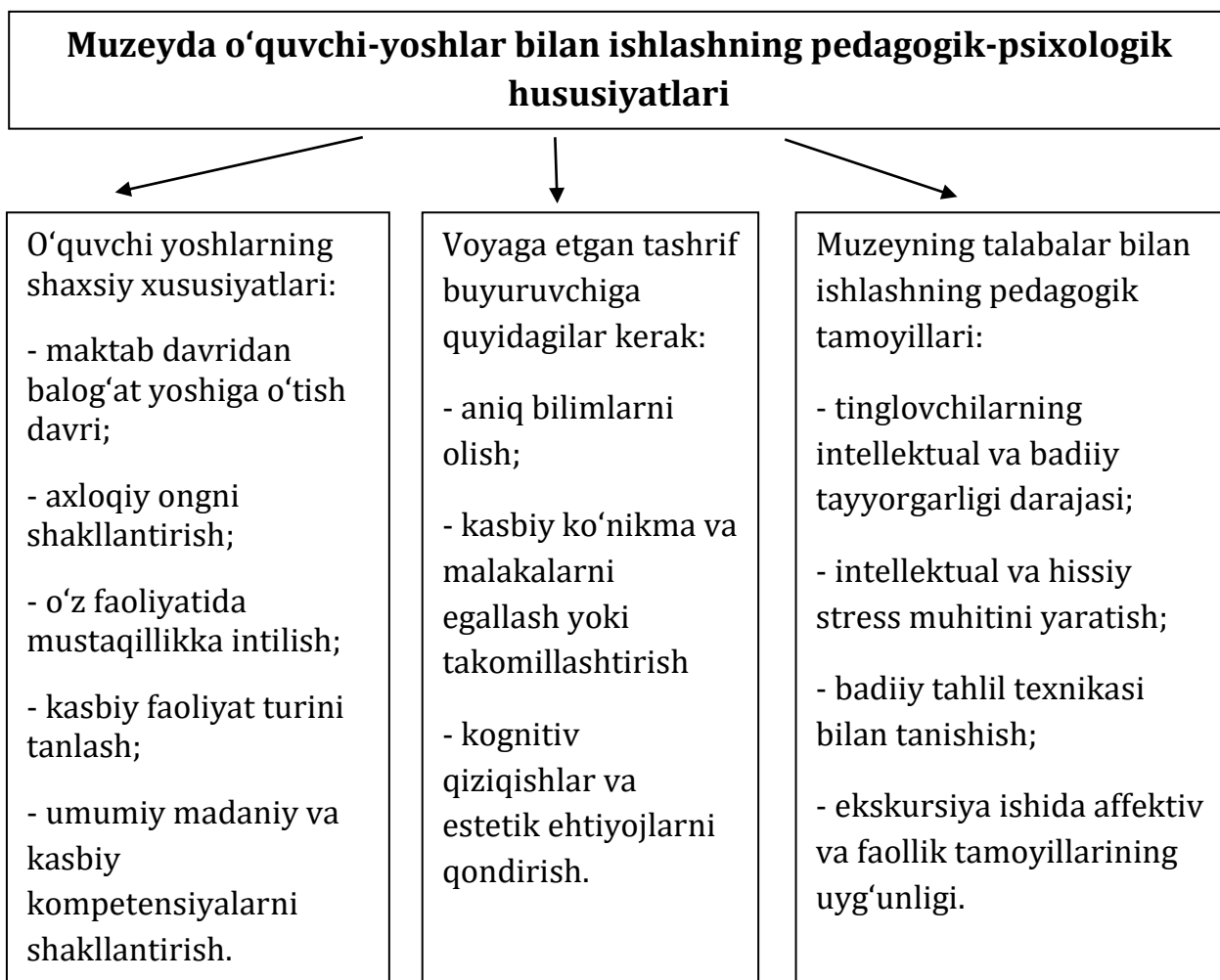
- aniq bilimlarni olish, maslahat, uslubiy yordam ko'rsatish;
- kasbiy ko'nikmalarni egallash yoki takomillashtirish;
- muzeyga tashrif buyuruvchi shaxsning ijtimoiylashuvi.

Kattalar bilan ishlashning asosiy printsiplari:

- elektivlik tamoyili (mavzu, dastur tanlash erkinligi);
- izchillik (o'qitish tizimli asosda amalga oshiriladi);

- xabardorlik (o'quv jarayonida bilishning hissiy va ratsional turlari ishtirok etadi);

- shaxsiy tajribaga tayanish (kasbiy, ijtimoiy, kundalik tajribadan foydalaniladi).

1.5.1-rasm. Muzeyda o'quvchi-yoshlar bilan ishlashning pedagogik-psixologik hususiyatlari

Hozirgi vaqtda muzey va muzey muhiti tashrif buyuruvchining bilim olishi, hordiq chiqarishi, dam olishi, ijtimoiylashuvi uchun muhim vosita ekanligiga shubha yo'q. Tadqiqotning o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, kattalar bilan ishlash vositalarini amaliy qo'llash bizga turli jihatlarni ajratib ko'rsatishga imkon beradi: ta'lim,

kommunikativ, aksiologik. Muzeyda kattalar bilan ishlashni rivojlantirishning asosiy yoʻnalishlari:

- ilmiy-uslubiy taʼminotning dasturiy, texnologik, boshqaruv komponentlarini ishlab chiqish;
- muzey va taʼlim xizmatlari ehtiyojlari bozorini oʻrganish;
- muzey tadbirlarini tashkil etish va oʻtkazish uslublarini takomillashtirish, muzey ishining anʼanaviy va innovatsion shakllari va usullaridan foydalanish.

1.6. Muzeyda taʼlim jarayonini tashkil etishning prinsplari, shakl, metod va vositalari

Muzey pedagogikasi atamasi Germaniyadan kelib chiqqan vaqtdan boshlab muzey asosiy vazifalaridan biri taʼlim va tarbiya boʻlgan muassasa sifatida qabul qilina boshladi. Shuni taʼkidlash kerakki, muzey va taʼlim faoliyatida markaziy oʻrin oʻqituvchi, pedagog, oʻquvchiga muzey va pedagogik jarayonning ishtirokchisi va tashkilotchisi sifatida berilgan. Muzey pedagogikasi muzeyni taʼlim tizimi sifatida koʻrib chiqadigan va muzey va tashrif buyuruvchi oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlarni optimallashtirishga qaratilgan muzeyshunoslik, pedagogika va psixologiya kesishmasida joylashgan ilmiy va amaliy fandır. Shunga asoslanib, muzey pedagogikasining predmeti muzey aloqasi hisoblanadi. Biroq, bugungi kunda ushbu yangi pedagogik yoʻnalishga bir nechta yondashuvlar mavjud. Baʼzilarning taʼkidlashicha, muzey pedagogikasi zamonaviy muzeyning ilmiy va amaliy faoliyati sohasi boʻlib, muzey muhitida tashkil etilgan pedagogik jarayon orqali madaniy (badiiy) tajribani

uzatishga qaratilgan. Bunda muzey pedagogikasi deganda atrofdagi dunyoning moddiy va nomoddiy voqeliklarining tarixiy va madaniy kontekslarini ochib berish orqali bolada voqelikka qadriyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan ta'lim va tarbiyaviy faoliyat sohasi tushuniladi. Bunday yondashuv bilan muzey pedagogik faoliyati ham muzey muhitida, ham boshqa har qanday makonda - bolalar bog'chasida, maktabda, qo'shimcha ta'lim muassasasida, uyda, ko'chada, hayvonot dunyosida va hokazolarda amalga oshirilishi mumkin.

Muzey faoliyat olib boradigan o'qituvchi (pedagog) bolaning muzeyning murakkab ramziy tilini idrok etishga, atrofidagi narsalarning yashirin ma'nosini tushunishga tayyor emasligini bilishi kerak. Vazifa - bu qiyin va juda muhim kognitiv faoliyatda bolalarga yordam berish. Oddiy narsalar dunyosi bolalar uchun qulayroq va yaqinroqdir. Madaniy tarbiya va estetik idrok sohasida o'qituvchiga bu dunyoga yo'l ko'rsatuvchi rol yuklanadi. Muzey pedagogikasi usullari bilan qurollangan holda, u bilim yo'llari bo'ylab izlanuvchan o'quvchilarni son-sanoqsiz kashfiyotlar sari yetaklay oladi. Muzeyga tashrif buyurishdan oldingi mashg'ulotlarda o'qituvchi o'z o'quvchilariga muzey hodisasining ma'nosini tushuntirishi, ularni madaniyat belgilari sifatida atrofdagi dunyo ob'ektlarining yashirin ma'nolari bilan tanishtirishi kerak.

Mashhur italyan o'qituvchisi M.Montessorining psixologik-pedagogik faoliyati tajribasi o'ziga xos bo'lib, bolalarni o'qitish va tarbiyalashning asosini sensorli tarbiya tashkil etadi. Sezgilar tarbiyasi ostida M.Montessori ob'ektlarning rangi, shakli va turli xil

sifatlarini farqlash qobiliyatini, his-tuyg'ularni takomillashtirishni, diqqatni rivojlantirishni, ob'ektni hukm qilish qobiliyatini tushundi. M.Montessori tomonidan taklif qilingan, ko'pincha ko'rish o'rnini bosadigan teginish hissidan keng foydalanish qo'l bilan ko'rishni o'rgatishi muzey pedagogikasi uchun muhim va qiziqarli. Muzey pedagogikasi bolaga ob'ektlarni o'zi boshqarish, ulardagi ma'lumotlarni olish, xulosalar chiqarish va o'z tanlovini qilish imkoniyatini berishga chaqiradi. Boshqacha qilib aytganda, muzey pedagogikasining asosiy uslubiy tamoyili voqelikni qadrlashning asosiy tamoyiliga to'g'ri keladi: "Qadriyatlarni o'rgatib bo'lmaydi, qadriyatlarni boshdan kechirish kerak". Usullarning keng doirasi barcha turdagi texnika va ish shakllarining cheksiz to'plamini aniqlaydi: viktorinalar, krossvordlar, boshqotirmalar, jamoaviy musobaqalar. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'langan, shuning uchun ular turli xil kombinatsiyalarda ishlatilishi mumkin. Demak, ijodiy topshiriqlar maktabgacha ta'lim muassasasida ham, muzey ekspozitsiyalarida ham, bayramlarda, teatr tomoshalarida va hokazolarda ham bajariladi.

Muzey pedagogikasi metodlari. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning yetakchi usuli o'yindir. Aynan o'yinda turli vaziyatlarni modellashtirish orqali bola atrofdagi dunyoni o'rganadi, kerakli ko'nikmalarni egallaydi va o'z tajribasiga ega bo'ladi. Bolalikda maksimal darajada rivojlangan tasavvur va fantaziya bolaga boshqa tarixiy davr ruhini his qilishiga, shuning uchun to'plangan tarixiy va madaniy qadriyatlarni tushunishga, o'zgartirishga va o'zlashtirishga yordam beradi. O'yin jarayonida teskari masalalar ham hal qilinadi:

xotira, ijodiy tasavvur, tasavvur, obrazli tafakkur rivojlanadi, assotsiativ aloqalar kengayadi, nutq shakllanadi.

Muzeylarga tashrif buyurish, ularda ma'ruza va suhbatlar o'tkazishda biz muzey pedagogikasi metodlariga tayanamiz. San'atning ijtimoiy qiymati va ahamiyati, mashhur rus professori, muzey pedagogikasining asoschisi A.B.Bakushinskiyning fikricha, aynan ijodiy tajribada bo'lib, badiiy ta'limning asosiy vazifasi muzey ekskursiyalari, suhbatlar va ma'ruzalar davomida amalga oshiriladigan asosiy vazifadir: "San'at asarini chuqurroq ochib berish, tirik narsaning bir qismi, badiiy organizm sifatidagi tarixiy tajribasi orqali u bilan tomoshabin o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni aniqlash". Muzeyda ekskursiya guruhleri bilan ishlash metodikasiga alohida o'rin berilgan bo'lib, u o'qituvchiga quyidagi talablarni qo'yadi: san'at asarlarini imkon qadar chuqur boshdan kechira olish, uni yaxshi bilish, psixologik bilimga ega bo'lish, guruhga yondashish, ya'ni tomoshabinlar psixologiyasini, ularning badiiy ehtiyojlari darajasini tushunish. Turli kurs talabalari bilan muzey ekskursiyalari bo'yicha ko'p yillik tajribaga asoslanib, biz muzey pedagogikasi yoshlarni badiiy-estetik tarbiyalashda, o'quvchilarda san'at asarlarini idrok etish, tushunish va baholash madaniyatini shakllantirishda beqiyos rol o'ynaydi, deb hisoblaymiz.

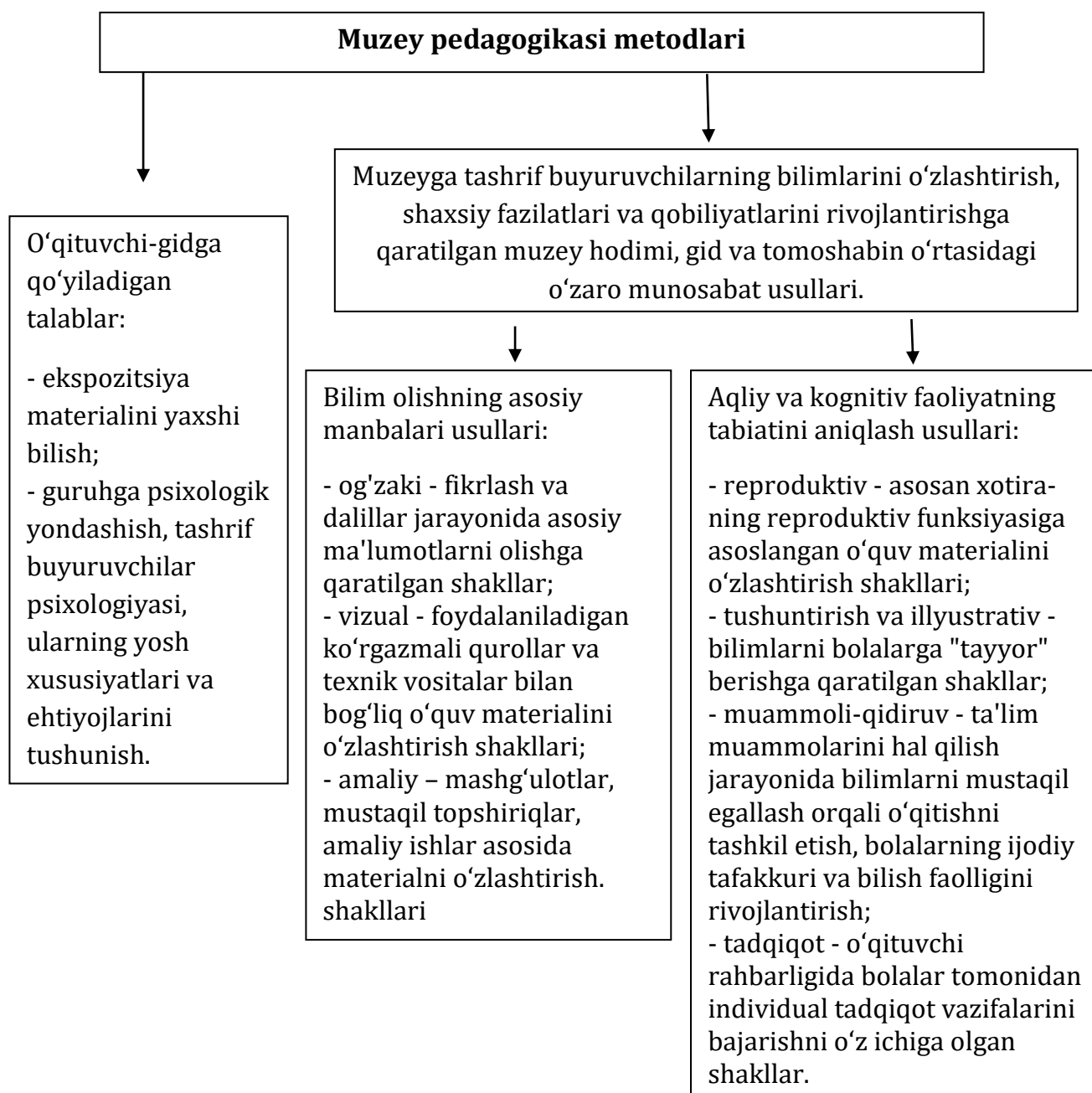
Muzey pedagogikasi metodlarining tasnifi.

Bilim olishning asosiy manbai bo'yicha usullar:

- og'zaki-fikrlash va dalillar jarayonida asosiy ma'lumotlarni olishga qaratilgan shakllar;

- vizual-ko'rgazmali qo'llanmalar va texnik vositalardan foydalanish bilan bog'liq o'quv materiallarini o'zlashtirishning shakllari;

- amaliy-mashq, mustaqil topshiriqlar, amaliy ishlar asosida materiallarni o'zlashtirish shakllari (1.6.1-rasmga qarang).

1.6.1-rasm. Muzey pedagogikasi metodlari tasnifi.

Aqliy va kognitiv faoliyatning tabiatini aniqlash usullari:

- reproduktiv - asosan xotiraning reproduktiv funksiyasiga asoslangan o'quv materialini o'zlashtirish shakllari;

- tushuntirish va illyustrativ - bilimlarni tugallangan shaklda bolalarga o'tkazishga qaratilgan;

- muammoli-qidiruv - ta'lim muammolarini hal qilish jarayonida bilimlarni o'z-o'zini egallash orqali o'qitishni tashkil etish, bolalarning ijodiy fikrlash va kognitiv faolligini rivojlantirish;

- tadqiqot - o'qituvchi rahbarligida bolalar tomonidan individual tadqiqot vazifalarini bajarishni o'z ichiga olgan shakllar.

O'quv faoliyatining muvaffaqiyati, birinchi navbatda, o'qituvchining bolalarning kognitiv manfaatlarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash, ijodiy muhitni yaratish, guruh mas'uliyati darajasiga bog'liq. Pedagogik faoliyatning tabiati o'qituvchini doimo kommunikativ vaziyatlarga qo'yadi, samarali shaxslararo o'zaro ta'sirga yordam beradigan fazilatlarining namoyon bo'lishini talab qiladi. Bu fazilatlarga empatiya, fikrlash, moslashuvchanlik, xushmuomalalik, hamkorlik qilish qobiliyati kiradi. Aynan shu fazilatlar hissiy qulaylik holatini, intellektual faollikni va ijodiy izlanishni rag'batlantiradi.

Muzeyda tarbiyaviy ish shakllari. Muzey insonlar har kuni tashrif buyurishi kerak bo'lgan joylar toifasiga kirmaydi (maktab - bola uchun, ish - kattalar uchun). Binobarin, muzeyning vazifasi tashrif buyuruvchilarni jalb qilishdir. Bu odamlar bilan ishlashning o'ziga xos shakllarini ishlab chiqishni, ularni muzeylarga tashrif buyurishga, ekspozitsiya va ko'rgazmalarni tekshirishga, muzey

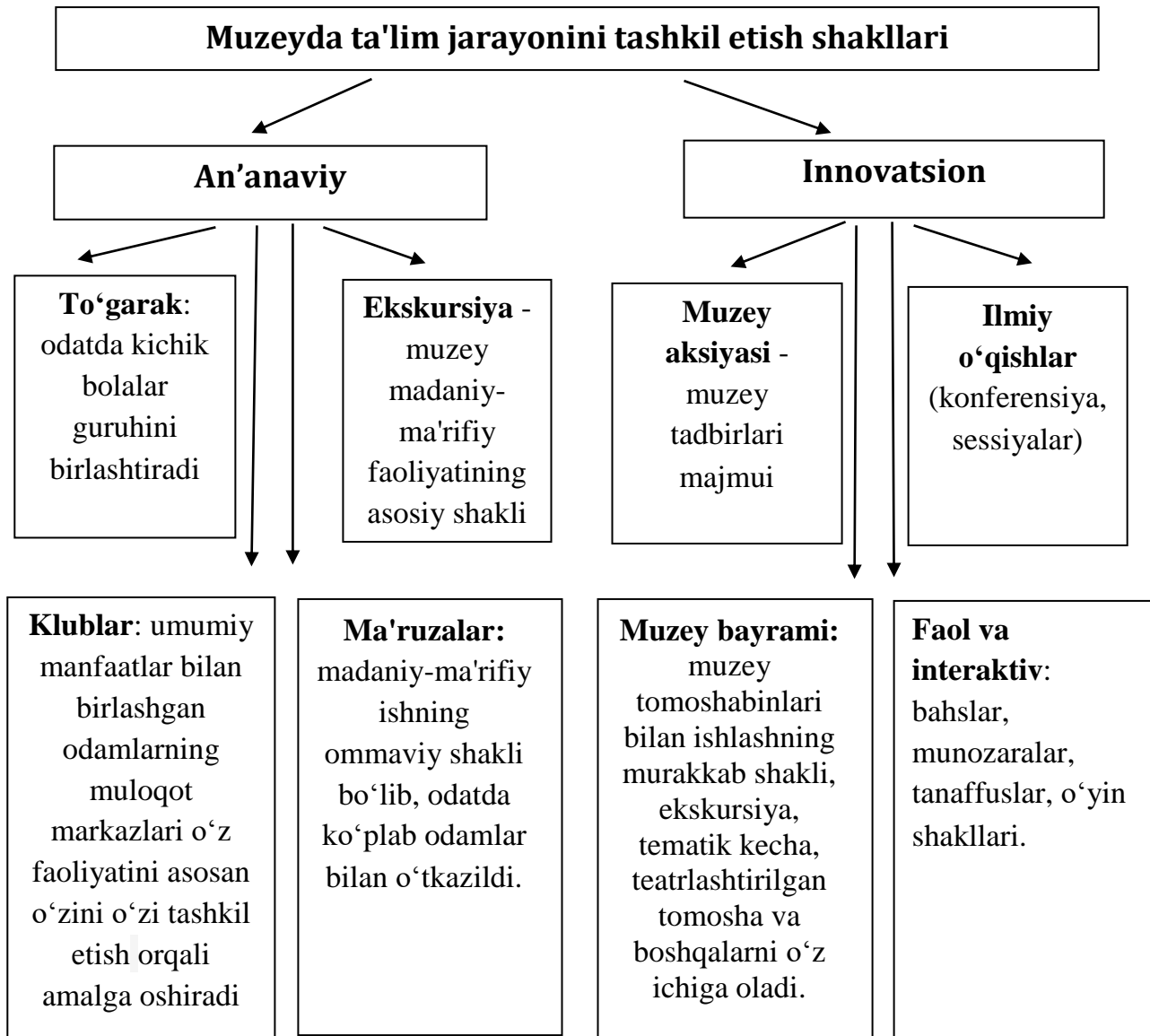
tadbirlarida ishtirok etishga va hokazolarni rag'batlantirishni talab qiladi. Avval muzeyning tashrif buyuruvchilar bilan ishi ilmiy-ma'rifiy deb atalgan bo'lsa, hozir muzeylarda madaniy-ma'rifiy faoliyat atamasi qo'llaniladi.

Muzeyning madaniy-ma'rifiy faoliyat konsepsiyasi 1990-yillarning boshidan boshlab muzeyshunoslikda keng tarqaldi va uning faol qo'llanilishi muzeyga tashrif buyuruvchilar bilan ishlashda yangi yondashuvlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq. O'tgan asrning so'nggi o'n yilliklarida Rossiya muzeylarining madaniy-ma'rifiy faoliyati mazmuni konseptual jihatdan jiddiy o'zgarishlarga duch keldi. Yangi konsepsiyalarga ko'ra, muzeyning vazifalari muzey ashyolari hodisalari, jarayonlari haqidagi bilimlar hajmini uzatish bilan cheklanmasligi kerak. Muzeyga tashrif buyuruvchining ichki dunyosiga uning hissiy-emotsional sohasiga ta'siri, tarixiy muhitga singib ketishi muzeylarning madaniy-ma'rifiy faoliyatining yangi konsepsiyasining ustuvorligidan charchagan. Bugungi kunda yangi shakllar qidirilayotgan bo'lsa-da, yaxshi shakllangan an'analar mavjud. Muzeylar madaniy-ma'rifiy va dam olish ishlarining asosiy shakli ekskursiyalarni tayyorlash va o'tkazishdir.

Ekskursiya (muzey) (lotincha *excursio* – sayohat) – oldindan belgilangan mavzu bo'yicha muzey ekspozitsiyasi ob'yektlarini jamoaviy ekspertizadan o'tkazishga va mutaxassis – gid rahbarligida maxsus marshrutga asoslangan muzey ishining shakli. Ekskursiya ishtirokchilari, tashrif buyuruvchilar ekskursiyachilar deb ataladi. Ekskursiyalar ish shakli sifatida nafaqat muzey ishida, balki faoliyatning boshqa sohalarida ham qo'llaniladi. Muzey ekskursiyasi

maxsus tashkil etilgan makonga - muzey binolari va hududiga bog'langan. Ekskursiyalar o'quv va tarbiyaviy ishning bir shakli sifatida Rossiyada XVIII asr oxirida Y.A.Komenskiy g'oyalari ta'sirida paydo bo'ldi. Rossiyada ekskursiya ishining muzey faoliyatining alohida sohasi sifatida shakllanishi 1870-yillarga borib taqaladi. XIX asr oxiriga kelib muzey pedagogikasining shakllanishi bilan turli yoshdagi, ijtimoiy va kasbiy toifalarga mo'ljallangan ekskursiyalar paydo bo'ldi.

Ekskursiyada ular haqida hikoya qiluvchi narsalar namoyish etiladi. Vizual taassurotlar ob'ektni turli nuqtai nazardan, turli masofalardan, muzey xonasi bo'ylab harakatlanish jarayonida tekshirish imkoniyati bilan shakllanadi. O'z navbatida, ekskursiya bag'ishlangan hodisalarning maxsus ob'ektiv tasvirini (muzey tasvirini) shakllantirish orqali og'zaki axborot kuchaytiriladi. Ekspozitsiya materiallarining ta'sirini kuchaytirish, shuningdek, ekskursiyaning jamoaviy xususiyatiga ham hissa qo'shadi, bu tajribalarning umumiylikini keltirib chiqaradi va ko'rgan va eshitgan narsalar haqida fikr almashish imkonini beradi. Ekskursiyalar tobora ko'proq maxsus turdagi aloqa (hatto muzey kommunikatsiyalari tushunchasi ham bor) deb qaraladi, uning mavzusi tarix, madaniyat, tabiatning qadriyatlari bo'lib, ekskursiyalar va ekskursiyalarning barcha ishtirokchilari uchun muhimdir. Madaniy-ma'rifiy ishning asosiy shakllariga ekskursiyadan tashqari ma'ruza, maslahat, ilmiy o'qishlar (konferensiyalar, sessiyalar, uchrashuvlar va boshqalar), klub (studiya, to'garak va boshqalar) kiradi (1.6.2-rasmga qarang).

1.6.2-rasm. Muzeyda ta'lim jarayonini tashkil etish shakllari

Ommaviy muzey ishining an'anaviy shakllaridan biri ekskursiya bilan bir qatorda ma'ruzadir. Ma'ruzalar sikllarga - ma'ruzalarga birlashtirilishi mumkin. Rossiya muzeylarida ma'ruza zallarini tashkil etish XIX asrning ikkinchi yarmida boshlangan. Dastlab ma'ruza o'qish uchun har qanday ilmiy sohaning yetakchi mutaxassislari taklif qilingan. Hozirgi kunda ko'pincha ma'ruzalarni muzeyning tegishli bo'limlari tadqiqotchilari o'qiydilar. Muzey ma'ruzasining o'ziga xos xususiyati uning muzey kolleksiyalari bilan chambarchas

bog'liqligidir. Agar ob'ektlarning o'zi ko'rsatilmagan bo'lsa ham, ma'ruza nusxalari, dublikatlari, fotosuratlar, slaydlari va boshqalarni ko'rsatish orqali tasvirlangan bo'lishi kerak. Zamonaviy texnik vositalar muzey ma'ruzasini bir necha o'n yillar avvalgidan butunlay boshqacha ko'rinishga olib keladi. Bunga Moskva Kreml qo'riqxonasi muzeyi ilmiy-ta'lim markazining ishi misol bo'la oladi. Markazda 5 va 6 o'rinli ikkita kompyuter zali, shuningdek, 2 ta kompyuter, kompyuter proyektori va ekranli 30–35 kishiga mo'ljallangan ommaviy majlislar zali mavjud.

An'anaviy ish shakli-konsultatsiya. Konsultantning roli gid roliga o'xshaydi, lekin ish ommaviy tashrif buyuruvchi bilan emas, balki individual tashrif buyuruvchi (yoki umumiy manfaat bilan birlashtirilgan juda tor guruh) bilan amalga oshiriladi, bu maslahat uchun murojaat qilishga yordam berdi. Ko'pincha maslahatlashuvlar muzeylarning klub ishi doirasida amalga oshiriladi. Hozirgi kunda muzeylar konsultatsiyalarni tashkil etishga ko'proq e'tibor qaratmoqda. Muzeylar va tashrif buyuruvchilar uchun yangi imkoniyatlar ochadigan yangi texnik vositalar, binobarin, konsalting xizmatlarini ko'rsatish shakllari, birinchi navbatda, kompyuter ma'lumotnomalari, kataloglari, axborot tizimlarining paydo bo'lishi katta rol o'ynaydi.

Dastlab muzeylarning o'lkashunoslik ishi doirasida to'garak, studiya, klub va boshqalar kabi ish shakllari ishlab chiqilgan. Bularning barchasi hamfikrlarni birlashtirishga qaratilgan ommaviy ish shakllaridir. Ularning orasidagi tub farq assotsiatsiya qanday tashkil etilganiga bog'liq. To'garaklar va studiyalarning mavzulari

muzeyning o'zi tomonidan ommaviy ma'rifiy ishning yo'nalishlari haqidagi g'oyalari asosida belgilanadi va ularning ishiga qiziqish yoki ularning yetishmasligiga qarab tartibga solinadi. Klub o'zini o'zi tashkil etuvchi organizmdir. Muzeylardan tashqarida studiyalar, to'garaklar, klublar bo'lishi mumkin. Muzeylar doirasida ular faoliyatining o'ziga xosligi muzey mutaxassislarining faol ishtirokidir. To'garaklar, studiyalar, qoida tariqasida, o'qituvchi, maslahatchi va metodik rahbar sifatida ishlaydigan muzey xodimi tomonidan boshqariladi. Klublarga kelsak, ularda muzey mutaxassislaridan iborat kengashlar (yoki boshqa boshqaruv organlari) mavjud. Muzey mutaxassisi klub ishida professional maslahatchi va ayrim tadqiqot ishlarini olib borishda, ko'rgazmalar tayyorlashda, aslida esa ilmiy maslahatchi vazifasini bajaradi. To'garaklar yoki sevimli mashg'ulotlar to'garagini tashkil etishda yosh cheklovlari yo'q (faqat katta hajmda studiya va sevimli mashg'ulotlar guruhini "bolalar" ish shakllariga, klubni esa "kattalar" deb tasniflash mumkin).

Yigirmanchi asrga, ayniqsa ikkinchi yarmiga xos bo'lgan jamiyatda muzeyning funksiyalari haqidagi tushunchaning o'zgarishi muzeylarni tashrif buyuruvchi bilan ishlashning yangi, noan'anaviy shakllarini izlashga majbur qiladi. Zamonaviy odam ko'pincha maktab tomonidan shakllantirilgan yetarli ta'lim darajasiga ega bo'ladi. Bunday sharoitda "muzey ehtiyoji"ni shakllantirish uchun muzey tashrif buyuruvchi bilan ishlashda asosiy yukni ta'lim va tarbiyadan ko'ngilochar va hordiq chiqarishga o'tkazishi kerak. Tashrif buyuruvchi bilan ishlashning eng mashhur shakllaridan biri bu master-klassdir. So'nggi yillarda muzeylar mahorat darsidan ish

shakli sifatida an'anaviy marosimlar, qo'shiq va raqs madaniyatini namoyish qiluvchi mahorat darslaridan faol foydalanmoqda.

Mehmonni (kattalar ham, bolalar ham) ko'ngil ochish muammosi muzey festivali orqali muvaffaqiyatli hal qilinadi. Qoida tariqasida, bayram muzey ishining bir nechta shakllarini birlashtiradi: ko'rgazmalar, rolli o'yinlar elementlari bilan teatrlashtirilgan tomoshalar, tanlovlar va viktorinalar, mahorat darslari. Muzey bayramlari taqdimotlar ko'rinishida tashkil etilishi mumkin - ma'lum bir mahsulotning mohiyatini foydali tarzda taqdim etish va ochib berishga mo'ljallangan tadbirlar (bunday mahsulot muzey va ilmiy nashrlar va boshqalar bo'lishi mumkin). Muzey qulay ish shakllarini tanlashda o'z auditoriyasining (real va potentsial) manfaatlarini hisobga olishi, ushbu qiziqish va ehtiyojlarni o'rganishi, muzeyga tashrif buyuruvchiga fikr-mulohazalarini bildirishi kerak.

1.7. Muzey pedagogining kasbiy etikasi

Muzey va ta'lim tizimi o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning to'plangan tajribasi, muzey pedagogikasining pedagogika fanining bir tarmog'i sifatida tasdiqlanishi muzey o'qituvchisini kasbiy tayyorlashga o'tish imkonini berdi.

Etika - axloq, uning rivojlanishi, tamoyillari va me'yorlari, jamiyatdagi o'rni haqidagi falsafiy ta'limotdir. O'z navbatida, jamiyatda yaxshilik va yomonlik, to'g'rilik va noto'g'rilik, ezgulik va yomonlik haqida qabul qilingan axloq, shuningdek, bu g'oyalardan kelib chiqadigan me'yorlar majmui. Shaxsning voqelikka muzey munosabati muzeyshunoslik va etika o'rtasidagi bog'liqlikni

belgilaydi. Muzei kolleksiyasini ekspozitsiya, ko'rgazma, muzei pedagogik dasturlari va rekreatsion loyihalar ko'rinishida talqin qilish axloqiy baholash, axloqiy-qiyamati yo'nalishlar, munosabat va motivatsiyalarni yaratishga asoslanadi. Pedagogik etika pedagogik axloqning xususiyatlarini o'rganadi, pedagogik faoliyat sohasida axloqning umumiy tamoyillarini amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlarini oydinlashtiradi, uning vazifalarini, tamoyillar mazmuni va axloqiy kategoriyalarining o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi.

Pedagogik etikaning kategoriyalari: 1) pedagogik adolat - o'qituvchining o'quvchining fazilatlarini, xulq-atvori, xatti-harakati va harakatlariga bo'lgan bahosi va munosabatining xolislik mezonini; 2) pedagogik burch - o'qituvchi tomonidan ta'lim faoliyatini samarali amalga oshirishni belgilovchi axloqiy talablar tizimi; 3) kasbiy sharaf - jamiyat tomonidan e'tirof etilishi va o'qituvchining o'z kasbiy burchini bajarishning yuksak ijtimoiy ahamiyatini anglashi; 4) pedagogik maqomi - o'qituvchining jamoadagi axloqiy holati, uning yordami bilan o'qituvchi bilimdonlarning xatti-harakatlarini tartibga soladi.

Muzei o'qituvchisi kasbiy etikasining asosiy qoidalari quyidagilardan iborat:

- o'z xulq-atvori bilan o'qituvchining tarixan shakllangan kasbiy sharafini qo'llab-quvvatlaydi va himoya qiladi, ijobiy namuna bo'lishga intiladi;
- auditoriya bilan erkin muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'lish;
- dasturni osongina o'zgartirish va muayyan auditoriyaga moslashtirish qobiliyatiga ega bo'lish;

- tinglovchilar o'rtasida o'zaro ishonchga asoslangan munosabatlar ta'minlanishi kerak;

- nutq madaniyati va kasbiy terminologiyani erkin va malakali egallagan; nutq madaniyati normalarining barcha turlariga rioya qiladi, qarg'ish, qo'pol va haqoratli iboralarni ishlatishga yo'l qo'ymaydi;

- tinglovchilarning sha'ni va qadr-qimmatini hech qanday sabablarga ko'ra, jumladan yoshi, jinsi, millati, diniy e'tiqodi va boshqa belgilariga ko'ra kamsitmaslik;

- mustaqillik, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini tarbiyalash, hamkorlik qilish va boshqalarga yordam berishga intilish kabi ijobiy fazilatlar va sifatlarni rivojlantiradigan ish usullarini tanlaydi;

- tinglovchilarning tadqiqot ishlarini rag'batlantiradi;

- materialni o'zlashtirishdagi barcha qiyinchiliklarni oldindan ko'ra bilish, shuningdek, pedagogik ta'sirning borishi va natijalarini bashorat qilish, o'z harakatlarining oqibatlarini oldindan ko'rish imkonini beradigan bashorat qilish qobiliyatiga ega bo'lish;

- har bir muzey tomoshabiniga shaxsiy yondashuvni, uning savollariga hurmatni namoyon etadi;

- ochiqchasiga, aniqrog'i, har bir ekskursiyachiga yondashish, har kimni qiziqish va diqqat bilan tinglash, tabiiylik, tashrif buyuruvchilarga kerakli ta'sir qilish usullarini topish, talabchanlik, pedagogik taktga rioya qilish imkonini beradigan kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'lish;

- ekskursiya yoki dars materialiga oid savollarga javob berishga shoshilmaslik;

- muhokama qilinayotgan muammo doirasidan tashqariga chiqishga yo'l qo'ymaydi;

- tanqid obyektini fikr bildirgan ishtirokchi emas, balki fikr ekanligiga ishonch hosil qiladi;

- ishtirokchilarning ko'pchiligida qoniqish hissiga erishadi, ya'ni faol ishi uchun barchaga minnatdorchilik bildiradi, muammoni hal qilishda yordam berganlarni ajratib ko'rsatadi.

O'qituvchi o'z faoliyatini amalga oshirishda quyidagi tamoyillarga amal qilishi kerak: a) insonparvarlik; b) tolerantlik; v) professionallik; d) qonuniylik; e) adolatlilik; f) javobgarlik; g) demokratiya; z) o'zaro hurmat. O'qituvchining kasbiy etikasi pedagogik axloq tamoyillari va me'yorlaridan kelib chiqadigan axloqiy talablar majmuini belgilab beradi. Hozirgi bosqichda muzey-ta'lim faoliyatining rivojlanishi tomoshabin bilan ishlashning an'anaviy shakllarining mazmunini qayta ko'rib chiqish va ularni yaxlit muzey-pedagogik jarayon doirasida birlashtirish bilan bog'liq. Bu muzey va xalq ta'limi bilan uyg'un shaxsni shakllantirish uchun samarali hamkorlik tizimini yaratish zarur – estetik jihatdan rivojlangan, badiiy tajriba va bilimlar bilan boyitilgan, hayotning tez sur'at sharoitlari, tushunchalar va mentalitetni o'zgartirish uchun tayyorlangan.

Muzey-pedagogik dastur, ko'rib chiqilgan ikkita blokni – “muzeyning ta'lim sohasidagi maktabi” va “maktabdagi muzey pedagogikasi” ni birlashtirib, ayni paytda muzeyning innovatsion ta'lim amaliyotini amalga oshirish modelidir. Ushbu model muzey va maktabning eng samarali hamkorligini ta'minlaydi, chunki u maktab o'quv jarayonida muzey-pedagogik ta'lim sohasini shakllantirish

uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Ushbu sohada maktab o'qituvchisi tomonidan zamonaviy muzeyning ta'lim xizmati bilan hamkorlikda va maktab ta'limining umumiy maqsadlari va mazmuni nuqtai nazaridan rivojlanish uchun mo'ljallangan alohida ta'lim ob'ektlari ajratiladi. hamda uning xatti-harakati va pedagogik faoliyat jarayonida munosabatlar tizimini tartibga soladi.

1.8. Muzey va ta'lim muassasasi hamkorligining pedagogik jihatlari

Muzey va maktabning ta'lim xususiyatlarini tushunish ularning muvaffaqiyatli hamkorligiga asos bo'lib xizmat qiladi, uning ichki tuzilishi o'zaro ta'sir qiluvchi ikki blok bilan belgilanadi.

1. Muzey makonida maktab. Ushbu blok o'quv mashg'ulotlarini (muzey auditoriyasida va ekspozitsiyada ekskursiyalar, mashg'ulotlar sikllarini) o'z ichiga oladi, bunda o'quvchilar muzey ekspozitsiyasida madaniyat va san'atning ma'nolarini muzey tomonidan belgilangan rejaga muvofiq, muzey mavzusini hisobga olgan holda maktab ta'limi, yoki muzey ta'lim usullari asosida qurilgan sinflar davomida tushunadilar. Tasviriy san'at bo'yicha an'anaviy va yangi maktab san'ati kurslarini o'qitish tobora ko'proq muzey eksponatlariga tayanmoqda. Shu bilan birga, o'qituvchilarning muzey ekspozitsiyasiga bo'lgan munosabatida ham sifat o'zgarishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Agar ilgari u deyarli faqat maktab ta'limining qoidalariga misol sifatida qaralsa, hozirgi vaqtda muzey ekspozitsiyasining o'ziga xos imkoniyatlari tushuniladi, buning natijasida o'rganish mavzusi haqidagi g'oyalar nafaqat kengayadi va

chuqurlashadi, balki vizual fikrlash, tafakkur, majoziy hislar, xayoliy idrok etish qobiliyati, hissiy madaniyat, o'quvchilarning qadriyat yo'nalishlari ham rivojlanadi.

Muzeyda bevosita o'tkaziladigan maktab darslarining maqomi o'zgarmoqda. Ular o'zlarining asosiy maqsadi bo'lmish madaniyat bilan yaqindan tanishishdan tashqari, maktab ta'lim tizimining nufuzini oshirish, ota-onalar va o'quvchilarning ushbu maktabda bilim olishga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

1980-yillarning oxiridan boshlab muzey darslari ko'plab mahalliy maktablarning o'quv rejalariga, xususan, gumanitar va badiiy ta'lim sohasida eksperimental ishlar olib borilgan maktablar (tasviriy san'at, adabiyot, nutqni rivojlantirish, tarix va boshqalar) darslarning mualliflik o'quv dasturlariga muvofiq kiritilgan. Bunday sharoitda muzey tomonidan taqdim etilgan maktab bilan o'zaro munosabatlarning shakllari va mavzularining keng repertuari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Masalan, milliy san'at tarixini o'rganish bo'yicha maxsus kurslar, muzey amaliyotlari va hokazolarni keltiramiz. Turli xil dasturlar va ish shakllari o'qituvchi va maktab uchun ularning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tanlov qilish imkoniyatini ochadi.

Bu sohada muhim yangilik loyihalarni amalga oshirish edi, unga muvofiq maxsus muzey muhitini o'zgartirish yoki yaratish pedagogik g'oyalar va vazifalar bilan belgilanadi. Didaktik ko'rgazmalar amaliyotidan kelib chiqqan ushbu ish yo'nalishi muzeyning yig'ish, saqlash, tiklash va ta'lim faoliyati o'rtasidagi munosabatni tubdan o'zgartiradi, chunki ta'lim komponenti ustun rol o'ynaydi.

2. Maktabda muzey pedagogikasi. Ushbu blok maktabdagi ma'ruzalar, shuningdek, muzey xodimlarining ma'lum bir muzeyning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi fakultativ o'quv kurslarini o'tkazish bo'yicha individual tajribalarini o'z ichiga oladi. Muzey ma'ruzasining o'ziga xos turi mavjud bo'lib, u har qanday ma'ruza kabi akademik bilimlarni va umumiy tarixiy va madaniy ma'lumotlarni o'zlashtirishga mo'ljallangan, ayni paytda-ochiq yoki yopiq shaklda – jamoatchilikni ekspozitsiyaga va uning idrokiga tayyorlashga mo'ljallangan. Muzey sifatida materiallarni tanlash va topshirish tamoyillari tufayli bunday ma'ruzalar muzeyning o'zi va tashqarisida ma'ruza auditoriyalari uchun mo'ljallangan bo'lib, tinglovchilarning barcha guruhlari uchun ijtimoiy - professional va yosh xususiyatlariga moslashgan. Aynan muzey bo'lganligi sababli, material tanlash va taqdim etish tamoyillari tufayli bunday ma'ruzalar bir xil darajada muzeyning o'zida va undan tashqarida ma'ruza tinglovchilari uchun, tinglovchilarning barcha guruhlari uchun mo'ljallangan va ularning ijtimoiy-professional va yosh xususiyatlariga moslashtirilgan.

Ta'limni insonparvarlashtirish va rivojlantirish, o'qituvchilarning maktabda eksperimental, innovatsion ishlarga tayyorligi va muzeyning ta'lim faoliyatini umumiy pedagogik jarayonning bir qismi sifatida tushunish muzey va maktab o'rtasida intensiv hamkorlikka o'tishga imkon berdi. Hozirgi kunda maktab va muzey pedagogikasining yutuqlari asosida muayyan ta'lim muassasasining o'quv-tarbiya tizimini yaxlit tarzda muzey-maktab hamkorligining

ko'p yillik tajribasini hisobga olgan holda o'zgartirish vazifasi qo'yilmoqda.

Ta'lim jarayonida talabalar bilan ishlashning uchta shakli qo'llaniladi: muzey ekspozitsiyasidagi mashg'ulotlar, sinf-auditoriya va amaliy mashg'ulotlar. Ushbu jarayon vositasida o'quvchilarda quyidagi sifatlar shakllanadi:

- tasviriy san'at va me'morchilik asarlari, faol ijodiy idrok etish qobiliyati bilan muloqotda barqaror va chuqur qiziqishni rivojlantirish;

- san'at asarlarining paydo bo'lishi va mavjudligining madaniy-tarixiy mazmunini aniqlash bo'yicha ko'nikma va malakalarni shakllantirish;

- badiiy qadriyatlar yaratuvchisining shaxsiga bo'lgan qiziqishni shakllantirish, uning shaxsiy va odatiy ijtimoiy tarixiy xususiyatlarini tushunish va tahlil qilish qobiliyati;

- yagona tabiatni va turli san'at o'rtasidagi munosabatlarni tushunish, inson madaniyatini yaxlit hodisa deb bilish;

- auditoriya muzey madaniyatini tarbiyalash, zamonaviy badiiy madaniyatni klassik meros bilan bog'lash;

- shaxsiy qobiliyatlarni har tomonlama rivojlantirishga ko'maklashish, o'quvchining individualligini amalga oshirish, haqiqatga ijodiy munosabatni shakllantirish.

Muzey va maktabning chuqur o'zaro hamkorligining muhim va zarur bosqichi bu o'quvchilarning umumiy gumanitar rivojlanishiga yo'naltirilgan yagona ta'lim dasturini yaratish bo'lib, unda tegishli o'quv kurslari va darsdan tashqari mashg'ulotlarning tematik va

konseptual muvofiqlashtirilishi va o'zaro hamkorlik ko'zda tutilgan. Muzey va maktabning chuqur hamkorlik samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

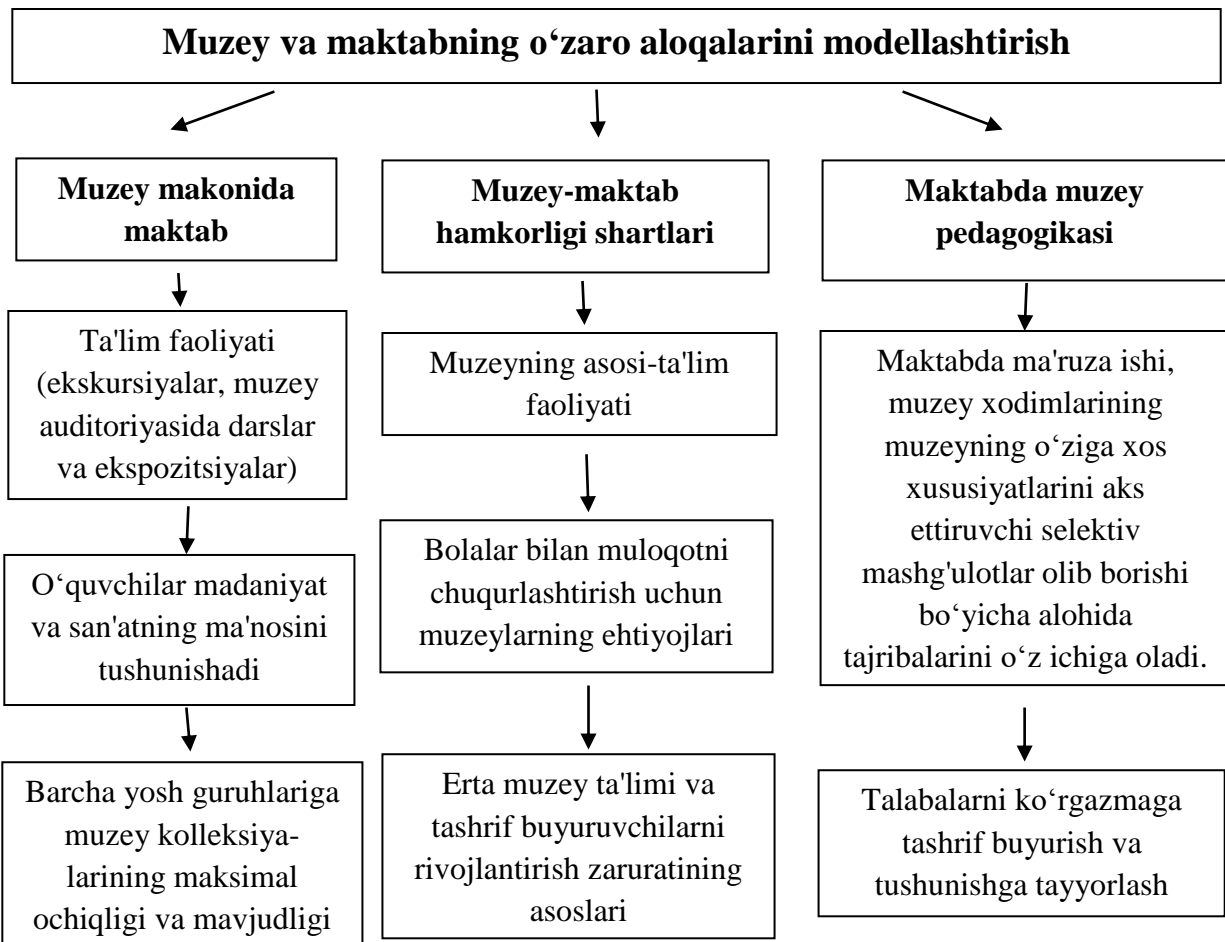
- muzey va maktab boshqaruvi tomonidan bunday hamkorlikning maqsadi va vazifalari haqida xabardorlik darajasi;

- muzeyda ko'zda tutilgan ilmiy-amaliy dasturni amalga oshirishga qiziqqan va muzey va maktab pedagogikasining yondashuvlarini birlashtirishga qodir bo'lgan xodimlarning yetarli soni mavjudligi;

- maktab va muzey pedagogikasining yondashuvlarini birlashtirishga qodir bo'lgan bir guruh o'qituvchilarning mavjudligi (1.8.1-rasmga qarang).

Muzey-pedagogik dasturlari muzey hodimlari va maktab o'qituvchilarining ijodiy hamkorligini nazarda tutadi. Ular vizual fikrlash va shaxslararo muloqot ko'nikmalarini shakllantirishdan, tasviriy san'atning o'ziga xosligi va tarixi haqida bilimga ega bo'lishdan va uni talqin qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat bo'lgan bir qator vazifalarni hal qilishadi. Shunga ko'ra, muzey-pedagogik dasturi bolaga quyidagi ko'nikma va malakalarga ega bo'lish imkoniyatini beradi:

- rivojlangan vizual fikrlash;
- vizual ma'lumotlarning tobora ortib borayotgan oqimi sharoitida vizual tasvirlarni talqin qilish va baholash;
- mustaqil hukmlarni taqdim etish;
- jamiyatning badiiy yutuqlarini tushunish;
- atrofdagi dunyoga ijodiy va faol munosabat.

1.8.1-rasm. Muzey va maktabning o'zaro aloqalarini modellashtirish.

Ushbu ko'nikma va qobiliyatlarning ro'yxati muzeydagi pedagogik jarayon san'at qonunlariga muvofiq qurilganligini va pedagogik improvizatsiyaga asoslanganligini isbotlaydi. Bu sizga ma'ruzalar, ekskursiyalar, didaktik ko'rgazmalar, seminarlar kabi ta'lim faoliyatining an'anaviy shakllarini yangi mazmun bilan boyitish, ta'lim jarayoniga zamonaviy video va multimedia texnologiyalarini kiritish imkonini beradi.

Zamonaviy muzeyning ta'lim muassasasi bilan o'zaro hamkorligini ta'minlashda quyidagi prinsiplarga rioya qilish zarur:

- jamiyatning barcha ijtimoiy va yosh guruhlari uchun muzey kolleksiyalarining maksimal ochiqligi va mavjudligi;

- muzey ekspozitsiyasida muzey yodgorliklarida aks ettirilgan dunyo suratining timsoli,

- o'tgan davrlarning tarixiy-madaniy dalillari;

- muzey ekspozitsiyasining ta'siri (o'tmish va hozirgi muloqot, yodgorlik va mehmon, muzey xodimi, o'qituvchi, talaba va boshqalar);

1980 yillarda ko'plab mamlakatlarda insonning ma'naviy dunyosini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida o'tkazilgan maktab ta'limini insonparvarlashtirish va insonparvarlik, ta'lim mazmuni va shakllarini yangilashga olib keldi va maktab o'quv tizimidagi muzeyning yangi manzilini tushunishga imkon berdi. O'z navbatida, muzeyning ushbu vaziyatga tayyorligi yuqori darajada, maktab islohotiga to'g'ridan-to'g'ri kiritilishi, har ikki tomon uchun ham zarur shart-sharoitlar yaratilgan taqdirda muvaffaqiyatli bo'lgan o'zaro hamkorlik qilish istagi haqida gapirishga asos bo'ldi.

Maktabda bu shartlar quyidagicha aniqlandi — ta'lim muassasalariga o'quv rejasining o'zgaruvchan bo'limlarini mustaqil ravishda aniqlash huquqini berish;

- o'rta ta'lim muassasalarining muntazam nomenklaturasini kengaytirish (xususan, ilmiy ishlar va badiiy-estetik ta'lim bo'yicha direktor o'rinbosarlari lavozimlarini, shuningdek, psixolog, shifokor, sotsiolog va boshqalar);

- ta'limni insonparvarlashtirish va insonparvarlik jarayonlarini rivojlantirish, pedagog guruhlarining eksperimental, innovatsion ishlarga tayyorligi;

- o'qituvchilar jamoasida muzey bilan kompleks hamkorlik muayyan maktab o'quv-tarbiya tizimini innovatsion o'zgartirishning mumkin bo'lgan tarkibiy qismlaridan biri ekanligiga ishonch hosil qilish.

1.9. Muzey turizmi

Butun dunyo bo'ylab muzeylarning rivojlanishiga ko'maklashish, merosini saqlash va madaniy boyliklarning taqiqlangan savdosiga qarshi kurashish, muzey hodimlarining kasbiy standartlarini oshirish, muzey muassasalari va turli mamlakatlar mutaxassislari o'rtasida hamkorlik aloqalarini o'rnatish bo'yicha tadqiqotlar 1946 yilda Parijda (Fransiya) tashkil etilgan Xalqaro muzeylar kengashi ICOM (International Council of Museums - Mejdunarodniy sovet muzeev) nodavlat professional tashkilot doirasida amalga oshirilmoqda. Mazkur tashkilot YuNESKOda va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashida "A" toifasidagi eng yuqori maslaxat maqomiga ega. Xalqaro muzeylar kengashi – bu jamiyatni va dunyodagi tabiiy va madaniy merosni, bugunni va kelajakni, moddiy va nomoddiy merosni saqlash, rivojlantirish va o'zaro aloqalari bilan shug'ullanadigan muzeylar va muzey mutaxassislarning xalqaro tashkilotidir.

Shuningdek, madaniy mulkni saqlash va tiklash bo'yicha xalqaro tadqiqot markazi (ingl. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, ICCROM) ta'lim,

axborot tarqatish, tadqiqot, hamkorlik va jamoat tashkilotlari orqali jahon madaniy merosini asrab-avaylashga bag'ishlangan xalqaro tashkiloti, dunyodagi eng qadimgi muzeylar uyushmasi hisoblangan Londonda faoliyat olib boruvchi Muzeylar assosiatsiyasi (Museums Association,MA) muzey, galereya va meros tashkilotlari va muzeyda ishlaydigan kompaniyalar uchun professional a'zolik tashkilotlari tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Turli yo'nalishdagi muzeylar faoliyat yo'nalishlari orasida doimo muhim ahamiyat kasb etadigan ta'lim funksiyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan madaniy-ma'rifiy turizm mavjud. San'at, tarixiy va o'lkashunoslik muzeylari mahalliy va xorijiy tashrif buyuruvchilar uchun qiziq bo'lsa, tabiiy fan va texnologiya muzeylari asosan mamlakat aholisi, shuningdek, yosh talabalarning diqqat markazida bo'ladi.

Turizm sayyoramizdagi odamlar hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu murakkab, yuqori daromadli sanoat majmuasi jahon iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridan biri bo'lib, ish bilan bandlik, ijtimoiy farovonlik va odamlar hayotining sifati, shuningdek, davlatlarning va mintaqalarning iqtisodiy birligi va madaniy xilma-xilligiga yordam beradi.

Madaniy turizm – sayyohlik madaniyati bilan, shu jumladan, manzara, madaniyat va san'at, mahalliy aholining turmush tarzi, urf-odatlarini, an'analari, dam olishining turli shakllari bilan tanishishdan iborat bo'lgan turizm turidir. Madaniy turizm madaniy tadbirlarga, muzeylarga, madaniy meros ob'ektlariga tashrif buyurish va mahalliy aholi bilan aloqa qilishni o'z ichiga oladi. Jahon sayyohlik

tashkilotining ta'rifiga ko'ra, madaniy turizm-bu faqat madaniy motivatsiyaga ega bo'lgan odamlarning harakatidir: madaniy diqqatga sazovor joylarni tomosha qilish uchun sayohatlar; festivallar va boshqa madaniy tadbirlarga tashrif buyurish, folklor, san'at va milliy an'analarni o'rganish uchun sayohat. Bugungi kunga kelib madaniy turizm doirasida mustaqil yo'nalish – muzey turizmi vujudga keldi.

Muzeylar va turizm hamkorligi tarixiy-madaniy va tabiiy hududlar tizimini shakllantirishga asoslangan. Muzey turizmi-o'ziga xos xususiyati muzeylar va uning atrofidagi hududlarning turistik salohiyatidan foydalanishdan iborat turizmning bir turi.

Muzey turizmi – ekspozitsiyalarni yaratish, ichki va tashqi ekskursiyalar, o'quv seminarlar, leksiya, ommaviy tadbirlar, o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, muzey – do'konlarining mavjudligi, muzeyning turistik mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda madaniy turizm sohasidagi muzeylarning o'ziga xos faoliyati hisoblanadi. Muzey turizmi dastlab muzeylarning an'anaviy faoliyat yo'nalishi bo'lmagan. Bu hodisa nisbatan yaqinda – Rossiyada 1990-yillar o'rtalarida, g'arbda 1970-yillarda, muzeylar o'ta o'z-o'zini aniqlash, rivojlanishning yangi yo'llarini va mablag'larni jalb qilishning yangi byudjetdan tashqari manbalarini qidirish, shu jumladan, turistik faoliyatda ishtirok etish vaziyatiga qo'yilgan bir paytda paydo bo'ldi.

Muzeylar va turizm hamkorligi tarixiy-madaniy va tabiiy hududlar tizimini shakllantirishga asoslangan. Ushbu hududlarning rivojlanishi muzeylarda tarixiy madaniy meros orqali ta'minlanadi, bu alohida hududlarning ijtimoiy-madaniy va sayyohlik rivojlanishining omili sifatida namoyon bo'ladi. Muzey turizmini tashkilotchilar oldida

bir qator o'ziga xos vazifalar turibdi: muzeyni turistik ixtisoslashtirishni aniqlash va muzeylarga doimiy turizm oqimini shakllantirish, sayyohlik dasturi va marshrutni tuzish, reklama mahsulotlarini shakllantirish, yangi moliyalashtirish manbalarini izlash.

XX asrgacha muzey maqomini belgilashda asosiy narsa uning kolleksiyalari edi. Bugungi kunda bu nuqtai nazar o'zgarib bormoqda va muzey mohiyati va uning ijtimoiy maqsadini anglashga yangicha yondashuv ishlab chiqilmoqda. Muzey ob'ektiga uning xususiyatlari va vazifalari bilan emas, balki muzeyning ijtimoiy-madaniy, psixologik va yosh xususiyatlari bilan shug'ullanadigan shaxsga qaratiladi. Muzey turizmida ilmiy tadqiqot ob'ekti muzeylar va ular bilan bog'liq turistik yo'nalishlar deb qaralishi lozim.

Muzey turizmi zamonaviy madaniy makonga mashhur to'plamlarni "olib kirish" va ularni intellektual, tarixiy va badiiy merosning o'ziga xos shakli sifatida talqin etish imkonini beradi. Bugungi kunda muzey turizmining rivojlanishi quyidagi omillarga bog'liq:

1) Tashrif buyuruvchilarning turli yosh toifalari uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish.

2) Turli ijtimoiy guruhlar vakillari uchun maxsus dasturlarni tayyorlash.

3) Muzey ichidagi ijodiy faoliyat jarayoniga va uni yig'ish asosida kiritishni nazarda tutuvchi dasturlarni yaratish.

4) Nafaqat badiiy kolleksiya, balki muzey ichidagi san'atning boshqa turlari (musiqa jo'rligi, konsert ijrochiligi va boshqalar) imkoniyatlaridan foydalanib sintetik dasturlar yaratish.

5) Boshqa muzeylar, san'at va madaniyat markazlari va tashkilotlarni o'z ichiga olgan keng qamrovli dasturlarni yaratish.

6) San'at ixlosmandlari va mutaxassislari uchun xalqaro dasturlar yaratish⁹.

Muzeyda yaratilgan atmosfera u taqdim etadigan turistik mahsulotning bir qismidir, shuningdek muzey muhitining dizayni va sifati: ko'rgazma va ko'rgazma bo'lmagan joylar; binolar, hududlar, reklama, bosma mahsulotlar – muzeydagi yoki u bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa. Muzey quyidagilarni taklif etadi:

1) Ekspozitsiya va ko'rgazmalar;

2) Ma'ruzalar ekskursiyalar ;

3) Maxsus dasturlar;

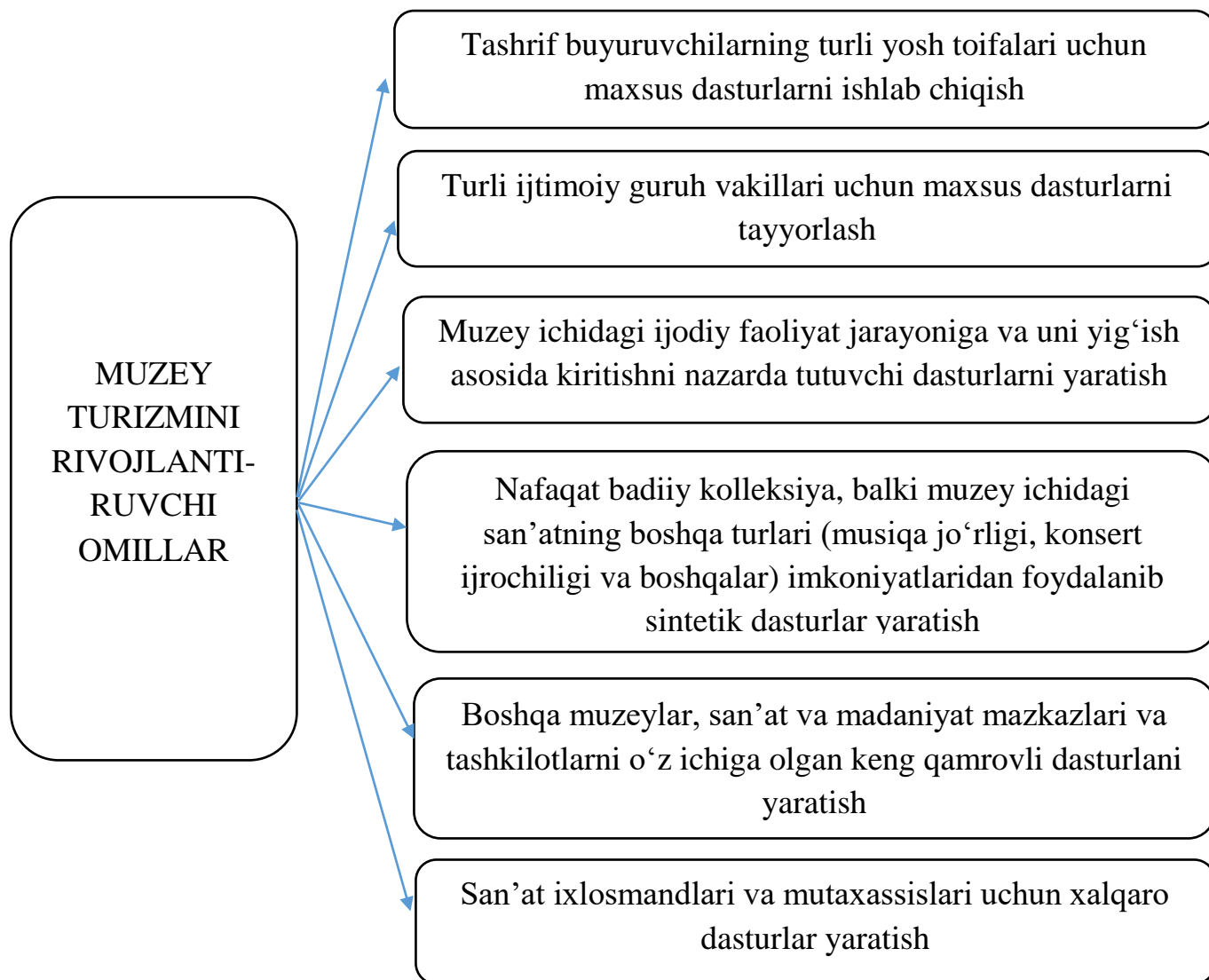
4) Muzeyning infratuzilmasi imkoniyatlari bilan belgilanadigan xizmatlar;

5) Muzey to'plamiga kiritilgan buyumlarni ko'paytirish uchun mualliflik huquqi;

6) Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanadigan kitoblar, kataloglar, bukletlar va boshqa bosma mahsulotlar, videolar, slaydlar va boshqa nashrlar. Shuning uchun muzey sayyohlarga turli xil mahsulotlar-moddiy va nomoddiy mahsulotlarni taklif qilishi mumkin. Shunday qilib, muzey turizmining predmeti turistik bozor va muzey mahsulotlarining iste'molchisi haqidagi ma'lumotlarni olish va tahlil qilish, muzey mahsulotlarini tayyorlash va sotish uchun shart-sharoitlar yaratish, shuningdek, uning reklama va marketingi uchun huquqiy va iqtisodiy asoslar bilan bog'liq ob'ektiv qonunlarning keng doirasi deb qaralishi mumkin (1.9.1-rasmga qarang).

---

⁹ Романчук А. В. Музейный туризм: Учебно-методическое пособие. — СанктПетербург, 2010. –С.11

1.9.1-rasm. Muzey turizmini rivojlantiruvchi omillar.

Muzey turizmi keng qamrovli muzeyshunoslik faniga nisbatan qo'llaniladigan yangi rivojlanayotgan intizom bo'lib, aniq vazifalarni hal etishga qarab gumanitar, ijtimoiy va iqtisodiy fanlarning turli usullaridan foydalanadi. Muzey turizmi marketing va boshqaruv usullaridan faol foydalanadi, yuqori darajada esa madaniyatshunoslikning umumiy kesimini – tarixiy, sosiologik, psixologik va boshqa Fanlar paradigmalaridan foydalanadigan fanlararo bilimlarni baham ko'radigan fanlar metodlariga aylanadi.

Elektron aloqa vositalari va Internetning rivojlanishi, shuningdek, elektron ko'rgazmali vositalarning tarqalishi muzeylarga ta'sir ko'rsatuvchi boshqa omillardir. Internetda deyarli har qanday tasvirni topish mumkin bo'lgan reproduksiyalar davrida real ob'ektlar yangi ma'no va qiymatga ega bo'ladi. Bunday vaziyatda muzeylar o'zlarini o'ziga xos san'at asarlari bilan yaqindan tanishishni taklif qiluvchi noyob ob'ekt sifatida joylashtiradilar. Muzeylarning jamiyat bilan o'zaro hamkorligini oshirishga undaydigan muhim omil-to'lovchi mehmonlarni jalb etish va saqlab qolish hamda auditoriyasini kengaytirish zaruratidir.

Muzey turizmi sayyohlik firmalarining xizmatlariga va uyushgan guruhlariga murojaat qilmasdan mustaqil ravishda sayohat qiluvchi individual sayyohlar yoki kichik guruhlar bilan ishlashga qaratilgan. Bunga qarab, muzeylar turizm sohasida turli pozitsiyalarni egallashi mumkin. Tashkil etilgan guruhlar uchun muzey tashqi madaniy va sayyohlik dasturlarining elementlaridan biri bo'lib, u yoki boshqa sayyohlik agentliklari bilan shartnoma asosida ishlaydi. Amalda muzeylarning sayyohlik faoliyatida ishtirok etishning boshqa shakllari mavjud, masalan, muayyan sayyohlik agentligi uchun muzey shartnoma asosida turistik marshrutni ishlab chiqadi, reklama va axborot xizmatlarini ko'rsatadi va hokazo.

BOB YUZASIDAN NAZORAT SAVOLLAR:

1. Muzey pedagogikasining maqsadi va vazifalari nimalardan iborat?
2. Muzey pedagogikasining asosiy yo'nalishlari qaysilar?

3. O'qituvchining muzey muhitidagi pedagogik vazifasi nimalardan iborat?
4. Bo'lajak o'qituvchilarni muzey pedagogikasiga kasbiy tayyorlashning zamonaviy tajribasi.
5. O'lkashunoslik muzeylari faoliyatining dolzarbligi nimalardan iborat?
6. Maktab muzeylari qanday maqsadlarda tashkil qilinadi?
7. Muzeylarda o'smir yoshidagi o'quvchilar bilan ishlashda nimalarga e'tibor berish lozim?
8. Muzey pedagogikasi metodlarini izohlang.
9. Muzey o'qituvchisining kasbiy axloq kodeksining asosiy qoidalari nimalardan iborat?
10. Muzey-pedagogik dasturlari haqida nimalarni bilasiz?
11. Zamonaviy muzeyning ta'lim muassasasi bilan o'zaro hamkorligini ta'minlash prinsiplari nimalardan iborat?
12. Muzey turizmini rivojlantiruvchi omillar nimalardan iborat?

BOB YUZASIDAN TEST TOPSHIRIQLARI.

- 1. Bugungi kunda qaysi davlat o'qituvchilarning muzey pedagogikasiga kasbiy tayyorlashning zamonaviy tajribasiga ega?**
  - a) Amerika Qo'shma Shtatlari
  - b) Germaniya
  - c) Fransiya
  - d) Janubiy Koreya
- 2. AQSH ning qaysi universitetida muzey pedagogikasiga oid professional kursni ishlab chiqildi?**

- a) Los Anjelas universiteti
- b) Vashington universiteti
- c) Janubiy Karolina universiteti
- d) to'g'ri javob yo'q

3. Germaniyadagi muzeylarning maktab bilan o'zaro aloqasi, o'qituvchining muzey yo'nalishini rivojlantiruvchi o'ziga xos topilmani ya'ni ... ishlab chiqish va undan foydalanish bo'ldi. Nuqtalar o'rnidagi mos so'zni toping.

- a) Ish kitobi
- b) ekspert
- c) muzey pedagogi
- d) o'qituvchi paketlari

4. Rossiya muzey pedagogikasi va bolalar ijodiyoti markazi qachon tashkil etilgan?

- a) 1999 yil
- b) 1987 yil
- c) 1985 yil
- d) 1989 yil

5. Muzey pedagogikasining maqsadi to'g'ri ko'rsatilgan qatorni toping.

a) muzeylarning tarixi, madaniy-ma'rifiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini, muzeylarning turli toifadagi tashrif buyuruvchilarga ta'sir qilish usullarini, muzeylarning ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalarini o'rganish.

b) muzeylarning ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalarini o'rganish.

c) muzey va pedagogik jarayonni ijodiy rivojlangan shaxsni shakllantirish

d) muzey va pedagogik jarayonni ijodiy rivojlangan shaxsni shakllantirishga qaratilgan o'qituvchisi va talaba o'rtasidagi tizimli tashkil etilgan va aniq yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyati sifatida o'rganishdir.

6. Qaysi qatorda muzey pedagogikasining obykti to'g'ri ko'rsatilgan.

a) muzey muxitidagi madaniy qadriyatlar bilan muloqot jarayonida shaxsning rivojlanishi va shakllanishiga hissa qo'shadigan muzey aloqasining madaniy-ma'rifiy jihatlari

b) madaniy qadriyatlar bilan muloqot jarayonida shaxsning rivojlanishi va shakllanishiga hissa qo'shuvchi muzey aloqalarining mohiyati, shakllari va usullari

c) muzey hamda ta'lim muassasa o'rtasidagi o'zaro aloqa

d) barcha javoblar to'g'ri

7. Muzey boyliklarini qadr qimmatini anglash va muzey tilining o'ziga xos xususiyatini bilish, muzeyda harakatlanish qobilyati sifatida talqin qilinadigan tushuncha qaysi?

a) Muzey pedagogikasi

b) Muzey madaniyati

c) Muzey ta'limi

d) Muzey ishi

8. Quyidagilardan qaysi biri Muzey pedagogikasi vazifalariga kirmaydi?

a) Muzey ta'limining ko'p bosqichli ta'limini yaratish.

b) Muzei auditoriyasini o'rganish.

c) Muzeida shaxsning ijodiy qobiliyatlarini va ijodiy faoliyatini faollashtirish. Madaniy meros bilan aloqaning yangi shakllarini izlash.

d) Shaxsning yoshligidan muzei va muzei madaniyati bilan tanishtirish. Madaniy meros va unga qadriyat munosabati bilan muloqot qilish zaruriyatini shakllantirish.

9. Muzei pedagogikasi o'z mazmun mohiyatida nechta funksiyani amalga oshirishni ifoda etadi?

a) 4 ta

b) 5 ta

c) 6 ta

d) 8 ta

10. Badiiy muzeining ta'lim faoliyatini 4 ta yo'nalishga ajratgan tadqiqotchi kim?

a) M.Montessori

b) N.I.Gorodekovna

c) Ya.A.Kommenskiy

d) B.A.Stolyarov

11. O'lkashunoslik muzeilariga berilgan to'g'ri ta'rifni toping.

a) tasviriy va amaliy bezak san'ati hamda me'moriy yodgorliklarni yig'ish, saqlash, ta'mirlash, saralash, ko'rgazmalarda namoyish etish, o'rganish, targ'ib etish bilan shug'ullanadigan, san'atshunoslik yunalishidagi ilmiy ma'rifiy va tadqiqotlar olib boriladigan muassasalar.

b) geografik yoki ma'muriy hududning tarixiy yodgorliklari, tabiiy ilmiy va badiiy to'plamlari, xalq san'ati asarlarini yig'adi, saqlaydi, ilmiy o'rganadi, ko'rgazmalar uyushtiradi va targ'ib qiladi.

c) o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim va ijodiy faolligini rivojlantirish, madaniy meros bilan tanishish va tarixiy voqealarga qadriyatli munosabatda bo'lish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida umumta'lim maktablarda tashkil etiladi

d) Tasviriy san'at, adabiyot madaniy meroslarni yig'ish, saqlash, o'rganishga yo'nalgan bo'ladi.

12. O'lkashunoslik muzeylarining kompleks yo'nalishiga qaysilar kiradi?

- a) tabiat, tarix
- b) san'at, adabiyot va etnografiya
- c) qishloq xo'jaligi, iqtisod, sport
- d) barcha javoblar to'g'ri

13. Maktablarda maktab muzeylari qanday maqsadlarda faoliyat yuritadi?

a) o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim va ijodiy faolligini rivojlantirish

b) madaniy meros bilan tanishish va tarixiy voqealarga qadriyatli munosabatda bo'lish ko'nikmalarini rivojlantirish

c) o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim va ijodiy faolligini rivojlantirish madaniy meros bilan tanishish va tarixiy voqealarga qadriyatli munosabatda bo'lish ko'nikmalarini rivojlantirish

d) o'lkashunoslikning faol rivojlanishi, ona yurtni, tarixni va madaniyatni o'rganish, o'quvchilarning turistik - o'lkashunoslik faoliyatini rivojlantirish.

14. Muzeylarda kattalar bilan ishlashning elektivlik tamoyili qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) o'qitish tizimli asosda amalga oshiriladi
- b) kasbiy, ijtimoiy, kundalik tajribadan foydalaniladi
- c) mavzu, dastur tanlash erkinligi
- d) o'quv jarayonida bilishning hissiy va ratsional turlari ishtirok etadi

15. Muzeylarda kattalar bilan ishlashning o'quv jarayonida bilishning hissiy va ratsional turlarini ishtirok etishi qaysi tamoyilga asoslanadi?

- a) elektivlik tamoyili
- b) izchillik
- c) xabardorlik
- d) shaxsiy tajribaga tayanish

16. Muzey pedagogikasi metodlari ichida bilim olishning asosiy manbalari usullari qaysilar kiradi?

- a) og'zaki, reproduktiv
- b) visual, amaliy, muammoli qidiruv
- c) tadqiqot, muammoli qidiruv, tushuntirish va illyustrativ
- d) og'zaki, visual, amaliy

17. Muammoli qidiruv usuli muzey pedagogikasi metodlarining qaysi guruhiga kiradi?

- a) Aqliy va kognitiv faoliyatning tabiatini aniqlash usullari

- b) Bilim olishning asosiy manbalari usullari
- c) Natijalarni qayta ishlash usullari
- d) Amaliy metodlar

18. Muzeyda kattalar bilan ishlashni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlariga kirmaydigan javobni toping.

- a) ilmiy-uslubiy ta'minotning dasturiy, texnologik, boshqaruv komponentlarini ishlab chiqish;
- b) muzey va ta'lim xizmatlari ehtiyojlari bozorini o'rganish;
- c) aniq bilimlarni olish, maslahat, uslubiy yordam ko'rsatish
- d) muzey tadbirlarini tashkil etish va o'tkazish uslublarini takomillashtirish, muzey ishining an'anaviy va innovatsion shakllari va usullaridan foydalanish.

19. Fikrlash va dalillar jarayonida asosiy ma'lumotlarni olishga qaratilgan muzey pedagogikasining usuli qaysi?

- a) Og'zaki
- b) Vizual
- c) Muammoli qidiruv
- d) Amaliy

20. Oldindan belgilangan mavzu bo'yicha muzey ekspozitsiyasi obyektlarini jamoaviy ekspertizadan o'tkazishga va mutaxassis – gid rahbarligida maxsus marshrutga asoslangan muzey ishining shakli nima?

- a) Eksponat
- b) Klub
- c) Konferensiya
- d) Ekskursiya

II BOB

MUZEY PEDAGOGIKASI TARIXI

Bobning qisqacha mazmuni

Xorijiy davlatlarda muzey pedagogikasining shakllanish tarixi. Mustaqil O'zbekistonda muzey pedagogikasining shakllanish tarixi. Muzeylarning ta'limiy faoliyati va ularning turlari. Muzey pedagogikasining rivojlanishi va uning ijtimoiy pedagogik imkoniyatlari.

Tayanch iboralar: muzey, muzey pedagogikasi, muzey pedagogikasi tarixi, muzeyning ta'limiy faoliyati, muzey turlari, muzey pedagogikasi rivojlanishi.

2.1. Xorijiy davlatlarda muzey pedagogikasining shakllanish tarixi

San'at asarlarini o'z ichiga olgan madaniy va moddiy qadriyatlarning ilk to'planish joyi ibodatxonalar va hukmdorlar saroylari edi. Boylik yoki ilohiy kuchlar bilan aloqani anglatuvchi bunday kolleksiyalar Bobil va Misrda shakllangan bo'lib, u yerda juda cheklangan tomoshabinlar ularga kirish imkoniga ega edi. Biroq, antik davrda san'at asarlari nafaqat egasining iqtisodiy farovonligi, yoki estetik zavqning vositasi, balki tarbiya vositasiga ham aylandi. Yunonistonda va keyinchalik Rimda san'at asarlarining egalari, birinchi navbatda, xudolar haykallari va sajda qilish ob'ektlari bo'lgan ibodatxonalar edi. Ulardagi ruhoniylar asosiy vazifalaridan tashqari, bu xazinalarni tashrif buyuruvchilarga ko'rsatib, qo'riqchi va "gid" rolini ham o'ynagan.

Yunonlar oliy xudolarga bag'ishlangan ibodatxonalar bilan bir qatorda muzeylar - ziyoratgohlarga ham asos solganlar. Aynan muzeylar qadimgi yunonlarning ma'naviy hayotining markazi bo'lib, faylasuflar, shoirlar va musiqachilar ilmiy munozaralar va tanlovlar uchun shu yerda to'plaganlar. Asta-sekin muzeylar akademiyalarga aylantirildi. Eng mashhur qadimiy muzey miloddan avvalgi III-asrda Misrning Iskandariya shahrida Iskandar Zulqarnaynning sherigi qirol Ptolemey Soter tomonidan tashkil etilgan. Yunon madaniyatining tarqalishida katta rol o'ynagan podsho Ptolemey ijodi zamonaviy nuqtai nazardan, ulkan ilmiy tadqiqot majmuasi edi. U eng qimmatli yunon kitoblari to'plamini o'z ichiga olgan noyob kutubxona, rasadxona, park va botanika bog'idan tashkil topgan.

Miloddan avvalgi II asrning o'rtalariga kelib Yunoniston va ellinistik davlatlar o'zlarining madaniy yutuqlarini tezda o'zlashtirgan Rim tomonidan qo'lga kiritildi. Abadiy shaharda qadimiy yodgorliklarning jamlanmasi rimliklar orasida shakllangan tarixiy davr tuyg'usi tufayli nihoyatda yuqori bo'lgan va bu yunon merosini o'zining haqiqiy qiymati bilan baholash imkoniyatini ochgan. Boshqa tomondan, san'at asarlari to'plamlari ijtimoiy xususiyat va ahamiyatga ega bo'ldi. Mashhur yozuvchilar Sitseron va Petroniy keng omma uchun badiiy buyumlar to'plamlarini ochishning faol tarafdorlari edi. O'z navbatida, fuqarolarning xohish-istaklarini inobatga olgan holda, Sezar o'z kolleksiyalarini omma oldida namoyish qilish uchun Kapitoliyda maxsus bino qurishga qaror qiladi.

Keyinchalik, Kapitoliy bazasida joylashgan ibodatxonani qayta tiklab, unda haykallar, rasmlar va turli xil san'at asarlari

kolleksiyalarini joylashtirgan, Avgust ibodatxonani Rimning asosiy imperator muzeyiga aylantirishni taklif qilgan. Bu harakatlarning barchasi, Rim urf-odatlarining o'ziga xosligi bilan, albatta, ma'naviy ahamiyatga ega edi.

Buyuk Britaniyada muzey pedagogikasining shakllanishi

Fransuz va nemis ma'rifatparvarlarining g'oyalari keyingi davrda G'arbiy Yevropa va Rossiyada muzeylarning rivojlanishiga asos bo'ldi. Ensiklopediyachilar F.Volter, D.Didro, G.Lessing, I.Gerder, I.Kant, I.Vinkelmannning gumanistik falsafasi sivilizatsiya qadr-qimmatini anglashga olib keldi, bu esa gumanitar fanlar va san'atga faol qiziqish uyg'otdi. Ma'rifatparvarlik davrida muzeyning bugungi kundagi dolzarb bo'lgan ma'rifiy va ijtimoiy-madaniy funksiyasi vujudga keldi va rivojlandi, u san'at va fanni ommalashtirish markaziga aylandi. Misol tariqasida ikkita muzeyni - Londondagi Britaniya muzeyi va Parijdagi Luvr muzeyini olishimiz mumkin

Britaniya muzeyi parlament qarori bilan 1753 yilda tashkil etilgan. Uning kolleksiyasi X.Sloan, R.Kotton, R.Xarli, U.Gamilton va boshqa kolleksionerlarning shaxsiy to'plamlari tashkil etdi. Ko'zgazmalarning katta qismini qo'lyozmalar, arxeologik yodgorliklar va turli tabiat mo'jizalari tashkil etdi. Muzey kutubxonasini alohida ta'kidlash kerak, u hali ham dunyodagi eng yiriklaridan biri hisoblanadi. E'tiborlisi, bosh kutubxonachi lavozimini muzey direktori bajargan. Britaniya muzeyining to'plamlari nafaqat tashrif buyuruvchilarning bilimlarini kengaytirishga, balki arxeologiya va tarix kabi fan sohalarini rivojlantirishga ham katta hissa qo'shdi va

shuning uchun uni haqli ravishda Ilmiy tadqiqot muzeyi deb atash mumkin.

Luvr tarixi mashhur muzeyshunos K.Xadsonning “Muzeylar ham nasroniylik kabi mavjud jamiyatda o‘z izini qoldiradi” degan fikrining yorqin tasdig‘idir. Hukumatning 1791 yil 26 maydagi qarori bilan Luvr “Qirollik qarorgohi, yodgorlik, fan va san‘at, xalq ta’limi muassasalari uchun maskan” deb e’lon qilingan. Biroz vaqt o‘tgach, Milliy konvensiya uni "Tasviriy san‘at markaziy muzeyi" deb qayta nomladi. 1802 yilda u "Napoleon muzeyi" nomini oldi va XIX asrning o‘rtalarida esa Qirollik saroyi – Luvr nomi bilan qayta nomlandi. Muzeyning maqsadlari quyidagicha belgilandi:

- san‘atni jamiyatning barcha jabhalariga tarqatish;
- umumiy badiiy ta’lim darajasini oshirish;
- sanoat san‘ati sifatini oshirish. Biroq, har qanday vaziyatda ham muzey o‘zining "tarbiya va estetik zavq bag‘ishlash" ezgu maqsadlariga sodiq qoldi.

Janubiy Kensington muzeyi odamlarga maxsus o‘qitilgan hunarmandlar tomonidan yaratilgan kundalik buyumlar orqali hayotlarini yaxshilashga yordam berishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan va shuning uchun o‘z kolleksiyasidan olingan namunalardan foydalangan holda ularning kasbiy tayyorgarligida faol ishtirok etgan. 1880-yillarda muzeyda o‘rta maktab o‘qituvchilari bilan o‘zaro hamkorlik xizmati tashkil etilgan bo‘lib, uning maqsadi o‘quvchilarning ilmiy-texnik va badiiy ta’lim-tarbiyasi bo‘yicha

birgalikdagi ishlarni ta'minlashdan iborat edi¹⁰. Jamiyatning barcha jabhalariga maksimal darajada ta'sir ko'rsatish uchun muzey va maktabni yagona bir butunga birlashtirib, uning birinchi direktori G.Kol muzeyning tarbiyaviy mohiyatini borasida birinchi bo'lib quyidagilarni ta'kidladi: "Muzeylar va Galereyalar o'z oldiga ta'lim maqsadlarini qo'ymaguncha, ular zerikarli va foydasiz muassasalardir"¹¹. G.Kolning bu pozitsiyasi va uning ko'plab maktab o'quvchilari va talabalari avlodlari uchun ulkan foyda keltirgan amaliy harakatlari muzeyda faol ma'rifiy faoliyati modelining shakllanishiga olib keldi va bu yo'nalishdagi muzey siyosatiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi.

Shunday qilib, Angliya professional muzeyning mavjudligi mafkurasi va hunarmandlar tayyorlash doirasida uning tarbiyaviy funksiyasi aniqlangan birinchi mamlakat bo'ldi, deb aytish mumkin. Janubiy Kensington muzeyi tajribasini muzey va san'at va umumta'lim maktablari o'rtasidagi o'zaro aloqa tizimini shakllantirishning boshlang'ich nuqtasi deb hisoblash kerak. Jahon amaliyotida birinchi marta muzeyning o'quv jarayoniga ta'sirini kengaytirish maqsadida umumta'lim maktablari o'qituvchilari bilan ishlash xizmati tashkil etildi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida muzey pedagogikasining shakllanishi

Angliya muzeylari Amerika Qo'shma Shtatlarida muzey ishining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. 1876-yilda Filadelfiyada bo'lib

---

¹⁰ Kўргазма 1851 йилда архитектор Д. Пакстон томонидан Лондондаги Гайд-парк ва металл паркида қурилган (сақланиб қолинмаган) майдони 70.000 квадрат метрга тенг бўлган машхур Кристал Саройида ташкил этилган.

¹¹ Museum education: History, Theory and Practice / Ed. N. Berry and S. Mayer. Reston, 1989. P. 57.

o'tgan Amerika dekorativ-amaliy san'at ko'rgazmasi milliy xususiyatga ega bo'lgan "San'at va hunarmandchilikni tiklash uchun" harakatining yuzaga kelishiga turtki bo'lib xizmat qildi. Shu yili Detroytda San'at muzeyi negizida AQShdagi birinchi sanoat san'ati maktabi ochildi. Shu bilan birga, har bir muzey turli usullarda ta'lim maqsadlarini amalga oshirdi va ularning ba'zilari hatto "muzey o'qituvchisi" (Boston san'at muzeyi) lavozimini ham joriy etildi. 1890 yildan boshlab Detroytdagi san'at muzeyida tasviriy san'at, arxeologiya, adabiyot va fanning turli sohalari bo'yicha keng qamrovli o'quv ishlari olib borildi. Bu muzeyda turli xil jamiyat va uyushmalar – "ayollar rassomlari jamiyati", "kutubxona xodimlari uyushmasi" va boshqalar ham yaratilgan, bu to'g'ridan-to'g'ri pedagogika va muzeyning o'ziga xos o'quv muassasiga aylantirilganligidan dalolat beradi.

Eng ko'zga ko'ringan o'quv maqsadlari Aqshdagi yeng yirik san'at muzeyi-Metropolitan san'at muzeyi (Nyu-York) Nizomida bayon etilgan. 1870-yilda tasviriy san'atni rivojlantirish va o'rganish, ularni ishlab chiqarish va amaliy hayotda qo'llash, shuningdek, badiiy ta'limni rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan bo'lib, bu ta'sirlarning noyob qotishmasi, birinchi navbatda, ingliz va nemis muzeylarining o'ziga xos birlashuvidan olingan. Bugungi kunda Metropolitan to'plamlarning ko'lami va sifati bilan, shuningdek, tomoshabinlar bilan ishlarning ko'lami va xilma-xilligi (turlar, konsertlar, ma'ruzalar, film namoyishlari, qo'llanmalar) bo'yicha Amerika muzeyining namunasiga aylandi.

1906 yilda Metropolitan san'at muzeyi ko'rgazmaga tashrif buyuruvchilarni tanishtiradigan birinchi yo'l ko'rsatgich va

o'qituvchilar uchun qo'llanma nashr etdi. Dam olish kunlari jamoatchilikka ma'ruzalar o'qildi. Muzei ta'limiga bag'ishlangan maxsus "Metropolitan Byulleteni" nashr etilgan bo'lib, unda tashrif buyuruvchilarning barcha toifalari uchun turli xil dasturlarni, shu jumladan "keng jamoatchilik", talabalar, o'qituvchilar, dizaynerlar va hatto ko'zi ojizlar uchun ham ma'ruzalarni o'qitish masalalari muhokama qilingan. 1919 yilda mazkur muzei mutaxassislarining e'tiborini boshlang'ich va o'rta maktablar va boshqa o'quv yurtlarida ish bilan jalb etildi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida muzeiga tashrif buyuruvchilar bilan ishlashda to'plangan tajriba odatiy deb hisoblanishi mumkin bo'lgan vazifalarni aniqlashtirish imkonini berdi, ammo badiiy muzeining o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratib: "muzei bolalarning ta'lim olishi, sog'lom dam olishi va kattalar bilimni to'plashi uchun shart-sharoitlar yaratishi zarur. Bu o'quvchi bilim oladigan ombor va rassom uchun ilhom manbai bo'lishi kerak. Uning ta'siri uyda sezilishi va jamiyatning barcha a'zolari hayotida aks yetishi kerak"¹². Ushbu tajribaga asoslanib, 1924 yilda tomoshabinlarning turli toifalari uchun dastur turlari shakllantirildi (D. Xayd). Ular quyidagicha taqsimlangan:

- aholining dam olishi va hordiq chiqarishi uchun;
- bilim darajasini oshirish (jumladan, san'at yo'nalishi talabalari va rassomlar);
- ekspertlarga yordam berish;
- bolalar manfaati uchun.

---

¹² Museum Education: History, theory and Practice / Ed. N. Berry and S. Mayer. Reston, 1989. P. 43.

D.Gudda va A.Parker muzeyni hayot va zamonaviy qadriyatlar bilan bog'liq ijtimoiy muassasa sifatida ko'rib chiqib, uning tashrifi muayyan uyushtirilgan dam olish turi degan xulosaga keldi. Shuningdek, o'quv faoliyati amaliyotida maktab va muzey ta'limi o'rtasida tub farq aniqlanganligi ham juda muhimdir. Uning mohiyati muzey yodgorligi bilan o'quvchilarni ma'lum bir ta'lim mavzusida xabardor qilish vositasi sifatida foydalanishdan oldin bevosita tanishishni birinchi o'ringa qo'yishdan iborat edi. Agar bu yodgorlik san'at asari bo'lsa, muzey o'qituvchilariga bilim tashuvchi emas, balki "ko'rish stimulyatori" roli yuklatilgan.

San'atshunoslik sohasida fanlararo yondashuv rivojlana boshladi, bu esa tasviriy san'at turlarini boshqa san'atlar bilan bir qatorda umumiy gumanitar bilimlar sohalaridan biri sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi. Metropoliten san'at muzeyi tarix, geografiya va boshqa maktab fanlari bo'yicha darslarni liboslar, mebel namunalari, va boshqa asl tarixiy ob'ektlardan foydalanib qanday o'tkazish bo'yicha birinchi namuna ko'rsatdi.

1930 va 1940-yillarda ta'lim faoliyatining faol va har tomonlama muvaffaqiyatli rivojlanishi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, "erkin norasmiy san'at kollejlari" (T.Lou) va ta'lim muassasalari tobora kengayib borayotgan Amerika muzeylarining asosiy vazifasi sifatida tasdiqlaydi. 1930 yilda ta'lim bo'limi tashkil etilgan va bolalar uchun yakshanba darslari dasturini ishlab chiqilgan Sinsinnati san'at muzeyi bunga misol bo'la oladi. Ular mifologiya, musiqa, tarix, geografiya va haykaltaroshlik sinflarini o'z ichiga olgan. Ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda o'sha davr pedagogikasining yutuqlarini hisobga olinganligi

juda muhimdir. Ushbu amaliyot kontekstida taniqli amerikalik mutaxassis V.Damikning ta'lim metodlarini ishlab chiqish va bolalar idroki psixologiyasini o'rganish uchun muzey pedagogik xizmatini eksperimental laboratoriyaga aylantirish zarurligi haqidagi g'oyasi juda qiziqarlidir. Bu gap asossiz emas edi. 1920 yillarda maktabda o'tkazilgan rang, to'qima, chiziq va shakl bilan tanishtirish bo'yicha tajribalar estetik idrokni rivojlantirish, badiiy didni yaxshilash va bilimlar zaxirasining ortganini namoyish etdi, bu nafaqat san'at haqida, balki tanlov haqida ham o'z fikrini bildirishga imkon beradi.

Samarali ilmiy-metodik tadqiqotlar va ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qilish Amerika muzeylarida muzey ta'limi nazariyasi va amaliyotining asoslarini, uning yo'nalishlari va vazifalarining aniq belgilangan tizimini yaratishga imkon berdi. Biroq, bu tizim 1930-yillarda tuzatishga duch keldi. Buyuk depressiya davrida asosiy e'tibor Amerika muzeyining ijtimoiy-madaniy funksiyasini rivojlantirishga qaratildi. 1932 yilda mamlakatdagi 120 ta muzey auditoriyasi bilan olib borilgan birinchi statistik tadqiqotning nashr etilishi, muzeyga yanada kengroq ijtimoiy guruhlarni jalb qilish kerak degan xulosa qilish imkonini berdi. Shu bilan birga, muzeyda o'qitish uslublarining kamchiliklari ham mavjud bo'lib, ularda universal yondashuvlarning yo'qligi qayd etdi.

1920 - yillarda Amerika muzeylarining ma'rifiy faoliyatini qisqacha tahlil qilib, shuni ta'kidlash kerakki, hukmronlik bilan bog'liq pragmatizm mafkurasi, bu muzeyning pedagogik institutga aylanishiga hissa qo'shdi. Shu bilan birga, Rossiyada bo'lgani kabi, uning ma'rifiy faoliyati talqini birinchi navbatda san'at muzeylarining madaniy

muhitida bo'lib o'tdi. Ularning tajribasi asosida tashrif buyuruvchilar bilan ishlashning yetakchi yo'nalishlari shakllantirilgan:

1. Madaniy (tayyorlangan tashrif buyuruvchilar uchun).

2. Tarbiyaviy: a) badiiy hunarmandchilik sohasida kasbiy saviyani ta'minlash; b) maktab ta'limining vazifalari va ular bilan bog'liq amaliy maqsadlarni ta'minlash.

3. Dam olish - muzey muhitida dam olish va ko'ngil ochish.

Amerika Qo'shma Shtatlari muzeyning ijtimoiy-madaniy funksiyasini va uning ta'lim faoliyatini belgilab berdi. Qo'shma Shtatlardagi muzeylarning ma'rifiy faoliyati qo'shni mamlakatlardagi shunga o'xshash jarayonlarning rivojlanishiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatdi. Bunga misol Kanada. Bu mamlakatdagi yeng yirik muzey - Torontodagi Qirollik Ontario muzeyi 1914-yilda tashkil topgan bo'lib, dastlab beshta mustaqil muzey: arxeologiya, paleontologiya, mineralogiya, zoologiya va geologiyadan iborat bo'lgan. 1968 yilga qadar ushbu muzey Toronto Universitetining tarkibiga kirgan, u faqat urushdan keyingi o'n yilliklarda to'liq rivojlandi.

Germaniyada muzey pedagogikasining shakllanishi

Germaniyada muzey ta'lim faoliyati rivojlanishida nafaqat nemis, balki Evropa muzey pedagogikasining kashfiyotchisi A.Lixtvark alohida o'rin tutadi. U muzey ham maktab kabi bilim maskani ekanligiga ishonch hosil qilib, o'zining amaliy faoliyati orqali san'at sohasidagi ta'lim-tarbiya ishlarining keng tarqalishiga katta hissa qo'shdi.

Gamburgdagi Kunsthall san'at muzeyi direktori sifatida "San'at hayot uchun" shiorini o'zida mujassam etgan A.Lixtvark o'zining ko'p qirrali faoliyati bilan muzeyni tartibsizlikdan xalos etishga intildi. Uning muvaffaqiyatli harakatlari orasida:

- professional rassomlar rahbarligida havaskor rassomlik va chizmachilik kurslarini tashkil etish;
- san'at, fotografiya, uy bezagi va boshqalar muammolarini o'z ichiga olgan yillik jurnalni nashr etish bilan "Gamburg san'at do'stlari jamiyati" ni tashkil etish;
- bolalar ijodiyoti ko'rgazmalarini tashkil etish;
- havaskor fotografiya rivojiga ko'maklashish va noyob fotosuratlar to'plamini shakllantirish jamiyatini tashkil etish;
- o'quv qurollari to'plamini yaratish (o'yinchoq bosma mashinasi va boshqalar);
- zamonaviy rangtasvirni, shu jumladan gamburglik rassomlari faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashish;
- Gamburg rassomlari klubini tashkil etishda yordam berish;

A.Lixtvark o'z uslubining o'ziga xos xususiyatlarini tushuntirib, shunday yozgan edi: "Biz butun davrni bir nigoh bilan qamrab olishga, uning birgina asarda qanday aks etganligini, qanday taassurot qoldirganini ko'rsatishga intilamiz". "Muzey dialoglari" tushunchasini birinchi marta fanga kiritgan Lixtvark muzey pedagogik metodologiyasining asoschisi bo'lib, uning maqsadini rassomning g'oyasini tushunish orqali badiiy asarni ijodiy idrok etish qobiliyatini rivojlantirishda ko'rgan.

XX asr boshlariga kelib Myunxendagi nemis tabiatshunoslik va texnologiya durdonalari muzeyi asoschilaridan biri G.Kershenshtayner "Ta'lim nazariyasi" (1926) kitobini yozdi. Unda nemis muzeylari faoliyatini pedagogik asosda tashkil etish zarurligini asoslab berdi va bu maqsadga erishish yo'llarini belgilab berdi. G.Kershenshtaynerning pedagogik faoliyati konsepsiyasining asosi quyidagicha fikrdir: "Bolalarni bilim orqali tarbiyalab, o'qitmoqchi bo'lgan muzeyni tashkil etish o'quv-qurilishdan boshqa narsa emas, faqat bu yerda qurilish ob'ektlarning soyalari bilan emas, balki ob'ektlarning o'zi bilan maktablardagidek ishlaydi"¹³.

G.Kershenshtayner muzey o'quv faoliyatining asosiy tamoyillarini quyidagi tarzda shakllantirilgan:

1. Muzey-pedagogik jarayonining metodologiyasi ta'lim mazmunining mantig'iga, ta'lim ob'ektining psixologik holatiga va ta'lim jarayonining maqsadlariga qarab belgilanishi kerak;

2. Muzeyning pedagogik jarayoni maktab o'quv dasturi tamoyiliga muvofiq tuzilishi kerak, farqi shundaki, u "narsalarning tavsifi bilan emas, balki narsalarning o'zi bilan ishlaydi";

3. Muzey tomoshabinlarga barcha mavjud "pedagogik va yordamchi vositalar" (matnli tushuntirishlar, filmlar, maketlar va boshqalar) yordamida texnologik yoki ijodiy jarayonlarni o'z ko'zlari bilan ko'rishga imkon yaratishi kerak.

Germaniyada 1920-1930-yillarda muzey va maktabning o'zaro hamkorligi muammolari hal qilindi. Ularning yechimi Berlindagi Ta'lim va tarbiya markaziy institutining iste'dodli o'qituvchilari L.Pallat,

---

¹³ Kershenshtayner R. Razvitiye xudojestvennogo rebenka. M., 1914.

D.Rixter va G.Froydentallar tomonidan ko'rib chiqilgan. Ular muzeylarda pedagogik bo'limlarni tashkil etish va ularning tarkibiga muzey o'qituvchilari lavozimlarini joriy etishga o'z xisalarini qo'shdilar. Shu bilan birga, Maynsda G.Klenkning "Muzey va maktab" nomli uslubiy qo'llanmasi (1927) chop etildi, o'quv dasturida ushbu shahardagi Rim-Germaniya muzeyining tavsifi, uning to'plamlarini tarixni o'qitishda foydalanish metodologiya tavsifi berilgan.

Ushbu muammoni hal qilishda G.Froydentalning "Muzey-xalq ta'limi-maktab" (1931) kitobi muhim rol o'ynadi. Unda muallif dastlab muzey va maktab o'rtasidagi farqning mohiyatini va ularning imkoniyatlari chegaralarini aniqlab olish kerakligini va shundan keyingina birgalikdagi ishlarni rejalashtirish zarurligini ta'kidlagan. Ushbu kitobda Gamburgdagi oltita muzey namunasidan foydalanib, ularning ko'rgazmalarini maktab dasturlari bilan muvofiqlashtirish, o'qituvchilarga muzeyni maktab sinfining davomi sifatidagi faoliyatiga imkoniyat yaratdi. Shunisi e'tiborga loyiqki, Nemis olimi R.Froydental ilk bor muzeylarda maktab tizimidagi mashg'ulotlarni o'tkazish metodikasini yaratib, muzey muhitida ta'lim jarayonini tashkil etish uchun pedagog mutaxassis zarurligini ta'kidlab, unga «muzey pedagogi» nomini berishni tavsiya qildi. Shuningdek, R.Froydental muzeyda darslarni o'tkazish uchun bugungi kunga tegishli bo'lgan bir qator talablarni bayon qildi:

- muzeyga har bir tashrif mashg'ulot sifatida o'tkazilishi, unda aniq (o'quv, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi) maqsad qo'yilgan bo'lishi kerak;

- o'qituvchi va bolalar muzeyga tashrif buyurish shunchaki ekskursiya emas, balki jiddiy ish ekanligini va shuning uchun unga tayyorgarlik ko'rish kerakligini bilishlari lozim;

- bolalarni charchamagan va idrok qilishga tayyor bo'lgan holda muzeyga tashrif buyurishi maqsadga muvofiq;

- "nafaqat bolaning ongi, balki kattalar uchun ham og'ir bo'lgan" umumiy ekskursiyadan voz kechib, diqqatga sazovor joylarni tanlab olish muhim;

- ekskursiyani o'tkazish uchun eksponatlarni mavzuga oid hamda bolaning yosh hususiyatlari va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda tanlash lozim;

- muzeyga tashrifning natijasida bolalar mustaqil ijodiy ish yaratishlari muhim (rasm chizish, ko'rgan narsasi asosida esse yozish, modellar yaratish va h.k.)¹⁴.

A.Lichtvark tajribasini rivojlantirib, G.Froydental muzey o'quv faoliyati tarixida birinchi marta, muzeyda maktab darslarini tashkil etish bo'yicha pedagogik metodikani shakllantirdi, bu esa ularni tayyorlash, o'tkazish va mustahkamlash bosqichlarini ta'minladi. Muzey o'qituvchisini muzeyda o'quvchilarni o'qitish jarayonini tashkil qila oladigan mutaxassis bo'lishini hisobga olib, G.Froydental yosh bolalarni tarixiy, tabiatshunoslik va san'at muzeylari bilan tanishtirishni, katta yoshdagilar uchun esa texnik va maxsus muzeylarni tavsiya qildi.

1939-1944 yillarda Berlindagi Etnografiya muzeyida "Maktab va muzey" bo'limi boshlig'i A.Reyxveyn "muzey pedagogikasi" atamasini

---

¹⁴ Freudenthal H. Museum-Volksbildung-Schule. Erfurt, 1931.

birinchilardan bo'lib qo'llagan. A.Reyxveyn muzeydagi pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatini quyidagi shartlar bilan bog'ladi:

4. Muzey ekspozitsiyasi maktabning o'quv maqsadlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim.

5. Ko'rgazmaga o'qituvchi bilan sinf tashrifi muzey tomonidan tasdiqlanishi kerak.

6. Muzey maydonida o'qituvchi sinf o'quvchilari bilan yaxshi ijodiy aloqada bo'lishi lozim.

7. Muzey ilmiy xodimlari o'qituvchilar tayyorlash bilan shug'ullanishlari lozim.

8. Muzey ta'lim muassasasi sifatida turli sohalardagi o'qituvchilar uchun ochiq va mavjud bo'lishi kerak

Germaniya muzey pedagogikasining rivojlanishi 1930-yillarda madaniyat va ta'limga fashistik mafkura va ikkinchi jahon urushi oqibatida to'xtab qoldi. Shunga qaramay, Germaniyaning muzey va pedagogik faoliyatni rivojlantirishga qo'shgan hissasini qayd etamiz, ular quyidagilardan iborat:

- ekskursiya muzey pedagogik jarayonining asosiy shakli sifatida o'zini namoyon qildi;

- "muzey dialoglari" tushunchasi birinchi marta joriy etildi (A.Lichtvark);

- Germaniya Yevropada birinchi muzeyga oid jurnalni chiqara boshladi-"Muzeum-skunde" ("Muzey ishi"), uning sahifalarida muzeyning ta'lim faoliyati yoritilgan;

- muzeyning o'quv faoliyati ilmiy tadqiqot ob'ektiga aylandi (G.Kershenshtayner va G.Froydental);

- "muzey pedagogikasi" atamasi ilk bor ilmiy foydalanishga kiritildi (1934 A.Reyxveyn).

Rossiyada muzey pedagogikasining shakllanishi

Rossiya muzeylarida pedagogik ish tajribasini nazariy tushunishning boshlanishi "Ekskursiya xabarnomasi"ning nashr etilishi bilan belgilandi, uning maxsus soni 1916 yil uchun to'liq muzeylarning maktab o'quvchilari bilan ishlashiga bag'ishlangan edi. Nashrlar orasida Moskvadagi Rumyantsev muzeyi kuratori N.I.Romanovning "San'atda ekskursiyalarning vazifalari va usullari haqida" maqolasi alohida o'rin egalladi. Unda muallif san'atni o'rgatish jarayonidan avval uning inson qalbiga ta'sirini chuqur anglash kerak, degan fikrni bildiradi. Badiiy asarni madaniyat tarixi yoki umumiy tarixga tatbiq etish sifatida emas, balki o'ziga xos estetik ob'ekt sifatida o'rganish kerak. N.Romanov estetik ekskursiyani asl nusxa bilan aloqa qilish vositasi deb hisoblagan, uning vazifasi "tomoshabinni estetik tajribalar bilan tanishtirish va taniqli asarni jiddiy chuqur tahlil qilish"¹⁵dir.

Shu bilan birga, taniqli faylasuf va rus kosmizmi vakili N.F.Fyodorovning qarashlarini ta'kidlash kerak, u muzeylarni inson faoliyatining maqsadlari va ma'nosiga faol ta'sir ko'rsatadigan axloqiy va ta'lim muassasalari deb hisoblagan. N.Fedorov "Muzey - uning mazmuni va maqsadi" asarida muzeylarni "birlikning oliy instituti" deb atagan. Olim ularda ijtimoiy xotira institutini va o'tmishni hozirgi zamonda gavdalantirish usulini ko'rdi. N.Fyodorovning fikricha,

---

¹⁵ Романов Н.И. О задачах и методах экскурсий по искусству // Экскурсионный вестник. М., 1916. № 1—2. С. 8

ibodatxona, omborxona, maktabni o'zida mujassam etgan muzey ta'lim darajasi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, jamiyatning barcha vakillari uchun butun mazmuni bilan ochiq bo'lishi kerak. Atoqli rus faylasufi muzeyning uchta asosiy funksiyasini aniqladi: tadqiqot, o'qitish va faoliyat. Ularni birgalikda amalga oshirilishi ma'naviyat va ijodkorlikni shakllantirishga xizmat qiladi, deb hisoblagan.

XIX asr o'rtalarida Rossiyada Politexnika muzeyi talabalar uchun ma'ruza va ekskursiyalar, o'qituvchilar uchun kurslar o'tkazilgan, maktab fanlarini o'qitish bo'yicha ekspozitsiyalar, ko'r va kar bolalar bilan mashg'ulotlar o'tkazish bo'yicha ko'rgazmalar tashkil etilgan o'quv va ta'lim markaziga aylandi. Rossiyada pedagogik muzeylar XIX asrning ikkinchi yarmida harbiy o'quv yurtlari muzeyi sifatida paydo bo'ldi. Muzey kolleksiyasi asosini matematika, rus tili, tarix, geografiya va boshqa fanlarga oid ko'rgazmali qurollar to'plamlari va xalq ta'limiga oid adabiyotlar tashkil etdi.

Badiiy muzey va ta'lim tizimining bolalar bog'chasidan universitetgacha bo'lgan birinchi zamonaviy pedagogik o'zaro hamkorlik konsepsiyasi B.A.Stolyarov va A.G.Boyko tomonidan ishlab chiqilgan. Konsepsiya mualliflari muzeyni shaxsning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shuvchi ta'lim muhiti deb hisoblaydilar. Konsepsiya doirasida o'quv faoliyatining quyidagi yo'nalishlari aniqlanadi:

- badiiy-pedagogik - shaxsning badiiy idrok va ijodiy sohasini shakllantirish va rivojlantirish;
- kognitiv - san'at tarixini jahon badiiy madaniyatining tarkibiy qismi sifatida o'rganish;

- gumanitar-fanlararo - boshqa fanlar va texnologiyalarga oid san'at. Video kompyuter vositalariga asoslangan texnologiyalardan foydalanish muzey qadriyatlarini keng tarixiy, badiiy va gumanitar sharoitda idrok etish, anglash va ulardan foydalanish;

- ijtimoiy yo'nalganlik - badiiy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy moslashuvi vositasi sifatida.

1990-yilda davlat muzeyida tashkil etilgan Rossiya muzey pedagogikasi markazi tomonidan muzey – bolalar bog'chasi – maktab - universitet o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning ilmiy asoslangan tizimini yaratish doirasida "Salom, muzey!" ko'p bosqichli muzey-pedagogik dasturi ishlab chiqildi. Dasturning maqsadi badiiy tajriba va bilim bilan boyitilgan, estetik jihatdan rivojlangan shaxsni tarbiyalashda muzey o'qituvchisi, maktabgacha ta'lim tarbiyachisi, maktab o'qituvchisi, universitet o'qituvchisining harakatlarini birlashtirishdir.

B.A.Stolyarovning so'zlariga ko'ra, dastur muzeyni axborotlashtirish va madaniyatni global tasvirlash imkonini berdi:

- madaniy va badiiy yodgorliklar orqali shaxsni atrofidagi olam bilan tanishtiradigan ko'rgazmali va fazoviy tafakkur maktablari;

- insoniyatning estetik tajribasini to'playdigan va shaxsga o'z-o'zini aniqlash imkoniyatini beradigan makon;

- inson hayoti va uning predmeti, falsafiy va axloqiy jihatdan atrof-muhitga nisbatan sifat filtri"¹⁶.

Zamonaviy muzey pedagogikasi yosh avlodni yoshligidan muzey va uning madaniyati bilan tanishtirish, shaxsning ijodiy qobiliyatlarini

---

¹⁶ Stolyarov B. A. Muzeynaya pedagogika - istoriya i sovremennost' //Narodnoe obrazovanie, №5, 2001. s.177-182.

faollashtirish, muzey ta'limi ko'p bosqichli tizimini yaratishga qaratilgan.

1923 yilda F.I.Shmitning "San'at ta'lim predmeti sifatida" asari nashr etildi va u bolalarni estetik tarbiyalashning maqsad va vazifalarini ko'rib chiqdi. San'atni faol aqliy faoliyat sifatida tushunib, muallif uni ijodkor shaxsini shakllantirishga ko'maklashuvchi vosita sifatida ko'rib, maktab o'quv dasturiga kiritishni yoqlab chiqqan. Ta'lim funksiyasining ta'lim oluvchiga nisbatan ustuvorligini ta'kidlagan Shmit, normal aqliy rivojlanish uchun sharoit yaratib, maktab bolani dunyoni faol bilish jarayoniga ham, bilimlarni amaliy hayotda samarali qo'llashga ham tayyorlaydi, deb hisoblagan.

Umuman olganda, olimning fikriga ko'ra, ta'lim jarayoni bolaning tabiiy rivojlanish qonunlariga asoslangan bo'lishi kerak va shuning uchun boshlang'ich ta'lim bolaning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri tajribasi, aqliy va hissiy taassurotlarni o'z ichiga olgan hayotiy tajriba to'plashning faol jarayonidan boshqa narsa emas. F.Shmit "bolalarni dim sinfda tarbiyalamaslik kerak, lekin hamma joyda: tabiatda, har qanday ustaxonalarda va bolalar foydali tajribani o'rganishlari mumkin bo'gan hamma joyda o'qitish mumkin"¹⁷ deb hisoblaydi. Bundan kelib chiqadiki, bolalarni o'qitish uchun nafaqat har kuni bir necha soat davomida o'tirishga majbur bo'lish shart emas, balki aksincha, ularga harakat qilish, amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanish va faoliyat olib borish imkoniyati berilishi kerak.

A.V.Bakushinskiy – san'at tarixchisi, tanqidchi va o'sha davrning mashhur o'qituvchisi, uning ishida san'at muzeylarida ekskursiya

---

¹⁷ Шмит Ф.И. Искусство как предмет обучения. Харьков, 1923. С. 18.

ishlari usuli bilan san'at ta'limi nazariyasini rivojlantirishni izchil birlashtirgan. Badiiy asarni ko'rib chiqishga illyustrativ yondashuvga kuchli qarshi chiqib, badiiy asar san'atkorning ijodiy harakatini ifodalovchi ramz bo'lsa, u tomoshabinda xuddi shunday ijodiy harakatni uyg'otishi kerakligini hisobga olib, idrok jarayonida empatiya harakati zarurligini ilgari surdi. "Demak, - deb yozgan edi u, - san'atning eng chuqur ijtimoiy qimmati va ahamiyati uning ijodiy tajribasi". Muzeydagi ishni pedagogik jarayon sifatida hisobga olgan holda, A.Bakushinskiy tomoshabinning yoshga xos xususiyatlariga qat'iy rioya qilishni davom ettirdi.

A.Bakushinskiy ekskursiya amaliyotida o'qituvchiga katta e'tibor berib, unga uchta majburiy shartni qo'ydi:

- 1) san'at asarini boshdan o'tkaza olish
- 2) san'at asarining tarixiy va badiiy tarixiy mazmunini bilish
- 3) guruhga psixologik yondosha olish¹⁸.

Muzey ta'limi muammolariga yondashuvlarning o'zgarishi "Sovet muzeyi" jurnalining ko'plab nashrlarida o'z aksini topgan. 1931-yilda tashkil etilgan bu urushdan oldingi o'n yillikda yangi mafkuraning boshlanishi edi. Dastlabki inqilobdan keyingi yillardagi pedagogik faoliyatdan faqat ommaviy ta'lim va ma'rifatning tashqi xususiyatlari saqlanib qolgan. U bilimga e'tibor qaratgan holda sof targ'ibotchilik yo'nalishiga ega bo'lib, unga bir tomonlama axborot xarakterida bo'lgan. Muzey darsi muzey ko'rgazmasida o'tkazilgan farq bilan muntazam aylanib, uning maqsadi hissiy taassurotlar emas, balki

---

¹⁸ Бакушинский А.В. Исследования и статьи. М., 1981. С. 126.

“olingan bilimlar asosida mustaqil ishlash uchun maksimal ko‘nikmalar” edi.

Bu yillarda muzey ishida sinfdan tashqari ishlar alohida o‘rin tutgan. O‘lkashunoslikni joriy etish bo‘lajak muzey xodimlarini tayyorlash vositasi sifatida qaraldi. Maktab o‘quv jarayoniga keladigan bo‘lsak, Rossiyada boshqa mamlakatlardan farqli o‘laroq, ta‘lim-tarbiya vazifalarini hal etish uchun o‘qituvchi muzeydan (shu jumladan, san‘atdan) faqat bilim manbai sifatida foydalana boshladi. Ushbu konsepsiya XX asrning boshida paydo bo‘lgan Sankt-Peterburg va Moskvaning ko‘plab tabiiy ilm-fan va tarixiy muzeylarida o‘z ifodasini topdi. (Darvinovskiy, biologik, Moskva Davlat universitetining antropologiya muzeyi, antropologiya va etnografiya muzeyi, harbiy tarix va boshqalar.). Bundan tashqari, asta-sekin talabalar bilan ishlash, shuningdek, boshqa toifadagi mehmonlar bilan ishlash muzey xodimining eksklyuziv e‘tirofidir.

Xulosa qilib aytganda, rossiyalik mutaxassislar o‘z tadqiqotlarida avvalo san‘at muzeyining o‘ziga xos jihatlariga e‘tibor qaratishdi. Muzey yodgorligiga (san‘at asariga) o‘z-o‘zidan qimmatli estetik ob‘ekt sifatida qarab, muzeyda san‘at tarixini o‘qitish imkoniyatini inkor etib, muzey yodgorligini idrok etish jarayonida bir butunlikni tashkil etuvchi estetik va kognitiv tomonlarni ajratdilar:

- san‘at asarini idrok etish jarayonida empatiyaga ehtiyoj (A.V.Bakushinskiy);

- maktabda san‘atni bolaning normal aqliy rivojlanishi vositasi sifatida o‘rgatish zarurati (F.I.Shmit);

- maktab ta'lim-tarbiya jarayonida estetik tafakkur ko'nikmalariga ehtiyojni shakllantirish zaruriyati.

2.2 Mustaqil O'zbekistonda muzey pedagogikasining shakllanish tarixi

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi iqtisodiy va siyosiy hayotning barcha jabhalarida bo'lganidek madaniy sohada, shu jumladan, boy o'tmish merosimizni o'rganish, saqlash va uni keng xalq ommasiga targ'ib etish borasida ham tub burilish yasadi. Vatanimiz ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlar, yangilanishlar qatorida O'zbekiston hududidagi muzeylar faoliyatida ham yangi davr boshlandi. O'zbekiston Respublikasining "Muzeylar to'g'risida"gi Qonuni, Birinchi Prezident Islom Karimovning 1998 yil 12 yanvarda "Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 5 martda qabul qilingan "Muzeylar faoliyatini tubdan qo'llab-quvvatlash masalalari to'g'risida", 2014 yil 11 iyuldagi "Davlat muzeylarining bolalar va ularning ota-onalariga ochiqligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" Qarorlari qabul qilingan bo'lib, bu muzeylarning jamiyat hayotidagi roli, insonlar va tabiat, insonlar va tarix o'rtasidagi mustahkam bog'liqlikni ko'rsatib beruvchi voqelikka aylandi.

Mamlakatimiz hududida mavjud bo'lgan muzeylar faoliyatini takomillashtirish, ularni xalqning ma'naviy axloqiy kamolotida tutgan o'rnini yanada oshirish maqsadida – O'zbekmuzey jamg'armasi tashkil etilgan. Bugungi kunda mamlakatimiz hududidagi turli muassasalar, korxonalar, qurilish tashkilotlari, qishloq, jamoa boshqaruv xo'jaliklari qoshida, shahar, tuman, viloyat markazlarida, xalq ta'limi tizimida

ja'mi 1200 dan ortiq muzeylar bo'lib, ularning eng yiriklari poytaxtda joylashgan. Shu bilan birgalikda o'nlab yozuvchilar, shoirlar, rassomlar, olimlar va mashhur san'at arboblarning uy muzeylari ham faoliyat ko'rsatmoqda.

Muzeylar madaniy-ma'rifiy muassasa hisoblanib, uning vazifasi tarixiy hujjatlar, madaniy va ma'naviy yodgorliklarni to'plash, tabiiy boyliklardan namunalar jamlash va saqlash, ularni ilmiy jihatdan o'rganib ko'rgazmalarga qo'yish va keng xalq ommasiga havola qilishdan iborat. Muzeylar aholining keng tabaqalari o'rtasida madaniy-ma'rifiy ishlarni olib boradi. Muzeylar faoliyati xalqning tarixiy taraqqiyot jarayonida rivojlanib borishi, qo'lga kiritgan yutuqlari hamda qoldirgan boy madaniy-ma'naviy merosi xususida juda katta bilimlar beradi. Muzeylar madaniy-ma'rifiy muassasa sifatida ommaning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish, ularni ma'naviy kamolotga yetkazishning eng yetakchi vositalaridan hisoblanadi.

Yurtimizda yangi-yangi muzeylarning tashkil etilishi, poytaxtdagi eng yirik va nufuzli Temuriylar davri tarixi, Qatag'on qurbonlari xotirasi, mamlakatimiz janubida joylashgan Termiz shahridagi Arxeologiya muzeyining ochilishi hukumatimiz tomonidan muzey va muzeyshunoslik sohasida nihoyatda katta ishlarning amalga oshirilayotganidan dalolat beradi. Yangi muzeylarning tashkil etilishi bilan bir qatorda shu vaqtgacha ham faoliyat ko'rsatib turgan barcha katta-kichik muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash, milliy istiqloq ruhida qayta tashkil etish masalasiga ham alohida e'tibor bilan qaralmoqda. Jumladan, O'zbekiston tarixi muzeyining qaytadan ochilishi, muzey ekspozitsiya zallarining yangi loyiha va rejalar asosida

jihozlanishi fikrimizning yorqin dalilidir. Chunki muzeylar shu kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lgan har tomonlama rivojlangan, ma'naviy yetuk, komil inson tarbiyasida o'ziga xos alohida o'rin tutadi. Muzeylarda saqlab, namoyish etilayotgan tarixiy hujjat va xalq madaniyatiga oid ashyolar yangi avlodga ajdodlari o'tmishi, hayoti, yuksak ma'naviyatidan darak berib, uning vositasida Vatanga bo'lgan muhabbat, ota-bobolari qoldirgan madaniy merosga nisbatan hurmat, e'zoz, ularga munosib vorislar bo'lish tuyg'usini uyg'otadi. Shuningdek, yoshlarni odobu axloqqa, halolligu poklikka, botirlikka, mardlik, vatanni himoya qilish, ajdodlaridek mohir, sabr - qanoatli, aqlli, adolatli, haqgo'y, mehr-muruvvatli bo'lishga chaqiradi. Madaniy merosimizni har tomonlama o'rganish jamiyatimiz kelajagi bo'lgan yigit va qizlarda milliy g'ururning, milliy iftixor tuyg'usining shakllanish jarayonini amalga oshiradi.

Jamiyatni ma'naviy, axloqiy kamolga yetkazishga keng aholi ommasini, ayniqsa, yosh avlodni tarbiyalashda muzeylarning katta ahamiyat kasb etishini inobatga olib, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari, Madaniyat va sport ishlari va Xalq ta'limi Vazirligining 2002 yil iyun oyida qabul qilingan Respublika Oliy va o'rta-maxsus, kasb-xunar va umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchi va yoshlari o'rtasida ma'naviy ma'rifiy ishlarni kuchaytirish to'g'risidagi qo'shimcha buyruqlari va shu asosda viloyat hokimligining qaror, tadbir-rejalari va ko'rsatmalari muzeylar va o'quv yurtlari o'rtasidagi mustahkam aloqa o'rnatish, hamda madaniy ma'rifiy ishlarni hamkorlikda olib borishga keng imkoniyatlar yaratib berdi.

1996 yil 18 oktyabrda Toshkentda ochilgan Temuriylar tarixi Davlat muzeyi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ma'rifiy va ma'naviy ishlar borasida yirik tarixiy va madaniy yodgorlik, ilmiy tafakkur markazi bo'lib qoldi. Muzey eksponatlari juda katta tarixiy qimmatga ega bo'lib, Temuriylar davri ruhini beradi. Muzeyga qo'yilgan tilla buyumlar, qurol-aslahalar, lashkarboshi va oddiy jangchilarning kiyim - boshlari, musiqa asboblari, o'sha davrga xos jihozlar, Amir Temur, Bobur qo'lyozmalari, Ulug'bekning astranomik qurilmalari va boshqa madaniy boyliklar shular jumlasidandir.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq O'zbekistonning yangi tarixini yaratish, xalqimizning boy merosini o'rganish, buyuk ajdodlarimizning tabarruk nomlari va obro'-e'tiborini qayta tiklash va shu negizda milliy istiqlol mafkurasini shakllantirish masalasi davlat siyosatining ustivor yo'nalishi va vazifasi darajasiga ko'tarildi. Ma'lumki, diyorimiz jahon tarixi va sivilizasiyasining eng qadimiy maskanlari va markazlaridan biridir. Respublika hududida saqlanib qolgan yuzlab bebaho arxeologik me'moriy va yozma yodgorlik, amaliy san'at va xalq ijodiyoti namunalarining barchasi xalqimizning boy va betakror tarixiy ma'naviy merosidir.

Muzey faoliyatida ma'rifiy-madaniy loyihalar hamda dasturlar amalga oshiriladi. Ma'rifiy-madaniy loyihalar hamda dasturlar ma'lum bir yoshdagilar, aniq maqsadli guruhga mo'ljallangan, yoshlarda ma'naviy qadriyatlarga asoslangan vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishga yo'naltirilgan. Eksponatlarni tomosha qilish va turli tadbirlarni o'tkazishda ekskursovod tomonidan muzey pedagogikasining zamonaviy metodlaridan foydalaniladi. Tomoshabin

muzei zallari bo'ylab aylanarkan, ham tarixiy davr ruhini, ham axborot texnologiyalardan foydalanib amalga oshiriladigan metodikalar vositasida zamonaviy imkoniyatlarini his etishi bilan unda muzei madaniyati shakllanib boradi. Muzei xodimlari tomonidan muzei-pedagogik dasturlarini joriy etilgan bo'lib, dasturlar asosan o'quvchi-yoshlar, talabalar auditoriyasiga mo'ljallangan muzei zallari bo'ylab interaktiv sayohat, turli tadbirlardan tashkil etiladi. Umuman olganda, muzeida ma'rifiy sohada tashkil etiladigan va amalga oshiriladigan ishlarning mazmun-mohiyati juda ko'p qirralidir. Mazkur ishlarning asosiy shakllari: an'anaviy (ekskursiyalar, leksiya), ommaviy tadbirlar, o'quv mashg'ulotlari kabilardan iborat.

Mamlakatimizda juda ko'plab muzeilar mavjud bo'lib, o'z amaliyotlarini asosan o'sib kelayotgan avlod tarbiyasi ishiga hissa qo'shishga qaratganlar. Jumladan, "Aloqa tarixi muzei" ham o'z ishida turli interaktiv tadbirlar, muzei zallari bo'ylab sayohat, o'quvchi va talabalar bilan uchrashuvlarga katta e'tibor qaratadi. Bu muhim ahamiyatga molik ishlarni oldindan tayyorlangan reja asosida hamda muzei-pedagogik dasturlarini yaratib, ularda oldinga qo'yilgan vazifalarni amalga oshirishga intiladi. "Aloqa tarixi muzei"ga tashrif buyuruvchilarni asosiy qismini yoshlar tashkil etganligi sababli ham muzei pedagogikasida asosiy vazifa yoshlarning ta'lim-tarbiyasidagi dolzarb masalalarga qaratilgan. Muzei jamoasi tomonidan tashkil etiladigan tematik ekspozitsiya, ko'rgazma va tadbirlar yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy tarbiyasida muhim o'rin tutadi.

Ma'lumki, aloqa sohasi tizimida akademik litsey, kasb-hunar kollejlari hamda Toshkent axborot texnologiyalari universiteti faoliyat

yuritadi. Ularda tahsil olayotgan o'quvchi va talabalarga soha tarixiga oid bilimlarini yanada chuqurlashtirishda muzey qo'shimcha bilim va ma'lumotlar beradi. O'smir-yoshlarni keng jalb etish uchun barcha imkoniyatlar yaratishga alohida e'tibor qaratilgan. Shu maqsadda tizimdagi barcha ta'lim muassasalarining birinchi bosqich o'quvchi-talabalarining muzeyga tashriflariga katta e'tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, muzeyda soha mutaxassislari, ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari boshchiligida o'quvchi-yoshlar uchun turli mavzularda seminar-o'qishlar o'tkazish alohida ko'zda tutilgan.

Tashrif buyuruvchilarni yanada qiziqtirish maqsadida muzey faoliyatida muzey pedagogikasi elementlari keng qo'llanilishiga harakat qilinadi. Muzey ekspozitsiyalarini tomosha qilgan o'quvchilar bilan suhbatlar uyushtirib, ularga tarqatma savolnoma materiallar beriladi. Bu bilan ularning muzeyga tashrif buyurishdan olgan taassurotlari, taklif va mulohazalari haqida ma'lumotlar olinadi.

Muzeyda umumta'lim maktablari bilan hamkorlikni amalga oshirish bo'yicha ham qator ishlar amalga oshirilmoqda. Tashrif buyurgan o'quvchilar zallarni aylanib chiqqanlaridan so'ng ular bilan savol-javoblar o'tkaziladi. Ularga pedagogik metodlar asosida ishlab chiqilgan, qiziqarli ma'lumotlar bo'yicha rangli rasmlar bilan bezatilgan varaqchalar tarqatiladi. Varaqchalarni to'ldirgan o'quvchilarda aloqa tarixiga oid olgan qo'shimcha bilimlari boyitiladi. Mazkur o'tkaziladigan qiziqarli tadbirlar muzey tashrifchisining diqqatini barqarorlashtirishi va bilim sohasida faol ishtirokchiga aylanishiga rag'batlantiriladi.

“Aloqa tarixi muzeyi”da ommaviy ilmiy-ma’rifiy ishlarni amalga oshirish va o‘tmish qadriyatlarini tashviq qilish maqsadida muzey pedagogikasi yo‘nalishi bo‘yicha ishlar tashkil etilgan. “Muzey pedagogikasi” dasturlarida muzey ishi, soha tarixi, xalqimiz ma’naviyati, madaniyati va ma’rifati sohalariga alohida e’tibor qaratiladi. Albatta, muzeyshunoslik sohasida zamonaviy muzey pedagogikasi yo‘nalishi bo‘yicha mamlakatimizda ham bir qator ilmiy-amaliy ishlar olib borilmoqda. “Aloqa tarixi muzeyi”da ham mazkur yo‘nalish asosiy faoliyat yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Shu maqsadda muzey xodimlari jahondagi ilg‘or tajribalar, pedagog va psixolog olimlarning ilmiy izlanishlariga hamohang tarzda ishlar olib borilmoqda. Tarbiya maskani mutaxassislari bu yo‘nalish bo‘yicha dolzarb bo‘lgan masalalarni o‘z kelajak rejalariga kiritganlar.

Tarix muzeyi tashabbusi bilan uning qoshida “Mo’jizalar olamida” bolalar muzeyi ish boshladi. Bu esa yurtimizga pedagogikaning yana bir yo‘nalishi – muzey pedagogikasi kirib kelayotganligidan dalolatdir. Bu yo‘nalish dunyoning ko‘pgina davlatlarida ommalashgan bo‘lsa-da, hali yurtimizda o‘z o‘rnini topgan emas edi. Bolalar muzeyi ularning insoniyat tarixiga, tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshirish, dunyoqarashini shakllantirishning samarali vositalaridan biri sifatida tan olingan.

Tarix muzeyi qoshida ish boshlagan bolalar muzeyini yosh o‘zbekistonliklarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, jamiyatda ro‘y berayotgan voqea va hodisalarga befarq qaramaslik, ularda mustaqil fikrlashni shakllantirish, madaniy va ma’naviy merosimizni qadrlash tuyg‘ularini rivojlantirishni o‘z oldiga maqsad qilib olgan. Bolalar

muzeyi 4 bo'limdan tarkib topgan. "Yosh arxeologlar", "Yosh kulol", "Yozuv tarixi", "O'zbekiston ne'matlari" bo'limlari bolalarga O'zbekiston tarixi, arxeologik obidalar, madaniy hayot va mamlakatimiz tabiati haqida batafsil ma'lumot beradi. Har bir bo'limda o'ziga xos eksponatlar mavjud bo'lib, boshqa muzeylardan farqli ravishda ularni ushlab ko'rishga ruxsat etiladi. Shu bilan bir qatorda bo'limlarda bolalar bilan interfaol mashg'ulotlar, master-klasslar o'tkazish ham ko'zda tutilgan. Masalan, "Yosh arxeologlar" bo'limida bolalar O'zbekiston hududidan topilgan qadimiy davlatlar tangalarini o'rganish imkoniga ega bo'ladilar. Mashg'ulotlarning o'ziga xosligi shundaki, bolalardan maxsus idishdan tangalarni topish va ta'riflash talab etiladi. Xuddi shunga o'xshash holatni boshqa bo'limlarda ham kuzatish mumkin. "Yozuv tarixi" bo'limida ular yurtimiz tarixida muhim ahamiyat kasb etgan oromiy, so'g'diy kabi yozuvlar bilan tanishib, ularni yozib o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi islohotlarida ta'limni insonparvarlashtirish shaxsning ma'naviy dunyosini boyitishga qaratilganligi munosabati bilan, o'qitishning shakl va metodlarini yangilash va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'limga innovatsion yondashish o'z aksini topgan.

Bu borada maktab o'qituvchilari va muzey xodimlari hamkorligini kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish muassasalarida tashkil etishdagi innovatsion pedagogik texnologiyalarni amalda joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu o'rinda maktab o'qituvchilari o'z faoliyatida muzey xodimlari bilan

hamkorlikni kuchaytirib, o'quv fanlari dasturlariga «ilovalar» tavsiya etishi va bu ilovalarga asoslanib, o'z darslarini rejalashtirishlari muhimdir. Buning uchun o'qituvchilar malakasini oshirish zarurati paydo bo'lib, bu maqsadda o'qituvchilar uchun malaka oshirish institutlari yoki muzeylarda maxsus kurslar tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Zero, hozirgi zamon o'qituvchisi xalqimizning san'at, adabiyot, tarix va boshqa sohalari bo'yicha muzeylarda saqlanayotgan ma'naviy boyliklarimiz haqida umumiy ma'lumotga ega bo'lishlari bilan birga o'quvchilarda shu ma'naviy boyliklarni o'qish, o'rganish va bilishga bo'lgan ehtiyojni ham paydo qilishlari zarur.

Maktablarda muzey pedagogikasi bo'yicha dasturlarni yaratish va amalga oshirish bo'yicha muzey xodimi va maktab o'qituvchisining hamkorligiga yo'naltirilgan maktab o'qituvchilari uchun maxsus kurslar tashkil etish zarurati paydo bo'ldi. Buning uchun pedagogika oliy ta'lim muassasalarida pedagog-kadrlar tayyorlashda ularni ham maktab, ham muzeylarda ekspozitsiyalar bilan ishlash uchun o'qitish masalasi va bu masalani yechishda muzeylarning hozirgi davrda ma'lum bir ta'lim muassasasi sifatida faoliyat yuritishiga ham to'g'ri keladi.

Bunda muzeylar oliy ta'lim muassasalarining fan sohalari bo'yicha muzeylar bilan o'zaro aloqa o'rnatishida shartnomalar asosida ish ko'rishlari maqsadga muvofiq. Masalan, tasviriy san'at fakultetlari san'at, xalq amaliy san'ati muzeylari bilan, tarix fakultetlari o'lkashunoslik, Temuriylar tarixi davlat muzeyi, filologiya fakul'tetlari Davlat adabiyot muzeyi va Davlat san'at muzeyi hamda geografiya, biologiya va boshqa fakultetlar ham boshqa sohaviy muzeylar,

viloyatlarda esa o'lkashunoslik muzeylari bilan shartnoma asosida ishlashlari va bo'lajak pedagog kadrlarni tayyorlashda muzey pedagogikasidan ta'lim berishlari, shu bilan birga institutlar tarkibida bu soha mutaxassislarini tayyorlashda maxsus bo'limlar tashkil etishlari mumkin. Chunki hozirgi zamon o'qituvchisi muzeylardagi mavjud san'at namunalari, ma'naviy boyliklarimizdan xabardor bo'lishi bilan birga ular haqida kengroq bilimga ega bo'lishi ham lozim.

Maktablarda muzey pedagogikasiga doir ishlarni olib borish o'quvchilarning sohalar bo'yicha tassavurlarini boyitishda, bilimlarini mustahkamlashga ko'nikmalar hosil qilishlariga xizmat qiladi. Bu faoliyat ham o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, maktab o'qituvchilari bilan muzey xodimlari hamkorligida maktablarda tashkil etiladigan ma'ruzalar, tadbirlar, ochiq darslar, amaliy ko'rgazmali chiqishlar va boshqa mashg'ulotlarni o'z tarkibiga oladi. Lekin bu faqat muzey xodimlarining qo'shimcha tadbirlari tarzida tashkil etilibgina qolmasdan, ko'proq ma'naviy tadbirlar sifatida maktabning o'quv-tarbiyaviy ishlari bilan bog'liq holda tuzilgan rejalariga muvofiqlashtirilib, uzluksiz ravishda olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Muzeylarning ta'lim-tarbiyaga yo'naltirilgan muzey pedagogikasiga maktablar ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi sifatida qarash hozirgi davrda o'qituvchilarni innovasion faoliyatga tayyorlashda ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda.

Maktab o'qituvchilari o'quv-tarbiya jarayonlarini muzey xodimlari bilan birgalikda rejalashtirishda quyidagilarni hisobga olishlari zarur:

- o'quvchilarda ma'naviy merosga hurmatni tarbiyalashda muzeylardagi tarixiy, adabiy, san'at namunalarini izchil o'rganishni ular ongiga singdirish;

- ma'naviy merosning tarixiy ildizlarini bilishga doir ko'nikma va malakalarni paydo qilish;

- har bir tarixiy, adabiy, san'at asarlarining ijodkori, uning o'ziga xos xususiyatini anglab yetishni shakllantirish;

- tarixiy, adabiy, san'at namunalarini bir butun, yaxlit ma'naviy meros sifatida tushunishlariga erishish.

Lekin muzeylarning birortasida ham maktab o'qituvchilarning ish rejalari, yuqorida bayon etilgan yo'nalishlar, tamoyillar asosida hamda imkoniyatlardan foydalangan holda o'quvchilar bilan o'quv tarbiyaviy, ma'daniy va ma'naviy ishlar olib borish faoliyati amalga oshirilmagan. Vaholanki, muzeylarni rivojlantirish konsepsiyasida O'zbekistondagi ma'naviy-madaniy, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy islohotlar yangi bosqichining maqsadlari bilan belgilanuvchi ustuvor vazifalar belgilab berilgan.

Agar muzey xodimlarining ishlari maktab o'qituvchilari faoliyatlari bilan aloqador tarzda hamkorlikda olib borilsa, muzeylarda o'quvchilar ta'lim jarayonida uchratadigan, lekin hech qachon ko'rmagan narsalari bilan tanishadilar. Shunga ko'ra, maktab o'qituvchilari va muzey xodimlari faoliyatida o'zaro aloqadorlikni tashkil etishning o'ziga xos didaktik talablari, yo'nalishlari, tamoyillari va imkoniyatlari mavjud bo'lib, bular pedagogikadagi an'anaviy metodikaga qaraganda innovasion xarakter kasb etadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida aytish mumkinki, muzey muhitida bolalar tarbiyalanadi, ya'ni estetik idrok etish, muzey madaniyati, badiiy did shakllanishi asosida tarbiya beriladi. Ijodkor shaxs kamolotga erishib rivojlanadi, shuningdek, muzey yodgorliklarini ko'rish, eshitish, ma'lumot olish orqali bilish (ta'lim olish) faoliyati shakllanadi. Demak muzey va maktablar sharoitida pedagogik faoliyat – ta'lim-tarbiya va rivojlanishning yaxlit majmui bo'lib, shaxsni estetik tarbiyalash, bilim berish va rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Bularning barchasi muzey va ta'lim jarayonini o'zaro aloqadorlikda olib borishda, o'quvchilarni muzeylar vositasida ma'naviy merosga hurmat ruhida tarbiyalash metodikasiga ega pedagog kadrlarni hamda ta'lim muassasalari rahbar kadrlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish pedagogikasining muhim sohasi sifatida takomillashtirishda innovatsion yondashuvni taqozo etadi.

2.3. Muzeylarning ta'limiy faoliyati va ularning turlari

Bugungi kunda, tobora ortib borayotgan axborot oqimi sharoitida jamiyatning maqsadli, tasdiqlangan va qulay axborotga bo'lgan ehtiyoji har qachongidan ham katta. Asrlar davomida insoniyatning sivilizatsion tajribasini to'plagan muzeylar universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan bir qatorda bunday ma'lumotlarning bebaho manbaidir. Ilmiy muassasalardan farqli o'laroq, muzeylar jamiyatning yanada keng doirasi uchun ochiqdir. Shaxsning madaniy rivojlanishi va ijtimoiylashuviga ko'maklashuvchi eng muhim ijtimoiy institut muzeydir. O'ziga xosligi tufayli muzey madaniy muassasa sifatida qudratli salohiyatga ega, bu ayniqsa yosh avlodning rivojlanishida

muhim ahamiyatga ega. Muzeyning o'quv faoliyati turli davrlardagi ma'naviy-moddiy madaniyat yodgorliklarida to'plangan ijtimoiy tajribani saqlab qolish va keyingi avlodga yetkazishga asoslanadi.

Muzey (lotincha museum, yunoncha museion- muzalar ibodatxonasi) san'at, texnika tabiat namunalarini, tarixiy va ilmiy-tabiiy ahamiyatga ega bo'lgan narsalarni yig'ish, saqlash, o'rganish va xalqqa namoyish qilish bilan shug'ullanadigan muassassa¹⁹.

Butun dunyo bo'ylab muzeylarning rivojlanishiga ko'maklashish, merosini saqlash va madaniy boyliklarning taqiqlangan savdosiga qarshi kurashish, muzey hodimlarining kasbiy kompetensiyalarini oshirish, muzey muassasalari va turli mamlakatlar mutaxassislari o'rtasida hamkorlik aloqalarini o'rnatish bo'yicha tadqiqotlar 1946 yilda Parijda (Fransiya) tashkil etilgan Xalqaro muzeylar kengashi ICOM (International Council of Museums – Международный совет музеев) nodavlat professional tashkilot doirasida amalga oshirilmoqda. Mazkur tashkilot YuNESKOda va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashida "A" toifasidagi eng yuqori maslaxat maqomiga ega. Xalqaro muzeylar kengashi – bu jamiyatni va dunyodagi tabiiy va madaniy merosni, bugunni va kelajakni, moddiy va nomoddiy merosni saqlash, rivojlantirish va o'zaro aloqalari bilan shug'ullanadigan muzeylar va muzey mutaxassislarning xalqaro tashkilotidir.

Shuningdek, Madaniy mulkni saqlash va tiklash bo'yicha xalqaro tadqiqot markazi (ingl. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, ICCROM) ta'lim,

---

¹⁹ O'zbek tilining izohli lug'ati 630 b

axborot tarqatish, tadqiqot, hamkorlik va jamoat tashkilotlari orqali jahon madaniy merosini asrab-avaylashga bag'ishlangan xalqaro tashkiloti, dunyodagi eng qadimgi muzeylar uyushmasi hisoblangan Londonda faoliyat olib boruvchi Muzeylar assosiasiyasi (Museums Association, MA) muzey, galereya va meros tashkilotlari va muzeyda ishlaydigan kompaniyalar uchun professional a'zolik tashkilotlari tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Muzey va ta'lim muassasasi hamkorligini qaror toptirish yo'lidagi muayyan qadam ICOM tomonidan chop etilgan "Muzei va o'qituvchilar"²⁰ monografiyasi pedagogika oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari va talabalariga qaratilgan edi. Qo'llanmada muzeyning ta'lim jarayonidagi o'rni ko'rib chiqiladi va turli mamlakatlar muzeylarida o'qituvchi tayyorlashning turli usullari haqida ma'lumot beriladi. Xususan, X.Rouz muzeyni "tasavvur uyg'otuvchi tirik rag'bat" deb ta'riflab, uning tarix, geografiya, adabiyot, aniq tabiiy fanlar, san'at, dizayn, qo'shiqchilik kabi maktab fanlarini o'zlashtirishdagi imkoniyatlariga alohida e'tibor berdi. Uning fikricha, muzey ashyolari bilan bevosita tanishish bolalarning boshqa xalqlar madaniyatlariga bo'lgan tushunchasi va hurmatini shakllantiradi hamda uning barcha ko'rinishlarida go'zallikka muhabbat uyg'otadi.

Shuningdek, muzey va o'qituvchi o'rtasida hamkorlikni tashkil etish uchun "ideal model" taklif etildi, unga ko'ra o'qituvchilar kasbiy tayyorgarligi jarayonida ham muzeyni "salohiyatli kadrlar zaxirasi" bo'lib qoladilar. Maktabda faoliyat olib borayotgan o'qituvchilar muzeydagi tegishli kurslarda zarur bilim va ko'nikmalarga ega

---

²⁰ Museums and Teachers. Paris: ICOM, 1956.

bo'lishlari lozim. O'z navbatida pedagogik ma'lumotga ega bo'lmagan muzey xodimlari ham maktabda stajirovkaga muhtoj.

1963 yilda Germaniya Xalq ta'limi vazirligi qoshida "muzey va maktab" guruhi tashkil etildi. Uning vazifalariga muzeylarning pedagogik faoliyatini rejalashtirish va yo'naltirish, maktablar bilan muloqotini tashkil etish hamda muzey pedagogikasi sohasidagi nazariy tadqiqotlar kiritilgan. G'arbiy Germaniyada ta'lim tizimini erkinlashtirish va gumanistik pedagogikaning ta'siri tufayli muzeylarning o'quv faoliyati tizimli rivojlandi. Maktab bilan hamkorlikni chuqurlashtirish maqsadida Myunhen, Nyurnberg, Kyoln, G'arbiy Berlin, Hamburg va boshqa shaharlarda yirik muzey-pedagogik markazlar tashkil etildi. Muzey-pedagogik faoliyatini muvofiqlashtirish va takomillashtirish vazifasi qo'yilgan Butun Germaniya muzeylari va pedagogik uyushmasi tashkil etildi. Ular o'z faoliyatlarida quyidagi vazifalarga e'tibor qaratdilar:

- jamoatchilik bilan ishlash (ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorlik, matbuotda muhokamalar, kataloglar va axborot materiallarini ishlab chiqarish);

- tashrif buyuruvchilarning turli toifalari uchun muzey o'quv kurslari (ma'ruzalar, ekskursiyalar, badiiy hunarmandchilikni o'rganish, bo'sh vaqtni tashkil etish);

- maktab bilan aloqa qilish va barcha yoshdagi bolalar bilan ishlash (bolalar muzeylari va didaktik ko'rgazmalar, bolalar uchun axborot-o'quv nashrlarini chiqarish).

1981 yilda muzey pedagogikasi bo'yicha birinchi nemis o'quv qo'llanmasi chop etildi, uning mualliflari muzey pedagogikasini,

muzeylar turidan qat'iy nazar, barcha muzeylarning faoliyat sohasi deb hisobladilar²¹. Darslikda muzey mutaxassislari va maktab o'qituvchilariga auditoriyaga ta'sirining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda amaliy yordam ko'rsatish ko'zda tutilgan edi. Taklif qilingan yondashuvga ko'ra, maktab o'qituvchisi o'z kasbiy vazifalaridan kelib chiqib, o'quv jarayonini amalga oshirishning mavzu va vositalarini tanlab, o'quvchining xulq-atvori va bilimni nazorat qiluvchi mutaxassis bo'lishi kerak. Muzey o'qituvchisi o'quvchilar bilan hamkorlikda bo'lib, ekspert vazifasini bajaradi.

Muzeyning o'quv faoliyati turli matnlar, ko'rgazmali qurollar, audio, video va kompyuter texnikasi, shuningdek pedagogik jarayonda aql va hissiyotlarni o'z ichiga oladigan texnologiyalarni jalb qilgan holda muzey yodgorligi asosida muayyan tashkiliy shakllarda (individual, guruhli, jamoaviy) amalga oshiriladigan pedagogik jarayon orqali amalga oshiriladi. Ma'lumki, emotsional yondashuv ko'proq san'atga xos, lekin amaliyotda pedagogikaning ijodiy tabiati — o'quv faoliyati asosida amalga oshiriladigan ilmga urg'u berib, "o'qituvchi san'ati" iborasi tez-tez uchrab turadi. K.D.Ushinskiy pedagogikani fan emas, balki san'at, nafaqat eng keng va murakkab, balki barcha san'atlarning yeng zaruri deb hisobladi²².

Milliy va jahon madaniyati qadriyatlarini saqlash va ko'paytirishni, tarixiy xotirani shakllantirishni va madaniy-tarixiy taraqqiyotning davomiyligini ta'minlashni oldindan belgilab beradigan keng faktlar tizimida muzeylar alohida o'rin tutadi. Asrdan asrga qadar ular

---

²¹ Weschenfelder K., Zacharias W. Handbuch Museumspädagogik. Orientieren und Methoden für die Praxis. Düsseldorf, 1981.

²² Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. М.; Л., 1946.

jamiyatning ma'naviy hayotida, ma'rifat, ta'lim va axloqiy-estetik tarbiyada, axborot-kommunikasiya jarayonlarida tobora ko'proq rol o'ynamoqda. Biroq, muzeylarda jahon va milliy tarix va madaniyatning millionlab bebaho eksponatlarining mavjudligi o'z-o'zidan muvaffaqiyatni kafolatlamaydi. Ushbu ma'naviy boylikni aholining turli qatlamlari ongiga olib kiradigan ilmiy mazmunli ijtimoiy-pedagogik va ijtimoiy-madaniy tadbirlarga ehtiyoj bor. Ushbu muammoning dolzarbligi aniq. Biroq, uning hal qilinishiga muzeylar muhitida sodir bo'layotgan madaniy-pedagogik jarayonlarni ilmiy tushunishda sustkashlik, muzeylarning axborot-kommunikasiya faoliyatini texnik jihozlashning sustligi, bir qator xodimlarning aholining turli guruhlariga psixologik-pedagogik ta'sir ko'rsatishning zamonaviy texnologiyalarini yetarli darajada bilmasligi to'sqinlik qilmoqda.

XX asrning mashhur rus pedagogi va muzey xodimi M.V.Novorusskiy muzeyni "qudratli ta'lim vositasi" deb atadi va uning ulkan madaniy ahamiyatini ta'kidladi: "muzey boshqa ta'lim muassasalari orasida sharafli, ammo mutlaqo mustaqil o'rinni egallagan jonli va faol muassasadir. U jonsiz narsalarda ishlaydi, lekin u har bir shunday ob'ektni hayotga olib kirish va har bir tomoshabin uchun mazmunli qiladigan tarzda ishlaydi".

Muzey muhiti sharoitida pedagogik kategoriyalar quyidagicha belgilanadi:

- tarbiya - estetik idrokni, muzey madaniyati va badiiy didni shakllantirish;
- rivojlanish - shaxsning ijodiy takomillashuvi va uning qadriyatli yo'nalishlarini shakllantirish;

- ta'lim - muzey yodgorligi bilan muloqot tajribasini va ijodiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish.

Muzey muhitida pedagogik faoliyat – ta'lim, rivojlanish va tarbiyaning sintezi estetik tarbiya, badiiy tarbiya va shaxsning ijodiy rivojlanishiga qaratilgan, uni uchta asosiy shaklga asoslangan faoliyat nazariyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqamiz:

- **atrof-muhitni bilish** – bilim olish va uzatish (bu ta'limning asosiy qismidir);

- **voqelikni o'zgartirish** – shaxsning ijodiy salohiyati va uning ijtimoiylashuvini ta'minlovchi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida egallangan ko'nikma va malakalarga asoslanadi;

- **qadriyat munosabati** – tarbiya mahsulidir, chunki unga faqat dialog shaklidagi shaxslararo muloqot orqali erishiladi²³.

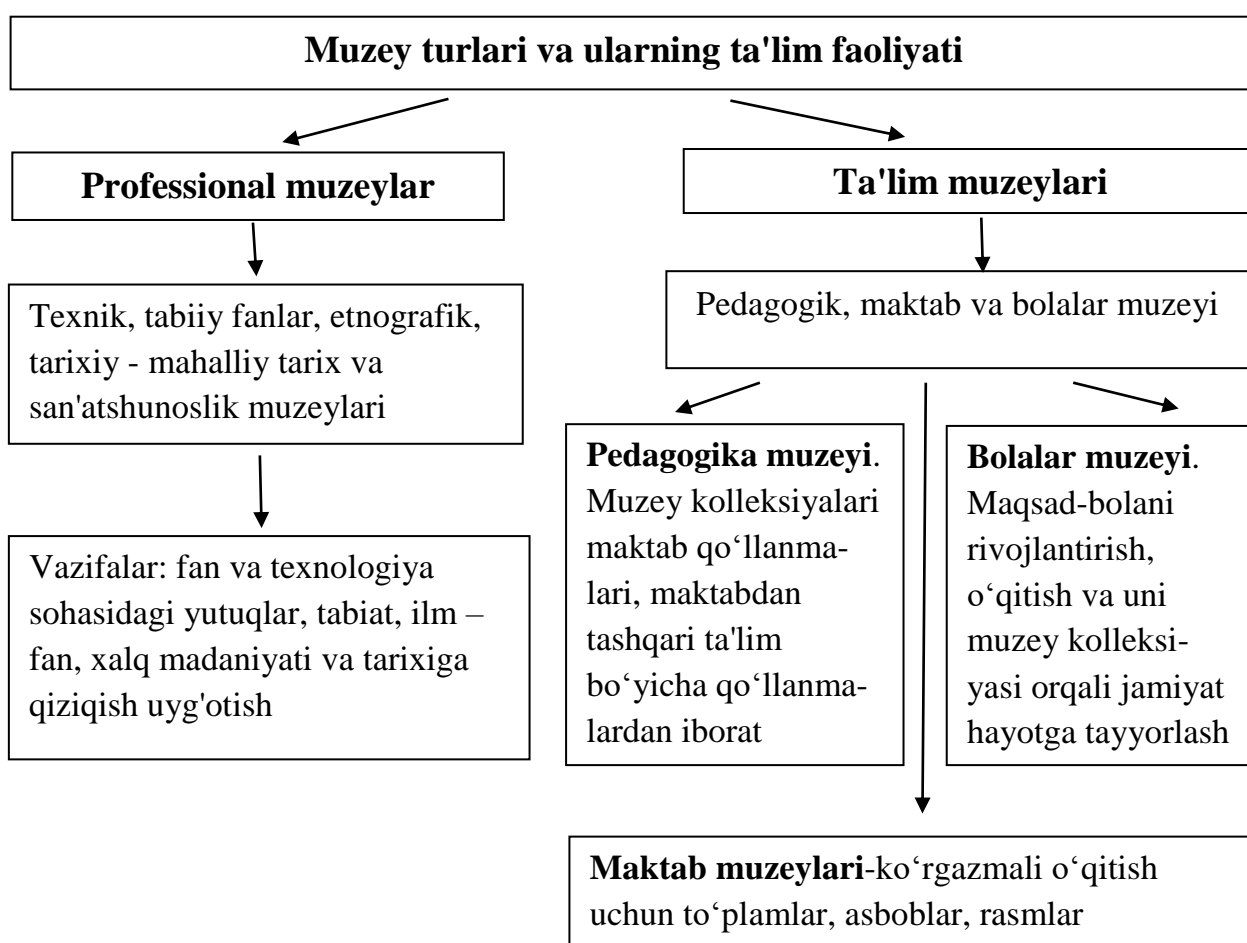
XIX asrning oxiri va XX asrning birinchi yarmida muzeyning ma'rifiy faoliyatini rivojlantirish tajribasi shartli ravishda muzeylarning ikki guruhini ajratishga imkon beradi - kasbiy va o'quv. Birinchi guruhga texnik, tabiatshunoslik, etnografik, tarixiy va o'lkashunoslik va san'at tarixi yo'nalishidagi muzeylari kiradi. Ikkinchisiga - kasbiy bo'lmagan muzeylar: pedagogik, maktab va bolalar muzeylari kiradi. Ushbu muzeylar guruhi nafaqat o'zining rivojlanish tarixiga ega, balki ta'lim va ijtimoiy-dam olish muassasalari tizimida ham muhim o'rin egallaydi (2.3.1-rasmga qarang).

Professional muzeylar. Yevropa qit'asida sanoat san'atiga qiziqish birinchi navbatda Germaniya va Avstriyaga xos edi. Vena

---

²³ См.: Каган М.С. Человеческая деятельность. М., 1974; Каган М. С. Взаимоотношение наук, искусства и культуры как историко-художественная проблема // Гуманитарий. Ежегодник Академии гуманитарных наук. № 1. СПб., 1995.]

(1863) va Berlinda (1867) va 1870-yillarda Gamburg, Drezden, Leyptsig va boshqa Germaniya shaharlarida paydo bo'lgan san'at va sanoat muzeylari bunga misol bo'la oladi. Muzeylar hunarmandlarni tayyorlash uchun namunaviy to'plamni yaratish maqsadida tashkil etilgan bo'lib, ular o'z faoliyati davomida talabalar va mehmonlarga san'atning yaxshi namunalarini namoyish etish, shuningdek hayotni yaxshilashga mo'ljallangan ishlab chiqarish ob'ektlarining texnik jarayonlarini namoyish etishga intilishdi.

2.3.1-rasm. Muzey turlari va ularning ta'limiy faoliyati.

Ushbu yo'nalishdagi muzeylar bilan bir qatorda, tabiatshunoslik muzeylari faol rivojlandi. Tabiat, ilm-fan, xalq madaniyati va tarixiga

qiziqish hayvonot bog'lari, politexnika, etnografik va tarixiy yo'nalishdagi muzeylarining ochilishida namoyon bo'ldi. 1873 yilda Shvetsiyada Shimoliy ochiq osmon muzeyi ochildi (keyinchalik "Scansen" deb nomlangan). Inson hayotining tabiiy muhitida namoyish etilgan muzey etnografik materiallarni o'rganish va targ'ib qilish vazifasini o'z zimmasiga oldi. Parijdagi Trokadero saroyidagi Etnografiya muzeyi faoliyati (1878) ham shunga bag'ishlangan, fransuz uy-ro'zg'or buyumlari to'plamlarini yig'ish orqali ma'rifiy faoliyatni boshlaganlar, keyin boshqa, asosan Afrika xalqlarining kundalik hayotiga oid etnografik dalillarni to'plashga kirishildi²⁴.

Yevropaning birinchi tarixiy muzeylari orasida Moskvadagi tarixiy muzeyni alohida ta'kidlash joiz. 1872 yilda tarixchi I.E.Zabelin va arxeolog A.S.Uvarovning tashabbusi bilan tashkil etilgan bo'lib, u tarixiy ilm-fan va ma'rifatni rivojlantirishni maqsad qilib olgan Rossiya tarixi va madaniyati yodgorliklarini o'zida jamlagan. Texnik muzeylarning tarixi 1799 yilda Parijda ochilgan milliy texnika muzeyidan kelib chiqqan bo'lib, u modellar, mashinalar va ilmiy vositalarni to'plash bilan shug'ullanadi.

Tabiiy fanlar va texnologiya yutuqlarini namoyish qilish uchun 1872 yilda Moskvada amaliy bilimlar muzeyi (Politexnika muzeyi) birinchi marta tashrif buyuruvchilarga eshiklarini ochdi. Uning yaratilishining tashabbuskor olimlar Imperator Tabiiy fanlar, Antropologiya va Etnografiyani sevuvchilar jamiyatining a'zolari edi. Ushbu jamiyat ilm-fanni rivojlantirish va tabiyatshunoslik bilimlarini

---

²⁴ Цит. по: Хадсон К- Влиятельные музеи. Новосибирск, 2001. С. 70.

targ'ib qilishni maqsad qilib qo'yganligi sababli muzeyning vazifalari quyidagicha belgilandi:

1. Umumiy ta'lim- bilimlarni keng ommaga tarqatish.
2. Maxsus-texnik bilim va ilm-fan rivojiga ko'maklashish²⁵.

Eng muvaffaqiyatli ta'lim faoliyati nazariyasi va metodologiyasi Germaniyada ishlab chiqilgan. Bu erda 1903 yilda tabiiy fanlar muzeyi - Myunxendagi tabiiy fan va texnologiyalari nemis muzeyi yaratilgan bo'lib, u 1882 yildan muntazam ravishda ushbu shaharda o'tkazilgan texnik ko'rgazmalar natijasida paydo bo'ldi; uning yaratilishida o'sha davrdagi eng yirik nemis sanoat korporatsiyalari ishtirok etgani bejiz emas.

Ilm-fan va texnologiya sohasidagi ulkan yutuqlarni namoyish etib, muzey odamlarning hayoti va sifatiga qanday ta'sir ko'rsatganligini namoyish etish uchun mo'ljallangan edi. Shu maqsadda, uning ekspozitsiyasida interfaol rejimda ishlaydigan modellar va ob'ektlardan foydalangan holda turli xil hunarmandchilik va texnik vositalar namoyish etildi. Bu yerda ekskursiyalar tashkil etildi va ma'ruzalar o'qildi va shaharning 10 yoshdan oshgan har bir o'quvchisi (o'qituvchisi yoki ota-onasi bilan) yiliga kamida bir marta muzeyga tashrif buyurishi kerak deb belgilandi. Muzey bilan birgalikda tashkil etilgan maxsus xayriya jamg'armasi tufayli Germaniyaning turli burchaklaridan 250 ishchilari, talabalar, o'rta maktab o'quvchilari Myunxenga kelib, besh kun davomida muzey kolleksiyalarini o'rganish imkoniga ega bo'ldilar.

---

²⁵ Сборник трудов Государственного политехнического музея (к 120-летию). М., 1992. С. 5.

1903 yilda Mannheim shahrida "Muzeylar ta'lim va tarbiya muassasalari sifatida" deb nomlangan konferensiya bo'lib o'tdi, u konferensiyada, muzeyning ta'limiy funksiyasining muhimligini e'lon qilgan iste'dodli muzey arbobi va pedagog A.Lixtvarkning g'oyalariga ko'ra, muzey, universitetlar va akademiyalar bilan bir qatorda, barcha ijtimoiy guruhlarni tarbiyalashga ta'sir ko'rsatadi.

Konferensiya muzey ta'lim faoliyatini yanada rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatdi. Muzey amaliyotida ilk marotaba muzeylarning pedagogik salohiyati va ularning o'qitishning vizual-ob'ektiv shaklini qo'llash imkoniyatlari aniqlandi. 1905 yildagi konferensiya qaroriga ko'ra, Yevropada "Museumskunde" professional muzey jurnali nashr etila boshlandi, unda nafaqat Germaniyada, balki AQShda ham muzey va xalq ta'limi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga bag'ishlangan maqolalar chop etdi. Ushbu nashrlarning asosiy yo'nalishi muzeyning nafaqat badiiy qadriyatlarni saqlab qolish qobiliyatini tasdiqlash, balki yangi qadriyatlarni yaratishda ishtirok etish edi.

Pedagogik va maktab muzeylari. Pedagogik muzeylar asosan Rossiya uchun ko'proq xarakterli bo'lib, ular xalq ta'limi organlari, viloyat va tuman bo'limlari, turli xil ma'rifiy jamiyatlar tashabbusi bilan tashkil etilgan va ular 1917 yilgacha mingga yaqin bo'lgan. Xodimlarini sifatli kasbiy tayyorgarligidan manfaatdor bo'lgan boshqa bo'limlar ham bundan chetda qolmadi²⁶.

Muzey kolleksiyalari uch guruhga bo'lingan: maktab grantlari, insonni ta'lim predmeti sifatida o'rganish bo'yicha qo'llanmalar va maktabdan tashqari ta'limga oid qo'llanma. Dastlab ular bitta doimiy

---

²⁶ См.: Юхневич М. Ю. Педагогические, школьные и детские музеи дореволюционной России: Метод, пособие. М., 1990.

ko'rgazma bilan namoyish etildi, ammo keyinchalik ixtisoslashtirilgan fanlarini (tarix, matematika, chizmachilik, tabiatshunoslik, fizika, ona tili, eksperimental psixologiya) ifodalovchi ko'plab eksponatlar to'plamlarining ayrim namunalari namoyish etildi. Muzei maktab ko'rgazmali qurollar ishlab chiqarishda faol ishtirok etib, nashr etish faoliyati bilan shug'ullanib, ona va chet tili, geografiya, tabiatshunoslik va chizmachilik o'qituvchilari uchun vaqtinchalik kurslarni o'tkazdi²⁷.

Pedagogik muzeilar bilan bir qatorda maktab muzeilari ham keng tarqalgan. Umuman olganda, "maktab muzei" nomi ko'pincha o'quvchilar tomonidan tayyorlangan yoki to'plangan, sinfda namoyish qilish uchun mo'ljallangan vizual material sifatida tushunilgan. Maktab muzeilariga qiziqish nafaqat o'qituvchilar, balki ko'zga ko'ringan olimlar, xalq ta'limi xodimlari tomonidan ham ko'rsatildi, ular bunday muzeilarni tashkil etish bo'yicha qo'llanma va yo'riqnomalar yaratdilar, eng yaxshi muzeilar negizida uslubiy markazlar tashkil etishni targ'ib qildilar. Ta'lim jarayonida ko'rgazmali materialdan to'g'ri foydalanish maqsadida muzei kolleksiyasini gumanitar va tabiatshunoslik bilimlari bo'limlariga taqsimlashni tavsiya qildilar²⁸.

Shunday qilib, maktab muzei ko'p jihatdan bolalar ijodiyoti sohasi bo'lib, nafaqat o'quvchilarda atrofdagi dunyoga qiziqishni uyg'otdi, balki foydali ko'nikmalarni ham shakllantirdi. U o'qituvchining o'sha yuksak kasbiy saviyasini saqlab qolishning ham vositasi bo'lib, rus an'analariga ko'ra, atrofdagilar nazarida uni mutaxassis va murabbiyga aylantirdi. So'nggi yillarda maktab muzeini qayta tiklashga bo'lgan qiziqish uning o'qituvchilar va

---

²⁷ Ленский Л. Киевский педагогический музей //Школа и жизнь. Киев, 1913.№ 16. С 14.

²⁸ Хитков НА. Школьный музей, его назначение и организация. Киев, 1915

bolalarga pedagogik ta'sirining ijobiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda rivojlanish uchun yangi turtki berishi kerak²⁹.

Bolalar muzeylari. Bolalar muzeylarining tug'ilgan joyi - Angliya. 1872 yilda Uels shahzodasi Londonda Bolalar muzeyini ochdi. Janubiy Kensington muzeyining bir qismi bo'lib, u turli xil noyob narsalarni to'plashga ixtisoslashgan, lekin ayniqsa — turli mamlakatlarning kostyumlar, o'yinchoqlar va o'yinlar to'plamlaridan, lekin ayniqsa, turli mamlakatlardan liboslar, o'yinchoqlar va o'yinlar to'plamidan iborat bo'lgan. Muzey tashrif buyuruvchilar orasida mashhurligiga qaramay, faqat 1920-yillarda bolalar va o'qituvchilar bilan ishlashga ixtisoslashgan.

AQShdagi bolalar muzeylari muzey kolleksiyasi orqali bolani rivojlantirish, tarbiyalash va jamiyat hayotiga tayyorlashga qaratilgan dasturlari bilan ajralib turadi. Ulardan birinchisi – Bruklin bolalar muzeyi (Nyu-York) - tabiiy tarix o'qituvchisi A.Galupp tashabbusi bilan tashkil etilgan. Uning konsepsiyasiga ko'ra, muzey bolalar nafaqat turli xil eksponatlarni ko'rish imkoniga ega bo'lgan, balki qiziqarli va turli hodisalar, sarguzashtlar, harakatlarda erkin ishtirokchilarini his etadigan muhit bo'lishi kerak³⁰. Muzey kolleksiyasining asosi 1899-yilda Bruklindagi san'at va tabiiy fanlar muzeyi tomonidan taqdim etilgan eksponatlar bo'lib, turli modellar bilan to'ldirildi.

XX asr boshlarida AQShning Boston, Detroit, Indianapolis va boshqa shaharlarida bolalar muzeylari paydo bo'ldi. Ularning barchasi jamiyatning ta'lim ehtiyojlariga yo'naltirilgan xususiy pedagogik tashabbus mahsuli edi. Bostondagi bolalar muzeyi, universitet

---

²⁹ См.: Школьный музей на рубеже веков: Метод, рекомендации. М.: ДЮЦТТ «Медведково», 2001.

³⁰ См.: Макарова Н.Г. Детские музеи Америки: история и современность. М, 1997

o'qituvchilari va maktab o'qituvchilari guruhi tomonidan tashkil etilgan, masalan, Bruklin mahalliy tabiiy tarix muzeyi kolleksiyasidan maktabda darslarda faol foydalanilgan, muzey amaliyotida ilk marotaba ko'r va kar bolalar uchun maxsus o'quv dasturlari tashkil etilgan.

1920 yilda Moskvada O'yinchoqlar muzeyi ochildi. Uning muallifi N.D.Bartram o'yinchoqlar rassom bo'lib, u butun hayoti davomida o'yinchoqlar yaratgan va ularni tadqiq qilgan. To'rt zaldan tashkil topgan muzey ekspozitsiyasi bolaning hayotidagi o'yin va o'yinchoqning evolyutsiyasini ochib berdi. "Bolaning quvonchi" deb nomlangan birinchi zalda an'anaviy xalq hunarmandlarining o'yinchoqlari namoyish etildi. Ikkinchisi - "hayotning ko'zgusi" deb nomlanib - bu xalqning hayoti va tarixini aks ettiradigan o'yinchoqlardan iborat bo'lgan. Uchinchi zal qo'g'irchoq teatri edi. To'rtinchi zalda o'yindan bilimga va o'yinchoqdan kitobgacha yo'lni aks ettirgan. Shunisi e'tiborga loyiqki, ushbu muzeyning devorlari XIX asrning birinchi yarmidagi bolalar portretlari bilan bezatilgan. Shuningdek, bolalarda kattalar nazorati ostida o'ynaydigan maxsus ustaxona ham mavjud edi. U yerda yangi o'yinlar ixtiro qilindi va bunga parallel ravishda bolaning o'yin faoliyati bo'yicha tadqiqotlar olib borildi.

Bolalar muzeyi g'oyasining keyingi rivojlanishi Xalqaro muzeylar kengashi (ICOM) faoliyati bilan bog'liq bo'lib, 1947 yilda ICOM qoshida bolalar muzeylari bo'yicha maxsus guruh tashkil etildi. Ular turli mamlakatlarning ta'lim faoliyati bilan shug'ullanuvchi mutaxassislari o'rtasida hamkorlik va fikr almashishni yo'lga

qo'yishni maqsad qilgan. Shuningdek, ICOM Bosh Kengashiga taqdim etilgan materiallar asosida dunyodagi barcha muzeylarda bolalar bilan ishlashni tashkil etish zarurligi to'g'risida qaror qabul qilindi. Qarorga asosan hamma narsa bolaga va uning shaxsiyatini anglashga qaratilgan muzey faoliyati tushuniladi. Bu muzeylarning tarbiyaviy ishida yangi davrni boshlab berdi.

Yevropalik mutaxassis J.Kar bunday muzeylar bolalarga "kattalar" muzeyiga asta-sekin moslashish imkoniyatini berishi kerak deb hisoblaydi, chunki bu uning ilm-fan, san'at va tarix sohasidagi bilimlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yordam beradi, bu esa muzey kolleksiyalarining ulkan salohiyatini ochib beradi.

Bolalar muzeyining pedagogik vazifalari quyidagilardan iborat:

- vizual savodxonlik va fikrlashni rivojlantirish va shakllantirish;
- muzey yodgorligi tilini tushunish;
- -to'garak ishining turli shakllari orqali bolaning badiiy rivojlanishi;
- muzey muhiti asosida shaxslararo muloqotni rivojlantirish.

Bolalar muzeyining ishlash tamoyillari:

- aniqlik;
- muzey maydonining interaktivligi va ko'p funktsionalligi;
- psixologik qulaylik va faoliyat xavfsizligi;
- bolalarning moddiy-badiiy faoliyati bilan shug'ullanishi uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlash;
- bunday faoliyat natijalari taqdim etish;
- ushbu natijalarni o'rganish.

Bolalar muzeyining ish shakllari:

- studiyalar va to'garaklar;
- ko'rgazmalar;
- festivallar, tanlovlar va bayramlar;
- axborot, ilmiy va uslubiy materiallarni chop etish;
- bolalar ijodiyoti fondi va badiiy-pedagogik arxiv.

Muzeyning ta'lim faoliyati borasida quyidagicha xulosalarga kelish mumkin:

1. Muzeyning ta'lim faoliyati jamiyatda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jarayonlarni o'zida aks ettiradi.

2. Muzeyning ta'lim-tarbiya faoliyatini rivojlantirish ta'lim sohasidagi islohotlar tashabbusi bilan amalga oshirilmoqda.

3. Vizual ta'lim g'oyalari maktab, pedagogika va bolalar muzeylarining paydo bo'lishiga olib keldi.

4. Tabiiy fanlar muzeylarining ta'lim faoliyatini rivojlantirish tashrif buyuruvchilarda maxsus ilmiy sohada bilim majmuasini shakllantirishga yoki amaliy faoliyatda ko'nikmalarga yo'naltirilgan.

5. Badiiy muzeylarning o'quv faoliyatini rivojlantirish tasviriy san'atning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi va kasb-hunar ta'limi va umumiy badiiy ta'lim, shuningdek, estetik tarbiya bilan bog'liqdir.

6. Pedagogika, maktab va bolalar muzeylarining rivojlanishi asosan ta'lim tizimi xodimlarining shaxsiy pedagogik tashabbusi bilan bog'liq.

Muzeylar ta'lim faoliyati rivojlanishining birinchi va juda samarali bosqichini sarhisob qilar ekanmiz, uning yo'nalishi,

mazmuni va xususiyatlari jamiyatda kechayotgan siyosiy va iqtisodiy jarayonlarning aks etishi va uning dolzarb madaniy ehtiyojlarini ifodalashini ta'kidlaymiz.

2.4. Muzey pedagogikasining rivojlanishi va uning ijtimoiy pedagogik imkoniyatlari

Hozirgi vaqtda muzey pedagogikasi madaniy tajribalarni o'tkazishga yo'naltirilgan muzeylarning maqsad va vazifalari, tamoyillari, mazmuni, usullari, amalga oshirish shakllarini o'rganish bilan shug'ullanadigan ilmiy bilimlarning fanlararo yo'nalishi sifatida belgilangan. Muzeyga xos ta'lim-tarbiya jarayoni muzey faoliyatining muhim tarkibiy qismi sifatida muzey pedagogikasining tadqiqot predmeti hisoblanadi. Muзей-pedagogik tadqiqotlar muzeyda o'quv jarayonining nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish, shuningdek ekspozitsiyalarni tayyorlashda va ekspozitsiyada va sinf xonalarida tashrif buyuruvchilar bilan ishlashda ushbu tadqiqot natijalarini qo'llash imkoniyatlarini o'rganishdan iborat. Muзей pedagogikasi tashrif buyuruvchilarning turli ijtimoiy va yosh guruhlari ehtiyojlarini tahlil qiladi, ko'rgazmani idrok etishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi va ular bilan ishlash uchun tabaqalashtirilgan usullarni ishlab chiqadi. Ayrim hollarda ko'rgazma mazmuniga o'ziga kerakli tuzatishlar kiritadi.

“**Muзей pedagogikasi**” atamasini birinchi bo'lib G.Froydentalning "Muзей-xalq ta'limi-maktab" (1931) kitobida qo'llagan bo'lib, unda muallif dastlab muзей va maktab o'rtasidagi farqning mohiyatini va ularning imkoniyatlari chegaralarini aniqlab olish kerakligini va shundan keyingina birgalikdagi ishlarni rejalashtirish zarurligini ta'kidlagan. Shuningdek maktab o'quvchilari bilan ishlash uslubi, shu jumladan,

talabalarni muzeyga tashrif buyurishga tayyorlash, keyin olingan bilim va taassurotlarni mustaxkamlash tasvirlangan³¹.

Quyida muzey pedagogikasiga berilgan ta'riflar bilan tanishib chiqamiz:

Muzey pedagogikasi - muzeylarning madaniy ma'rifiy faoliyati tarixi, xususiyatlari, muzeylarning turli toifadagi tashrif buyuruvchilarga ta'sir qilish usullari, muzeylarning ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalarini o'rganuvchi fan sohasidir³².

Muzey pedagogikasi - yosh avlodni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga jalb qilish maqsadida tarbiyalash, maxsus tashkil etilgan predmetli-borliq muhitga, san'at asarlari va tabiiy yodgorliklari, tarixni o'rganish orqali madaniyatga yo'naltirish, shaxsning ta'limiy va ijodiy manfaatlarini qondirish jarayoni³³.

Muzey pedagogikasi - bu pedagogika, psixologiya, muzeyshunoslik va muzey bilan bog'liq fanlar hamda muzey muhitida madaniy tajribani o'rganishga qaratilgan o'ziga xos amaliy tadbirlar asosida qurilgan ilmiy bilimlarning fanlararo sohasi sifatida belgilangan pedagogika fanining yo'nalishlaridan biridir³⁴.

Muzeydan pedagogikasi - o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish omili sifatida: axborot manbai, ta'lim va tarbiya vositasi, pedagogik jarayonni tashkil etish shakli³⁵.

Muzey pedagogikasi - muzeylarning madaniy-ma'rifiy faoliyati tarixi, xususiyatlari, muzeylarning turli toifadagi tashrif buyuruvchilarga

---

³¹ Юхневич М. Ю. Я поведу тебя в музей: учеб. пособие по музейной педагогике / М. Ю. Юхневич. – М., 2001. – 223 с.

³² Столяров Б.А. Музейная педагогика история, теория, практика- М.: Высш. шк., 2004 —61 с.

³³ Словарь по образованию и педагогике. Полонский В.М.

³⁴ Библиография: Галкина Т.В., Петунина О.О. Краткий словарь музейных терминов. Томск: Томский государственный университет, 2004. — 16 с

³⁵ Библиография: Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). Екатеринбург. 2000. 937 с.

ta'sir etish usullari, muzeylarning ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalari va boshqalarni o'rganuvchi fan sohasi³⁶.

Muzey pedagogikasi - muzey orqali ta'lim berish haqidagi fan, muzey didaktikasi - muzeyning vositachilik missiyasi hisoblanadi (A.Kuns, V.Xilgers);

Muzey pedagogikasi - maktab-muzey-universitetning funksional jamlanmasida muzey o'qituvchisining yangi vazifalarini ochib beruvchi qo'shimcha ta'lim tizimini rivojlantirish yo'nalishi deb hisoblanadi³⁷.

Muzey pedagogikasi - o'quvchilarning ijtimoiy tajribasini shakllantirishning omili bo'lib, san'at hayotiy tajribani boyitadi va muzey o'quvchilarda bu tajriba va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi³⁸.

Muzey pedagogikasi - boshlang'ich sinf o'quvchilarida madaniy-tarixiy o'tmishni bilish va qadrlash munosabatlarini shakllantiruvchi vosita³⁹.

Muzey pedagogikasi - madaniy-ma'rifiy tadbirlar tarixi va xususiyatlarini, tashrif buyuruvchilarning turli toifalariga muzeyning ta'sir etish usullarini, boshqa ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalarni o'rganadi. Bu pedagogika fanining maxsus bo'limi va muzeyning ilmiy-amaliy faoliyati sohasi bo'lib, uning mazmuni muzey muhiti sharoitida madaniy tajribani o'tkazishni o'z ichiga oladi⁴⁰.

---

³⁶ Библиография: Васильева Г. (сост.). Терминологический словарь библиотекаря [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://nlr.ru/cat/edict/PDict/>

³⁷ Вишина Г. В. Музейная педагогика как направление развития системы дополнительного образования. Дис.канд. пед. наук. Липецк, 1999. 202с.

³⁸ Соколова, М. В. Музейная педагогика : учебное пособие для вузов / — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2020. — 151 с.

³⁹ Чумалова Т. В. Формирование ценностного отношения к культурно- историческому прошлому у учащихся начальных классов средствами музейной педагогики. Дис.канд. пед. наук. М, 1995. 176с.

⁴⁰ Полежаева Т. А. Сценарное решение экспозиции «Русским детям» по произведениям Н. А. Некрасова в Музее Деда Мазая / Т. А. Полежаева // Музей и общество. Проблемы взаимодействия. — М., 2001. — С. 142.

1960 - yillarning boshida "muzey rivojlanish davri"da badiiy muzeylar paydo bo'ldi, ular dastlab estetik ta'lim va shaxsning ijodiy rivojlanishi muammolarini hal qilishga qaratilgan edi. Bu holat, bir tomondan, muzeyni maktab o'quv-tarbiya jarayoniga kiritishni talab qildi, boshqa tomondan, maktab darslarining stereotiplaridan va an'anaviy ekskursiyalarning qat'iy uslubiy me'yoridan holi darslar metodikalarini izlashni talab qildi. Muzeydagi ta'limiy faoliyat yosh psixologiyasini hisobga olgan holda olib borildi. To'garaklarda ekskursiyalar, ma'ruzalar, suhbatlar, rassomlar, fan arboblari va boshqalar bilan uchrashuvlar, boshqa shaharlarga sayohatlar tashkil etildi. Bularning barchasi muzeyning o'ziga xos ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini chuqurroq tushunish imkonini berdi.

Muzey to'garaklari, qoida tariqasida, klublarga birlashtirildi, ularning har bir a'zosi muzeyning ilmiy kutubxonasidan foydalanish va shaharning boshqa muzeylariga bepul tashrif buyurish huquqini beruvchi sertifikat oldi. Bu yerda yodgorlik bilan ishlash usullari ishlab chiqildi, uning mavjudligining tarixiy konteksti haqidagi tushunchalar ishlab chiqildi, bolaning estetik rivojlanishi bosqichlari kuzatildi. Klublar va to'garaklar tajribasini tahlil qilish quyidagi muhim xulosalar chiqarishga imkon berdi.

1. Badiiy ta'lim jarayoni bevosita shaxsiyatning umumiy rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, shuning uchun u erta bolalikdan boshlanishi kerak.

2. Rivojlangan badiiy idrokning asosini tasviriy savodxonlik tashkil etadi.

3. Individual yondashuv, yoshga xos xususiyat va o'zlashtirilgan tajribaning uzluksizligi asosida badiiy idrokni rivojlantirish vazifasi badiiy obrazni tushunish qobiliyatini shakllantirish sifatida belgilanadi.

Maktab auditoriyasi bilan ishlashni kengaytirish muzey va maktab o'qituvchilari o'rtasida keng ko'lamli tajriba almashish imkonini berdi, ularning nuqtai nazarini bolalar bog'chasidan boshlab badiiy tarbiya va bolaning ijodiy rivojlanishi zarurligiga yaqinlashtirdi. San'at ixlosmandlari klublari bilan bir qatorda bolalar bilan ishlashda bolalar ijodiyoti muzey studiyalari ham muhim o'rin egallamoqda. XX asrning boshidan muzey va maktab o'qituvchisiga har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishish, uning badiiy qobiliyatlari va rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash, shuningdek, badiiy idrok va ijodiy faoliyat psixologiyasining umumiy qonunlarini tushunish imkonini berdi.

Yosh avlodning insonparvarlik madaniyatini rivojlantirish va muzey pedagogikasini bolalar va kattalar ta'limi bilan shug'ullanadigan fan sifatida tushunishda muzeyning alohida rolini ta'kidlab, quyidagi xulosalarga kelishimiz mumkin:

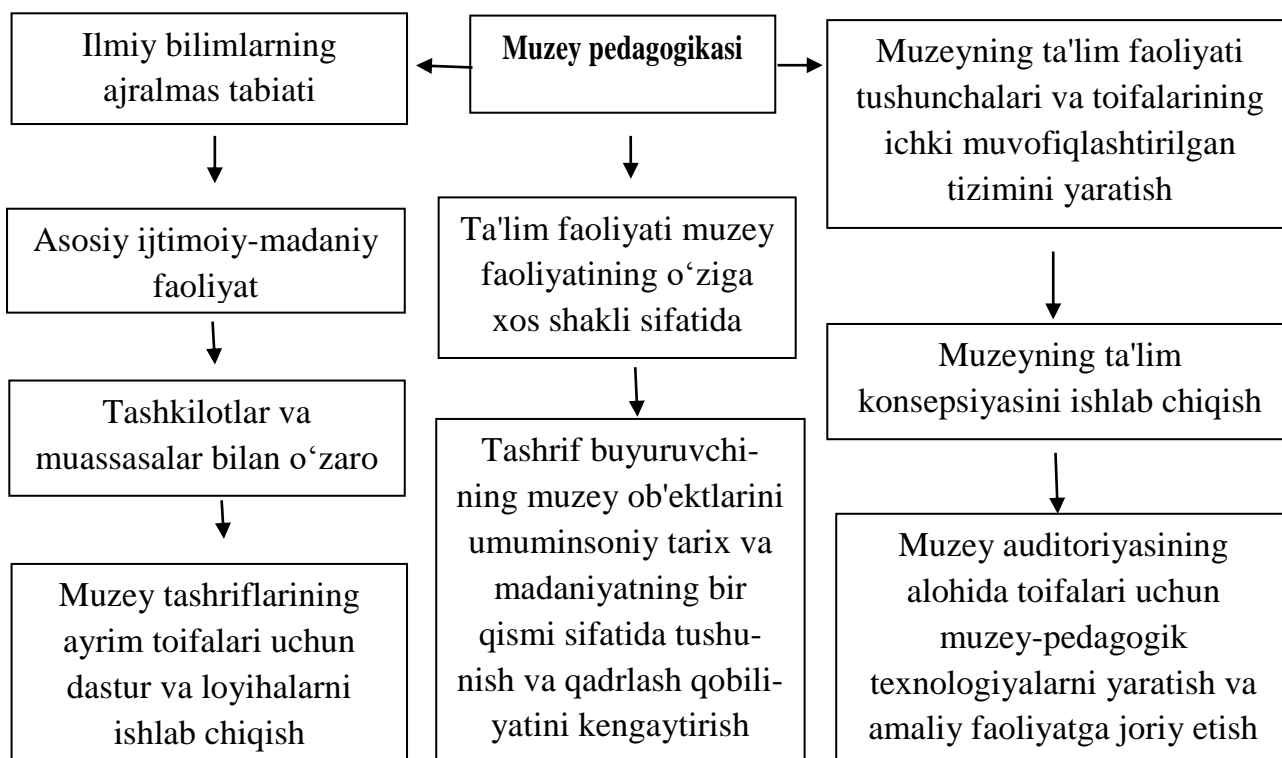
- pedagogik, ilmiy va ko'rgazma komponentlarni birlashtirib, ta'lim-tarbiya faoliyatiga kompleks yondashuv ta'lim markazi sifatida muzey vazifasini yanada to'liq amalga oshirishga xizmat qiladi;

- muzeyning o'quv markazi sifatida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishining shartlaridan biri unda qo'llaniladigan o'qitish metodlarini doimiy va tizimli o'rganishdir;

- muzey va maktab hamkorligi katta salohiyatga ega, bu kelajakda, ayniqsa, tabiatshunoslik va gumanitar fanlar va san'at yo'nalishlarini o'qitish sifatini oshirishning dolzarbligi bilan bog'liq;

- muzey va maktab o‘rtasidagi hamkorlikning muvaffaqiyati ta’lim sohasidagi davlat siyosatiga bog‘liq.

Zamonaviy muzey pedagogikasi muzey aloqasi muammolariga mos ravishda rivojlanmoqda va eng avvalo shaxsning ijodiy qobiliyatlarini faollashtirish muammolarini hal etishga qaratilgan. Muzey pedagogikasi ma’naviy-vatanparvarlik tarbiyasida beqiyos yordam ko‘rsatadi. Muzey pedagogikasi barcha raqobatdan ustun, u bola shaxsini madaniy jixatdan tarbiyalashda yordamchidir: u axloqiy asoslarni shakllantirishga, muloqot qoidalarini o‘rgatishga, bolaning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga, haqiqiy qadriyatlarni joriy etishga yordam beradi. Muzeylarning maktab o‘quv jarayoniga kiritilishi ekspozitsiya ma’lumotlarini to‘liq idrok etishga yordam beradi (2.4.1-rasmga qarang).

2.4.1-rasm. Muzey pedagogikasi mohiyati.

BOB YUZASIDAN NAZORAT SAVOLLAR:

1. Antik davrda muzeylarga asos solinishi haqida nimalarni bilasiz?
2. Yunonistonda va Rimda ibodatxonalar qanday vazifalarni bajargan?
3. Buyuk Britaniyada muzey pedagogikasining shakllanishiga xizmat qilgan namoyondalarni ma'rifiy va ijtimoiy-madaniy qarashlarini izohlang?
4. Amerika muzeylarining ma'rifiy faoliyatini yetakchi yo'nalishlari nimalardan iborat?
5. O'qituvchilarni muzey pedagogikasiga tayorlashda A.Lixtvarkning rolini aytib bering?
6. "Muzey dialoglari" tushunchasini birinchi marta fanga kiritgan olim kim?
7. G.Kershenshtayner taklif etgan muzey o'quv faoliyatining asosiy tamoyillarini aytib bering?
8. A.Lichtvark tajribasini rivojlantirib muzeyda maktab darslarini tashkil etish bo'yicha pedagogik metodikani shakllantirgan nemis pedagogi kim?
9. "Muzey pedagogikasi" atamasi ilk bor qaysi olim tomonidan kiritildi?
10. Muzey va maktab o'rtasidagi hamkorlik qanday tamoyillarga asoslanadi?
11. Badiiy muzey va ta'lim tizimining bolalar bog'chasidan universitetgacha bo'lgan birinchi zamonaviy pedagogik o'zaro hamkorlik konsepsiyasi kimlar tomonidan ishlab chiqilgan?

12.N.F.Fyodorovning muzey va uning shakllanishi haqida qarashlarini izohlang?

BOB YUZASIDAN TEST TOPSHIRIQLARI

1. “Muzeylar ham nasroniylik kabi mavjud jamiyatda o‘z izini qoldiradi” degan fikrning muallifini toping.

- A. X.Sloan
- B. K.Xadson
- C. D.Didro
- D. I.Kant

2. 1930 yilda tashkil etilgan va bolalar uchun yakshanba darslarini ishlab chiqilgan muzey nomini toping.

- A. Sinsinnati san`at muzeyi
- B. Luvr muzeyi
- C. Metropoliten san`at muzeyi
- D. Torontodagi Qirollik Ontario muzeyi

3. Ta`lim metodlarini ishlab chiqish va bolalar idrok psixologiyasini o‘rganish uchun muzey pedagogik xizmatini eksperimental laboratoriyaga aylantirish g‘oyasini ilgari surgan amerikalik mutaxassis kim?

- A. T.Lou
- B. D.Didro
- C. I.Kant
- D. V.Damik

4. 1932 yilda Amerika muzeylari auditoriyasi bilan olib borilgan birinchi statistik tadqiqot nechta muzey auditoriyasini o‘z ichiga olgan?

- A. 120 ta
- B. 130 ta
- C. 110 ta
- D. 210 ta

5. Torontodagi Qirollik Ontario muzeyi qachon tashkil topgan?

- A. 1919 yili
- B. 1917 yili
- C. 1914 yili
- D. 1913 yili

6. Germaniyada muzey pedagogikasining kashfiyotchisi, muzey ham maktab kabi bilim maskani ekanligiga ishonch hosil qilgan olim kim?

- A. A.Lixtvark
- B. G.Kershenshteyner
- C. D.Rixter
- D. G.Froydental

7. A.Lixtvark tomonidan fanga qaysi tushuncha olib kirilgan?

- A. Muzey pedagogikasi
- B. Muzey diologlari
- C. Muzey ishi
- D. Muzey faoliyati

8. Muzeylarda pedagogik bo'limlarni tashkil etish va ularning tarkibiga muzey o'qituvchilari lavozimlarini joriy etishga o'z hissasini qo'shgan o'qituvchilarni belgilang.

- A. L.Pallat, D.Rixter, G.Froydentall
- B. A.Lixtvark, D.Rixter
- C. G.Froydental, G.Kershenshteyner, A.Lixtvark
- D. L.Pallat, G.Klenk, A.Lixtvark

9. G.Froydentalning muzey va maktab orasidagi farqning mohiyatini va ularning imkoniyatlari chegaralarini aniqlab olish kerakligi haqida yozilgan kitobi qaysi?

- A. "Muzey va maktab"
- B. "Ta`lim nazariyasi"
- C. "Muzey xalq ta`limi-maktab"
- D. To'g'ri javob yo'q

10. Quyidagilarning qaysilari G.Froydental tomonidan joriy qilingan?

- 1. "Muzey pedagogi" nomini joriy qilishni tavsiya qiladi.
- 2. Bolalarni charchamagan va idrok qilishga tayyor bo'lgan xolda muzeyga tashrif buyurishi maqsadga muvofiq.
- 3. Muzey ilmiy xodimlari o'qituvchilar tayyorlash bilan shug'ullanishi lozim.

4. "Muzey va maktab" kitobini chop etdi.

- A. 4,3.
- B. 1,2.
- C. 2,3.
- D. 1,4

11. Germaniyada Yevropada birinchi marta chop qilingan muzeyga oid jurnalning nomi?

- A. Muzey pedagogikasi

- B. Muzeý diologlari
- C. Muzeý ishi
- D. Muzeý faoliyati

12. Rossiya muzeýlarida pedagogik ish tajribasini nazariy tushunishning boshlanishi qaysi jurnalning nashr etilishi bilan belgilangan.

- A. "Ekskursiya xabarnomasi"
- B. "Salom, muzeý"
- C. "Muzeý- uning maqsadi va mazmuni"
- D. "Sovet muzeýi"

13. N.Fyodorov tomonidan aniqlangan muzeýning 3 ta funksiyani belgilang.

- A. Ta`lim berish, ekskursiya, faoliyat.
- B. O`qitish, faoliyat
- C. Ekskursiya, ta`lim berish
- D. Taqdqiqot, o`qitish, faoliyat.

14. Eng mashhur qadimiy muzeý qachon va kim tomonidan tashkil qilingan?

- A. mill.avv. III asrda Ptolomey Soter
- B. mil.avv. II asrda Iskandar Zulqarnayn
- C. mil.avv.II asr Yuliy Sezar
- D. mil.avv. III asrda Yuliy Sezar

15. Britaniya muzeýi nechanchi yilda tashkil qilingan?

- A. 1753 yil
- B. 1791 yil
- C. 1880 yil

D. 1876 yil

16. Britaniya muzeyi ko'rgazmalarini katta qismini nimalar tashkil qilgan?

A. qo'lyozmalar, arxeologik yodgorliklar turli tabiat mo'jizalari

B. tarixiy eksponatlar va olimlar kitoblari

C. tasviriy san'at asarlari

D. arxeologik yodgorliklar

17. Muzey pedagogikasi - pedagogikasi fani va unga asoslangan ilmiy-amaliy faoliyat sohasi bo'lib, muzey muhiti sharoitida madaniy tajribani o'tkazishga qaratilgan. Ushbu ta'rif muallifini toping.

A. K.Patsval

B. B.A.Stolyarov

C. F.I.Shmit

D. A.V.Bakishunskiy

18. Rossiyada boshqa mamlakatlardan farqli o'laroq, ta'lim-tarbiya vazifalarini hal etishda o'qituvchi muzeydan nima sifatida foydalangan?

A. Bilim manbai

B. Ko'rgazmali vosita

C. Mustaqil faoliyat

D. Amaliy faoliyat sifatida

19. Rus pedagogi va muzey xodimi M.V.Novorusskiy muzeyni nima deb atagan?

A. Tasavvur uyg'otuvchi tirik rag'bat

B. Ta'lim tarbiya vositasi

- C. Hayot ko'zgusi
- D. Qudratli ta'lim vositasi

20. Muzeyni "tasavvur uyg'otuvchi tirik rag'bat" deb atagan shaxsni toping?

- A. K.D.Ushinskiy
- B. M.V.Novorusskiy
- C. X.Rouz
- D. A.V.Bakishunskiy

III BOB

MUZEYNING INNOVATSION FAOLIYATI

Bobning qisqacha mazmuni: muzey ta'lim faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanish, Muzey ta'lim faoliyatida faol va interfaol metodlarni qo'llash, Muzey ta'lim faoliyatida ommaviy axborot vositalarining o'rni.

Tayanch iboralar: muzey, axborot texnologiyalari, faol ta'lim, interfaol metodlar, ommaviy axborot vositalari.

3.1. Muzey ta'lim faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanish

Zamonaviy muzey makonini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi, chunki ularni muzeylar faoliyatida qo'llash tashrif buyuruvchi bilan aloqa qilishning qulay tizimini yaratish imkonini beradi, ekspozitsiyalar chegaralarini kengaytiradi, ekspozitsiya mavzusiga batafsilroq kirish va eksponatlar haqida kengaytirilgan ma'lumot olish imkonini beradi.

Internet va axborot texnologiyalari bugungi kunda nafaqat keng ma'lumotlar bazalaridan operativ foydalanish, madaniyat bilan tanishish, uzoq madaniy qadriyatlarning mavjudligi uchun keng imkoniyatlarni yaratmoqda. Ta'lim va muzey makonining barcha imkoniyatlaridan foydalangan holda jamiyatda axborot madaniyatini muntazam ravishda rivojlantirish va umumiy madaniy kompetentsiyani shakllantirish hayotiy muhim ahamiyatga ega, bu esa ma'lumotlar, ob'ektlar va hodisalarni idrok etish va baholashning tanqidiyligini oshirishga imkon beradi. Umumiy madaniy

kompetensiya nazariy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash va madaniyatning turli sohalari to'g'risida to'g'ri mulohazalar, turli madaniyatlar vakillari bilan muloqot qilish uchun yetarli bo'lgan ta'lim darajasi sifatida belgilanishi mumkin. Biz umumiy madaniy kompetensiyani baholash mezoni sifatida madaniyat yutuqlari va madaniy me'yorlardan foydalanish asosida shaxsning bilim darajasi, dunyoqarashi, hayotiy, kasbiy muammolarni hal qilish qobiliyati va tayyorgarligi sifatida belgilaymiz.

Ta'lim jarayonida raqamli qurilmalardan tashrif buyuruvchi va muzey o'rtasidagi shaxsiy o'zaro munosabatlarda yordamchi sifatida foydalanish madaniyat tarixida misli ko'rilmagan yangi tajribadir⁴¹. Muzeylar bugungi kunda tashrif buyuruvchilarning madaniy dam olishi, axborot, kommunikativ ehtiyojlarini qondirishida kengaytirilgan imkoniyatlardan foydalanishi muhim ahamiyatga ega. Muzey aloqasi bugungi kunda muzey ashyolarini idrok etishning an'anaviy usullari ham, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan yangi usullarning ham kombinatsiyasi sifatida qaraladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalangan holda ekskusiya muzey ekspozitsiyalarini shaxsiy smartfonlar yoki kompyuterlar ekranlarida tanlash va ko'rib chiqish va shu bilan birga ushbu muzey ob'ektlari, ko'rgazmalar, rassomlar haqida ma'lumot olish imkoniyatini beradi. Maktablar va ota-onalar ko'pincha bolalar va yoshlarning madaniy ehtiyojlari bilan kam qiziqayotgan bugungi kunda yosh avlodni muzeylar va madaniy meros bilan yaqindan

---

⁴¹ Boyko A.G. Muzey va pedagogik faoliyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Sankt-Peterburg. 2007.

tanishtirish uchun axborot texnologiyalarining afzalliklaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Muzey ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik vazifalarini quyidagilardan iborat:

- muzeylar tomonidan multimediya vositalaridan foydalanish muzey ashyolari va ko'rgazmalar ekspozitsiyalarini idrok etish va talqin qilish uchun qulay shart-sharoitlar va ijobiy motivatsiya yaratish, 3D modellashtirish va boshqalar.

- muzeyni ta'lim jarayoniga kiritish orqali shaxsning vizual madaniyati va media kompetensiyasini shakllantirish.

- madaniy qadriyatlarni faol o'rganish va tanishtirish uchun interaktiv muzey muhitidan foydalanish.

Muzey-pedagogik jarayon muzey muhitida san'at vositasida ijodiy rivojlangan shaxsni shakllantirishga qaratilgan o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi tizimli tashkil etilgan va aniq yo'naltirilgan rivojlanayotgan o'zaro munosabatlardir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bugungi kunda muzey-pedagogik jarayonning samarali vositasi hisoblanadi, chunki ular muhim ko'rgazmalarga qo'shimcha e'tiborni jalb qiladi, muzey makonini idrok etish va tushunishning yangi algoritmlarini shakllantiradi.

Bugungi kunda san'at asarlarini namoyish etishning yangi usullarini izlash ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. An'anaviy og'zaki va vizual usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda zamonaviy ekskursiyalar tashkillash orqali bu muammoni hal qilish mumkin. Ayrim galereyalar, markazlar,

muzeylarda ko'rgazmalarda joriy etilayotgan ushbu yangi namoyish usullari, jumladan, multimedia va interaktivlar san'at mazmunini yanada yaxshiroq yetkazish, idrok "darajasini" oshirish, muzey aloqasini amalga oshirish imkonini beradi⁴².

XX asrning ikkinchi yarmida muzeylarga tashrif buyuruvchilar uchun mahalliy ma'lumotlar va axborot kompyuter tizimlari yaratildi, ular muzey zallariga yoki muzey saytlariga joylashtirilgan. Tashrif buyuruvchilar zallarning joylashuvi rejasini o'rganib, muzey kolleksiyalari bilan tanishishi mumkin edi.

XXI asrning ikkinchi o'n yilligi boshlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish nafaqat yirik muzeylar, balki juda kichik muzeylar, hatto shahar muzeylari uchun ham zaruratga aylandi. Axborot texnologiyalari an'anaviy ravishda muzeylar oldida turgan ko'plab vazifalarni samarali hal qilish imkonini beradi. Muzeyda axborot texnologiyalaridan foydalanish, o'z navbatida, muzey kolleksiyalarini tadqiq qilish, turli xil ro'yxatlar, kataloglar, kolleksiyalar tuzish, saqlash va restavratsiya hujjatlarini tayyorlash vazifalarini soddalashtiradi.

Axborot texnologiyalari muzeyga Internet tarmog'ida namoyish etiladigan virtual ko'rgazmalar yaratishda va masofaviy foydalanuvchilar uchun muzey kolleksiyalaridan foydalanish muammosini hal qilishda, Internet foydalanuvchilari hisobiga muzeylar auditoriyasini kengaytirish muammosini hal qilishda yordam berishi mumkin. Hozirgi kunda ko'pgina muzeylar o'z ekspozitsiyalarini bir nechta funksiyalarni bajaradigan multimediya

---

⁴² Troyanskaya S.L. Muzey pedagogikasi va uning umumiy madaniy kompetentsiyani rivojlantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari. Izhevsk : "Ilmiy kitob" uyushmasi. 2007 yil.

elementlarisiz tasavvur qila olmaydi. So'nggi paytlarda deyarli barcha muzeylar o'z Internet saytlariga ega yoki ularga ega bo'lishga intilmoqda, ko'pchilik o'z faoliyatini ommalashtirish va yaxshiroq ma'lumot berish uchun ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanmoqda.

Hozirda muzey ekspozitsiyalari va ko'rgazmalarini loyihalashda axborot texnologiyalari keng qo'llaniladi. Axborot dasturlariga muvofiq tashrif buyuruvchi ekspozitsiya mavzusi bilan bog'liq voqealar haqida muzeyning elektron qo'llanmasi yordamida to'liq ma'lumotga ega bo'ladi hamda virtual ekskursiya qilish mumkin. Ular jahon badiiy madaniyatining barcha turlarini virtual taqdim etibgina qolmay shaxsning ijodiy rivojlanishi uchun yangi shart-sharoitlar yaratadilar.

Dastlab, muzey ob'ektlari ma'lumotnomalar uchun mo'ljallangan tashrif qog'ozlari shaklida bo'lgan. Ularning maqsadi odamlarga muzeyning mavjudligi, shuningdek, uning faoliyat ko'rsatish vaqti va joylashgan joyi to'g'risida ma'lumot berish edi, muzey kolleksiyasi va faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar esa umumiy xarakterga ega edi. Ammo asta-sekin muzey mutaxassislari muzey ob'ektlarining imkoniyatlari ancha keng ekanligini tushunishdi. Muzey saytlarining maqsadi muzey o'z tashrif buyuruvchilari sifatida qanday odamlarni ko'rishni xohlashi, bu odamlar u erda qanday harakatlar qilishlari kerakligi bilan belgilanadi. Saytning tuzilishi, dizayni, navigatsiyasi - bularning barchasi odamga muzey uchun (va inson uchun) ushbu eng qiziqarli harakatlarni bajarishga yordam beradigan tarzda ishlashi kerak. Veb-sayt yordamida tomoshabinlarni jalb qilish maqsadida muzeylar o'zgarishlar kiritdi. Veb-saytlar o'ziga xos reklama

platformasiga aylanadi va multimedia portallariga aylanadi. Ularda tashrif buyuruvchilar uchun foydali va jozibali kontent joylashtirilgan: to'plamlar va individual, eng qiziqarli eksponatlar, bo'lajak tadbirlar haqidagi e'lonlar, o'yinlar, muzey zallariga virtual sayohatlar haqida ko'proq ma'lumot.

Bugungi kunda muzey auditoriyasi kundalik hayotida elektron ko'rgazma, virtual ko'rgazma, virtual ekspozitsiya, virtual muzey kabi tushunchalar mustahkam o'rin egallagan.

Zamonaviy avlod yozma va bosma matn shaklidagi axborotni idrok eta olmaydi va o'zlashtira olmaydi, u virtual tarzda taqdim etilgan ma'lumotlarni olishni afzal ko'radi. Axborot texnologiyalari yosh avlodni muzeyga jalb qilish imkonini beradi, "virtual ekspozitsiyalar" orqali o'z mamlakatining tarixini, jahon tarixini, jahon madaniy merosini o'rganishga qiziqish uyg'otadi.

Elektron ekspozitsiya – statsionar muzey ekspozitsiyasida joylashgan terminallar tizimi bo'lib, u axborotni muzeyning umumiy basasidan alohida talqin etadi. Elektron ekspozitsiya – tashrif buyuruvchiga elektron katalogga kirish imkonini beruvchi interfeys bo'lib, u o'z senariysiga ega. Shuningdek, boshqa elektron nashrlarda bo'lgani kabi bir qator materiallar ushbu nashr uchun maxsus tayyorlangan: matnlar, tasvirlar, audio va videokliplar, tashrif buyuruvchilar uchun maxsus multimedia dasturlaridan iborat.

Keyingi yillarda muzey amaliyotida kompyuter 3D modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish keng tarqalgan. Ular madaniy va tarixiy merosning qisman yo'qotilgan ob'ektlari – qadimiy shaharlarning arxeologik qazishmalarida topilgan haykallar,

bareleflar, ob'ektlar; binolar, inshootlar, interyerlarning asl ko'rinishlari qayta tiklashga imkon beradi.

Muzey amaliyotida axborot texnologiyalari bugungi kunda tobora keng tarqalmoqda. Ular:

1) Tashrif buyuruvchining muzey makonida yaxshiroq harakat qilishiga (zallarning turli xil sxemalari);

2) Ekspozitsion materiallarni (audiogidlar, elektron etiketkalar) to'g'ri talqin qilishga;

3) Tashrif buyuruvchilarga turli sabablarga ko'ra ekspozitsiyaga kiritilmagan ob'ektlarni taqdim etish;

4) ommaviy axborot eksponatlarini namoyish etish;

5) nomoddiy meros ob'ektlarini ularning moddiy yoki "jonli" tarkibiy qismi bilan birlashtirilgan holda (masalan, musiqa asboblari va uning ovozi, yovvoyi qushlar va uning ovozlarni yozib olish) namoyish etish;

6) texnik ob'ektlarning harakatlarini yoki jarayonlarni namoyish etish;

7) videoart ob'ektlarini ko'rsatish;

8) tashrif buyuruvchini o'yinga jalb qilish, ko'rgazmada faol ishtirok etish (o'yinni modellashtirish, evristik faoliyat)ga imkon yaratadi.

Zamonaviy usullardan foydalanishning barcha xilma-xilligi bilan muzey ishlarida axborotni namoyish qilish vositalari, hisob-kitob ishlarini osonlashtirish, saqlash, muzey ekspozitsiyasida taqdim etilgan ko'rgazmalarni tushuntirish yoki uni to'ldirishda yordamchi vositalar sifatida ishlatiladi.

Muzeyda turli xil dasturlarni qo'llashda axborot texnologiyalaridan foydalanish, muzeyga tashrif buyuruvchilarning idrok qilish va tushunish jarayonlarini faollashtiradi, muzey qadriyatlarini keng tarixiy-badiiy va gumanitar kontekstda o'rganishga yordam beradi.

Yuqorida aytilganlarning barchasini sarhisob qilsak, dunyo muzeylarida eng keng tarqalgan muzey multimedia dasturlarining quyidagi turlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- mahalliy elektron nashrlar;
- internetdagi elektron nashrlar;
- axborot kiosklari uchun dasturlar: o'yinlar, ma'lumotnomalar, xaritalar;
- multimedia plyonkalari;
- to'ldirilgan reallik texnologiyasini joriy qiluvchi dasturlar;
- mobil ilovalar.

Axborot texnologiyalari muzeyga tashrif buyuruvchilarni jalb qilish va ularning ehtiyojlarini qondirishda qanday yordam berishini tushunish uchun muzey o'z oldiga qanday madaniy-ma'rifiy maqsadlarni qo'yganligini va ular qanday faoliyat shakllarida aks etishini bilishingiz kerak. Hozirgi vaqtda tashrif buyuruvchilar bilan ishlashning an'anaviy shakllari ham, yangilari ham tashkil etilmoqda. Ko'rgazmaning diqqatni jalb qilish, yuqumli va ta'sirchanligi katta ahamiyatga ega. Asosiylari muzeyning madaniy-ma'rifiy faoliyatining o'nta shaklini o'z ichiga oladi:

1. Ekskursiya;
2. Ma'ruza;

3. Maslahat;
4. Ilmiy o'qishlar (biennallar-taqdimot, konferensiyalar, sessiyalar);
5. Klub (to'garak, studiya);
6. Musobaqa (olimpiada, viktorina);
7. Qiziqarli odam bilan uchrashish;
8. Konsert (adabiy kecha, teatrlashtirilgan tomosha, kinoshou);
9. Bayram;
10. Tarixiy o'yin.

Madaniy-ma'rifiy faoliyatning innovatsion shakllari quyidagilardir:

- sayohat ekspozitsiyalari;
- interaktiv ko'rgazmalar (ekskursiyalarni talab qilmaydigan);
- mahorat darslari;
- faoliyatning yangi ko'ngilochar shakllari (kvestlar va boshqalar).

Albatta, hozirgi vaqtda muzeylar oldida o'z ekspozitsiyalarini ta'sirchan va ta'sirli qilish vazifasi turibdi, ammo ular mazmunning ilmiy ishonchliligini ko'rgazmaning yorqin ko'ngilocharligi bilan uyg'unlashtirishi kerak. Va bu haqiqiylikni yo'qotmaslik uchun multimediya mahsuloti (kontent va boshqalar) ta'lim maqsadlariga javob berishi kerakligini yodda tutish kerak. Bu yerda multimediya mahsulotlarining uchta asosiy turi mavjud:

1) o'quv kurslari va fanlarining maqsad va vazifalariga muvofiq ishlab chiqilgan multimedia mahsulotlari: ma'ruza kurslari, o'quv qo'llanmalari, o'quv taqdimotlari, o'quv filmlari, videodarslar;

2) elektron multimediya darsliklari, ensiklopediyalar, lug'atlar va albomlar va boshqalar;

3) multimediya ta'lim dasturlari orqali interaktiv masofaviy ta'lim.

Yig'ilgan ma'lumotlarga asoslanib, muzeyning o'quv faoliyatida qo'llaniladigan axborot texnologiyalari javob berishi kerak bo'lgan bir qator mezonlarni aniqlash mumkin:

1. Muzeyning umumiy, xususan, ta'lim konsepsiyasiga mos bo'lishi;

- multimediya ekspozitsiyaning yaxlitligini buzmasligi kerak (ekspozitsiya maydoniga organik tarzda birlashtirilgan bo'lishi kerak);

- texnologiyalardan o'z manfaati uchun foydalanmaslik kerak (ekspozitsiyadagi asosiy belgilar muzey buyumlari bo'lib, ular yo'qolishi yoki taqdimotning imkonsizligi tufayli multimediya vositalari yordamida almashtirilishi yoki taqdim etilishi mumkin, masalan, qadimiy me'morchilikning gologramma 3D tasviri. yodgorliklar);

- mazmuni ekspozitsiyada e'lon qilingan mavzuga mos kelishi kerak;

- multimediya ekspozitsiyaning axborot maydonini kengaytirishi kerak;

- mediya effektlardan foydalanish taklif etilayotgan axborot va kompozitsion yechim ma'nosida maqsadga muvofiq bo'lishi kerak (ularning ko'pligi e'tiborning tarqalishiga va qiziqishning yo'qolishiga olib keladi);

2. Butun muzey auditoriyasining ehtiyojlarini qondirish;

- multimediya g'ayrioddiy dizayn yoki interfeysga ega bo'lgan tashrif buyuruvchini o'ziga jalb qilishi kerak

- kontent qiziqarli bo'lishi kerak, shunda tashrif buyuruvchida muzeyga yana qaytish istagi paydo bo'lishi kerak;

- interfeys va navigatsiya aniq va foydalanuvchilar uchun qulay bo'lishi kerak (yoki ko'rsatma yoki maslahatchi bo'lishi kerak);

3. Muayyan muzey auditoriyasining ehtiyojlarini qondirish (maqsadli);

- ko'p yoshdagi auditoriya uchun ochiq bo'lishi kerak (xususan, bolalar uchun, chunki bolaga tushunarli bo'lgan narsa kattalar uchun tushunarli), ham konseptual (mazmun), ham jismoniy (texnik vositalarning joylashuvi);

- nogironlar foydalanishi mumkin bo'lishi kerak, masalan, ko'zi ojizlar uchun audio qo'llanmalar, kar va soqovlar uchun surdo-tarjimonli videogidlar, nogironlar aravachasidagilar uchun balandligi sozlanishi mumkin bo'lgan mobil ma'lumot kiosklari;

- turli tillarda (hech bo'lmaganda rus va ingliz) ma'lumot olish imkoniyati bo'lishi kerak;

4. Muzeyning tashrif buyuruvchilar uchun qulaylik darajasini oshirish (xodimlarni jalb qilmasdan, odamlarning cheklanganligi va ularning qobiliyatsizligi va keraksiz e'tiborni olishni istamasligi sababli);

- muzeydagi ma'lumotlarga oson va tez kirish;
- masofaviy qurilmalarda ma'lumotlarning mavjudligi;
- shaxsiy foydalanish uchun ma'lumot olish imkoniyati (tashrif buyuruvchi tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarni yuklab olish);

5. Qisqa muddatli ta'lim vazifalari uchun mos bo'lishi;

- multimedia kontentini o'zgartirish imkoniyati;
- dizaynni o'zgartirish imkoniyati (masalan, turli bezaklarga o'rnatilgan ekran yoki xokkeychining dubulg'asiga o'rnatilgan virtual reallik ko'zoynaklari va boshqalar);
- joylashuvni o'zgartirish imkoniyati (muzeydan tashqarida o'quv dasturlari doirasida foydalanish);

6. Uzoq muddatli ta'lim maqsadlariga mos bo'lishi;

- eskirgan dasturiy ta'minot yoki uni yangilash imkoniyati;
- apparat bazasining eskirmaganligi yoki uni almashtirish imkoniyati;

7. Madaniy-ma'rifiy tadbirlarning turli shakllari (ekskursiya, ma'ruza, konsultatsiya, ilmiy o'qishlar (biennial-taqdimot, konferensiyalar, sessiyalar), klub (to'garak, studiya), tanlov (olimpiada, viktorina), yig'ilishlar uchun materiallar tayyorlashga imkon berish. qiziqarli odam bilan kontsert (adabiy kecha, teatr tomoshasi, kinoshou), bayram, tarixiy o'yin, sayohat ko'rgazmalari, interfaol ko'rgazmalar (ekskursiyalarni talab qilmaydigan), mahorat darslari, kvestlar va boshqalar;

- muzey tomoshabinlari bilan ishlashning turli xil o'quv vazifalari va usullarini amalga oshirish imkonini yaratish.

Muzey pedagogikasi fan sifatida shakllanishning uzoq yo'lini bosib o'tdi, u tegishli fanlar, madaniyat va texnologiyaning so'nggi yutuqlari bilan to'ldiriladi va takomillashtirildi. Bugungi kunda yosh avlodni ham, katta yoshdagi aholini ham madaniy merosni, jumladan, muzeylar bilan yaqindan tanishtirish uchun axborot

texnologiyalarining afzalliklaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu bois, kompyuter texnologiyalarining inson hayotiga kiritilishi bilan muzey maydoni ham zamonaviy va dolzarb bo'lib qolishga intiladi. Muzey pedagogik jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, shubhasiz, voqelikni, idrokni, shuningdek, talabalarni o'qitish usullari, vositalari va shakllarini to'ldiradigan va kengaytiruvchi progressiv hodisadir. Muzey pedagogikasida axborot texnologiyalari imkoniyatlarini joriy etish va ulardan foydalanishning ahamiyati va zarurligi shubhasizdir. Axborot vositalarining imkoniyatlari juda keng: bu nafaqat bilish vositasi bo'lib, uning yordamida yangi material o'zlashtiriladi, virtual muzey bo'ylab sayohat qilib, noyob san'at asarlarini ko'rish imkoniyati mavjud. Texnologiyaning rivojlanishi kompyuterni klassik ijodkorlik vositalari bilan bir qatorga qo'yadi, ularning ko'lamini sezilarli darajada kengaytiradi. Axborot texnologiyalarining imkoniyatlari tasviriy san'atning deyarli barcha texnika va materiallarini o'zida mujassam etgan bo'lib, ularni o'ziga xos va ilgari noma'lum bo'lgan media-art turlari (3D grafika, tarmoq san'ati, videoart va boshqalar) bilan to'ldiradi.

3.2. Muzey ta'lim faoliyatida faol va interfaol metodlarni qo'llash

Zamonaviy ta'lim makonida insonning iste'dodi va qobiliyatini aniqlashga, uning ijodiy salohiyatini ochib berishga imkon beradigan o'quv muhiti muhim rol o'ynaydi. Bunday muhitning samaradorligi ko'pincha uning ishtirokchilarining didaktik vazifalarni hal qilishga hissa qo'shadigan faolligi bilan belgilanadi. Bunda o'qituvchi va

talabalar o'rtasida turli darajadagi o'zaro munosabatlarning mavjudligini ta'minlovchi muzey makonida interfaol muloqot muhiti alohida o'rin tutadi. Muzey muhitida interfaol usullardan foydalanish o'qituvchining talabalar bilan yuqori sifatli qo'shma ishini tashkil etishga, o'quv maqsadlariga erishishga, universal didaktik usullardan yanada moslashuvchan foydalanishga yordam beradi va bo'lajak o'qituvchilarni o'qitish motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Shunga muvofiq interaktivlik muzeyda pedagogik faoliyatni tashkil etishning asosiy tamoyili sifatida qaraladi.

Uzluksiz ta'limda amalga oshirilayotgan ta'lim shakllari o'quvchilarning o'quv-tarbiyaviy ishlarini tashkil etishning uchta asosiy shakliga to'g'ri keladi:

1. Sinfda ishlash, faqatgina kontaktli ta'limni amalga oshirish sifatidagina emas, balki Internet darslarida guruh va individual mashg'ulotlar, elektron ta'lim.

2. Sinfdan tashqari ishlar, nafaqat ko'rgazmalar, muzey ekspozitsiyalaridagi mashg'ulotlar, shu jumladan pedagogik sahna ko'rinishining bir shakli sifatida muzeyga ekskursiya, balki ko'rgazmalarda, muzey majmualarida va turistik sayohatlarda kommunikativ faoliyat. Elektron ta'lim, o'zaro aloqaning masofaviy shakllaridan keng foydalanish.

3. Mustaqil ish, nafaqat ijodiy faoliyatni loyihalash va amalga oshirish, masalan, virtual muzey muhitini modellashtirishda, balki madaniy-ma'rifiy makonni, madaniy qadriyatlarning turli manbalarini, muzeylarni, shu jumladan virtual muzeylarni rivojlantirishda individual tajriba.

O'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning turli shakllari, ham sinfdan, ham kontaktli, ham darsdan tashqari, masofaviy ta'lim, masofaviy elektron ta'limni joriy etish zamonaviy ta'limning o'zgaruvchanligini, uning keng imkoniyatlarini belgilaydi. Ta'lim tashkilotining zamonaviy bitiruvchisi nafaqat turli kompetensiyalarga ega bo'lishi, balki yutuq va muvaffaqiyatlarga ehtiyoj sezishi ham zarur. Shuning uchun talabalarda nafaqat bilim to'plash, balki mustaqil faoliyat va uzluksiz o'z-o'zini tarbiyalashga qiziqish uyg'otish kerak. Muzey pedagogikasida interfaol usullarning maqsadi shaxsni muzeyning ko'p qirrali faoliyatiga kiritish orqali uning rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni yaratishdir. Zamonaviy muzeyni rivojlantirish va tinglovchilarni kengaytirish uchun rag'batlantirish interaktiv usullar deb ataladi. Interaktiv usullar (ingliz tilidan. interaction-o'zaro hamkorlik) - ta'lim faoliyati sub'ektlarining doimiy o'zaro hamkorligi, muayyan muammoni hal qilish yo'llari haqida erkin fikr almashish. Interaktiv usullarning mohiyati o'quvchilarning bilim va intilishlarini rivojlantirish, bilim olishga mustaqil qiziqish uyg'otish, o'z faoliyat usullarini shakllantirishdan iborat.

Muzeyga nisbatan turli manbalar ushbu tushunchani turlicha izohlashadi. Muzey atamaları lug'atida "interaktiv – texnologiya" tushunchasiga muzey tashrif buyuruvchisining muzey maydonini yaxshiroq o'rganish uchun shaxsiy tajriba orttirish maqsadida kommunikatsiya jarayonda faol ishtirok etishi - deb ta'rif beriladi. B. A. Stolyarov muzey sharoitida interaktivlikni "tashrif buyuruvchi va muzey o'qituvchisining muzey muhiti bilan samarali muloqotga qo'shilish imkoniyatini beruvchi usul" deb ta'riflaydi. Unda

ekspozitsiyadan tashqari vizual va og'zaki idrok kanallarini faollashtirishga imkon beruvchi, har xil muzey ashyolari yoki ularning modellari bilan to'ldirilgan maxsus zonalar yaratilishi mumkin. [12].

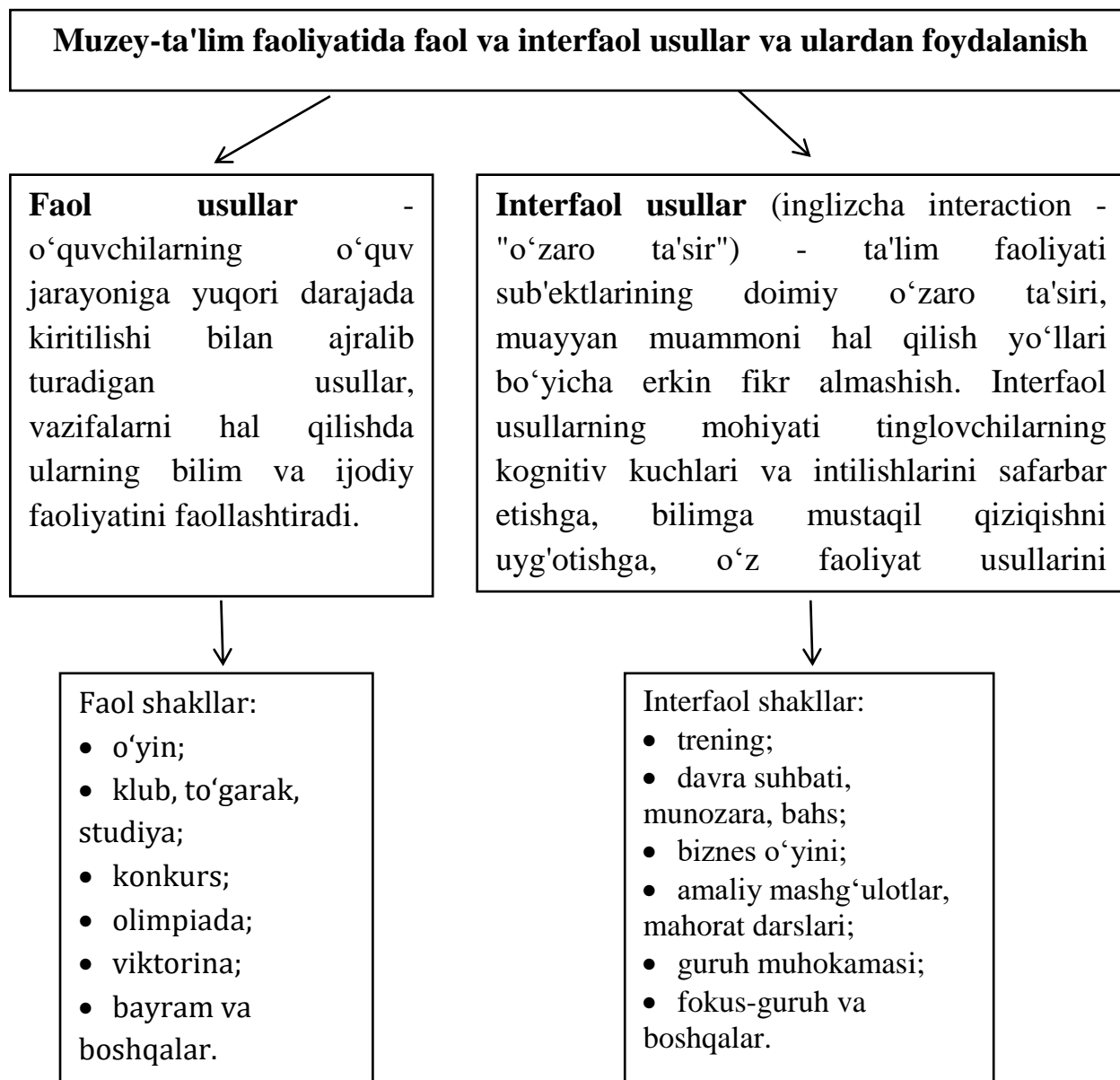
Birinchi marta interaktiv muzey-ta'limi tushunchasi Rossiyada A.U.Zelenko tomonidan taklif qilindi. Chet elda interaktiv muzey maydoni g'oyasi 1960 yillarda J. Piajening intellekt nazariyasi ta'sirida shakllana boshlaydi, uning mohiyati "Fanni bilish demak u bilan harakat qilish mumkin" nomli tezisda ifodalangan.

1990 yillardan boshlab rus muzeylari tomonidan interaktiv texnologiyalarni qo'llashga e'tibor qaratila boshladi. Muzeyda ekskursiyalarni o'rnini bosadigan ijodiy topshiriqlar tashkil etadigan gidlar, butunlay o'zgartiradigan, uning kontekstiga kiritilgan yoki mehmonlarga tayyorlanadigan qo'llanmalar va ijodiy vazifalar mavjud. Shu bilan birga mahalliy muzeylar muzey materiallari bilan tanishish usullaridan foydalanadi, bu esa sezilarli taassurotlarga asoslanadi.

Muzeyning madaniy-ma'rifiy faoliyatining an'anaviy shakllari orasida tomoshabinlarni faol faoliyatga jalb etishga qaratilgan klub, to'garak, studiya kabilar mavjud. Garchi ular turli darajadagi intensivlikda namoyon bo'lsa ham tomoshabinlarning faolligini oshirish ularning umumiy belgisidir.

Bunday faol shakllar ta'lim texnologiyalarinini hamkorlikda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Faol usullar o'quvchilarning muzey auditoriyasida o'quv jarayoniga yuqori darajada kirishishlari bilan tavsiflanadi. Vazifalarni hal qilishda ularning bilim va ijodiy faoliyati faollashadi. Muzey mavzusi bilan bog'liq tanlovlar, olimpiadalar va viktorinalar "bilimdonlar"ni birlashtirib, insonlarni muzey ishiga jalb

qilish orqali tomoshabinlarning faolligini aniqlashga yordam beradi (3.2.1-rasmga qarang).

3.2.1-rasm. Muzey-ta'lim faoliyatida faol va interfaol usullar va ulardan foydalanish

Ushbu musobaqalar tashrif buyuruvchilarni muzey kolleksiyalariga maksimal darajada yaqinlashtiradigan tarzda tashkil etiladi: odatda, topshiriqlar nafaqat faktlarni, balki ekspozitsiyalarni, shuningdek namoyish etilgan eksponatlarni bilishni o'z ichiga oladi.

Master-klass o‘zaro hamkorlik shakllaridan biri bo‘lib, kasbiy tajribani olish va almashish, tashrif buyuruvchilarga ustozning o‘zi va uning professional tajribasi bilan tasdiqlangan ma’lumotlar va ayniqsa, amaliy ishlanmalarni metodik ravishda etkazish bilan bog‘liq turli vazifalarni hal etishga qaratilgan.

Muzey bayrami - muzey tomoshabinlari bilan ishlashning murakkab shakli, jumladan, ekskursiya elementlari, mavzuli kechalar, teatr tomoshalari va boshqalarni o‘z ichiga oladi. 1980-yillarga kelib, muzey faoliyati sohasiga muzey bayrami deb ataladigan kunni kiritishni o‘z ichiga oladi - muzey tomoshabinlari bilan ishlashning kompleks shakli, jumladan ekskursiya, tematik kecha, teatrlashtirilgan tomosha va boshqalar. Bunday tadbir, odatda, muzey ekspozitsiyalari va kolleksiyalaridan foydalangan holda senariy asosida amalga oshiriladi.

O‘yin usuli muzeydagi ta’limiy faoliyatni faollashtiruvchi, muzey merosini idrok etish samaradorligini oshirishga qaratilgan interfaol texnologiyadir. Muzey o‘yining o‘ziga xos xususiyati shundaki, u ishtirokchilarning rol o‘ynash xatti-harakatiga asoslangan bo‘lib, o‘tmishga sho‘ng‘ish, tarixiy haqiqatlar bilan bevosita aloqada bo‘lish tajribasini topish imkonini beradi.

Auditoriyani faollashtirishning yana bir usuli - muzey musobaqasi.

Muzey musobaqasi muzey ashyolari va muzey maydonlaridan foydalangan holda sintetik kommunikatsiya ta’limini anglatadi, uning asosini raqobat komponenti tashkil etadi, bu esa o‘z navbatida auditoriyani faollashtirishga qaratilgan.

Shunday qilib, muzey pedagogikasida interfaol usullar kelgusi mutaxassisning keng ko'lamli imkoniyatlarini o'z ichiga oladi. Individual yondashuv talabaga u qiziqayotgan sohada "o'sishni" imkon beradi. Va foizlar ijtimoiy faol kishini o'qitish yo'lidagi birinchi qadamdir. Odam atrofida sodir bo'layotgan narsaga befarq emas.

3.3. Virtual muzeylar muzey innovatsion shakli sifatida.

Zamon o'zgarishi bilan insonlarning ongi ham o'zgarib bormoqda. Endilikda zamonaviy hayotda muzeylar ko'rgazma yaratishda an'anaviy vazifalar va funksiyalardan biroz chetga chiqib, jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga ko'mak beruvchi yanada keng dasturlarni amalga oshirishi zarur. XX asr oxiriga kelib muzey ko'rgazmalari jiddiy tadqiqot ob'ektiga aylandi. Muzey dinamik tarzda, ideal holatda to'la qiymatli xususiyatga ega va turli muddatlarda mavjud bo'lishiga mo'ljallangan ekspozitsion faoliyatning universal shakli hisoblandi va muzeyga jamoa qiziqishini kuchaytirib beruvchi "muzey kommunikasiyasining fenomeni sifatida qarash lozim", degan xulosaga kelishga imkon berdi. Bugungi kun muzeylari faoliyati bilan bog'langan barcha muassasa va idoralar Internetgacha bo'lgan davrda shakllanib, bir paytlar muzeylarda faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning biroz o'tgach, yangi "virtual" makonni o'zlashtirishlariga to'g'ri kelishi xayollariga ham kelmagan.

XXI asr muzeylar uchun innovatsiyalar asri deb belgilandi. So'nggi yillar mobaynida muzeyshunoslar tomonidan ommaviy auditoriyani jalb etishdagi ko'plab muhim masalalar ko'rib chiqilmoqda. Mazkur masalalar yuzasidan muzeyni tashkil etuvchi

ilmiy va ko'ngilochar vositalar haqida, muzeyning atrof muhiti va jamiyatning rivojiga qay darajada ta'sir etishi haqida bir qator fikrlar yuritilgan. Muzeylar elitar belgilardan ozod bo'lib, o'tgan asrning klassik konsepsiyasidan yiroqlashgan holda muzey materiallarini namoyish etishning yangi usullari tatbiq etildi, madaniy-ta'limiy faoliyatning noan'anaviy dasturlari ishlab chiqildi, maxsus muzey strukturalari, qiziqarli turizm dasturlari yaratildi. 1990-yillarda muzeyshunoslikka kirib kelgan "virtual muzey" iborasi bugungi kunda zamonaviy muzeyshunoslikning muhim bir yo'nalishiga aylandi.

Virtual muzey (virtual – huddi mavjud bo'lgandek) – real hayotda yoki global tarmoqda mavjud bo'lgan muzey haqida ma'lumot⁴³.

Virtual muzey – bu elektron tashuvchilarda interfaol imkoniyatlarni qo'llaydigan, foydalanuvchiga uch o'lchovli zallarda harakat qilish, kerakli eksponatlar va ma'lumotlar bilan tanishishga imkon beradigan makon⁴⁴.

Virtual muzey fenomeni Internet tarmog'i va axborot texnologiyalari sintezi tufayli yuzaga keldi. Virtual muzeylarni mediamadaniyatning bir qismi, nashrning o'ziga xos turi hamda insonning atrof olamni anglashini yaxshilashga yo'naltirilgan kommunikasiyaning yangi ko'rinishi sifatida qabul qilish mumkin⁴⁵.

Bugungi kunga kelib, virtual shaklda ko'rgazma tashkil etish real ko'rgazma tashkil etishdan ko'ra osonroq va soddaroq bo'ladi degan, fikrni ilgari suradiganlar ham ko'plab uchramoqda. Vaholanki, virtual

---

⁴³ Виртуальный музей [электронный ресурс] // Российская музейная энциклопедия. http://www.museum.ru/rme/sci_asp

⁴⁴ О Василина Д.С. Виртуальный музей как феномен современной культуры // Музей: память и проекты будущего. Международный журнал исследований культуры: «Эйдос». – 2016. – №3(24). – С. 97.

⁴⁵ Максимова Т.М. Виртуальные музеи: аналитический обзор зарубежных публикаций // Вестник МГУ. 2015 – №4 (66). – С.79.

ko'rgazma tashkil etish ishni ikki barobar ko'paytiradi va ko'rgazmani tashkil etishda qatnashuvchilar sonini yanada oshiradi. Misol uchun, oddiy ko'rgazma tashkil etish uchun ma'lum bir ilmiy guruh (ilmiy konsepsiya yaratish uchun), dizayner va bir necha texnik xodimlar ishtirok etsa, virtual ko'rgazmani yaratishda yana ikkita mutaxassis, kompyuter dizayneri (eksponatlarni suratga olish va ularga kompyuter yordamida sayqal berish uchun) va dasturlovchi-animator kerak bo'ladi. Internet tarmog'idagi virtual muzeylarning aksariyati an'anaviy gipermedia texnologiyalarining qo'llanilishiga asoslangan⁴⁶.

Aslida, virtual muzeylarning ikki xil ko'rinishi mavjud ekanligini ta'kidlab o'tish joiz. Ya'ni: huquqiy-normativ hujjatlar va ma'lum bir loyiha asosida muzeyni va undagi eksponatlarni uch o'lchamli elektron ko'rinishda Internet sahifasiga joylashtirish; muzey ekspozitsiya va ko'rgazmalarini boyitish, ma'lumotlarni keng ochib berishda innovasion texnologiyalarning qo'llanilishi⁴⁷. Yuqorida biz birinchi turdagi virtual muzeylar haqida to'xtaldik. Ikkinchi ko'rinishdagi virtual muzeylar ko'proq tashrif etuvchilarning tanqidiy fikrlari asosida vujudga kelgan. Bu borada dastlab AQSh da tadqiqot olib borilgan. Unda asosan, tashrif etuvchilar tomonidan bildirilgan turli e'tirozlar, jumladan, muzey ekspozitsiyasining keng yoritilmaganligi, ko'rgazmaning badiiy yechimi talabga javob bermasligi va bir vaqtning o'zida ekskursionlarning ko'payib ketishi va ularning bir biriga halaqit berishi masallari o'rganilgan. So'rovnama tarzida o'tkazilgan ushbu tadqiqot natijasida tomshabinlarga ekskursion davomida ko'p

---

⁴⁶ Касьянов В.Н., Несгаворова Г.П., Волянская Т.А. Виртуальный музей истории информатики в Сибири // Современные проблемы конструирования программ. – Новосибирск, 2002. – С.170.

⁴⁷ Лебедев А.В Виртуальные музеи и виртуализация музея // Мир музея. – М., – 2010. – №10.– С.5.

ma'lumot bermasdan, balki ularning xohishiga ko'ra ekskursiya o'tish kerakligi, ularni ekskursavodning ma'ruzasi emas, balki eksponat haqidagi ma'lumot ko'proq qiziqtirishi aniqlangan. Bugungi rivojlangan asrda "Muzei va tomoshabin" masalasini hal etishda zamonaviy muzeyshunoslikda "Aqli servis" yo'lga qo'yila boshladi. Ya'ni muzeylarda audiogidlar, sensor kiosoklar, interfaol monitorlar, gologrammalar joriy qilina boshlandi.

Texnologik bazaning turiga qarab, audiogidlarni ikkita asosiy guruhga bo'lish mumkin: - maxsus qurilmalarga asoslangan audiogidlar ("qattiq" audiogidlar); - standart mobil qurilmalar – smartfon, planshetlar (mobil audiogidlar) negizidagi audiogidlar. Ko'pincha maxsus qurilmalar negizidagi audiogidlarni yirik muzeylarda uchratish mumkin, chunki bunda jihozlarni sotib olish va texnik xizmat ko'rsatish, asbob-uskunalarini ijaraga berish punktlarini tashkil qilish, quvvat oldirish va ta'mirlash kabi masalalarni hal qilish bilan bog'liq sezilarli xarajatlar muzei zimmasiga yuklatiladi. Muzeylarda audiogidlar tashrif buyuruvchilar uchun ko'rsatiladigan xizmatlardan biri bo'lib, ular alohida haq evaziga taqdim etiladi. Ommalashib borayotgan mobil audiogidlarning tashrif buyuruvchilar smartfonlariga o'rnatilishi mumkinligi muzeydan sarf-xarajat, ijara, texnik xizmat ko'rsatishni talab qilmaydi. Shu bilan qatorda, muzeydan o'z mobil ilovasini ishlab chiqish va turli mobil platformalarga moslab muntazam yangilab borish talab etiladi⁴⁸.

Sensor kiosoklar va interfaol monitorlar esa tomoshabinga kerakli ma'lumotni xohishiga ko'ra tanlash, ko'rgazmada faol ishtirok

---

⁴⁸ Аудиогид [электрон ресурс]// <https://ru.wikipedia.org/wiki/Аудиогид>

etish, real ko'rgazmada namoyish etilmagan ashyolar va tarixiy jarayonlar bilan tanishish, muzey olamida o'zini estetik va ma'nan erkin his qila olish imkonini beradi. Rivojlangan mamlakatlar tadqiqotchilarining bu boradagi tajribasi shuni ko'rsatadiki, muzey xodimlari ko'rgazmalarni tashrif buyuruvchilarning ongiga ta'sir etishidan avval ularni nimadan ta'sirlanishini bilishlari zarur, insonlar mavzuga emas, ko'proq buyumlarga qiziqadilar va ularni ko'rishga ko'p vaqtlarini sarflaydilar. Qaysi ashyo ularda ko'proq qiziqish uyg'otsa, shu buyum to'g'risida ko'proq ma'lumot olishga intilishlari va bunda informatsion texnologiyalardan foydalanish samarali natija berishi ma'lum bo'ldi. Tashrif buyuruvchilarning muzey to'g'risidagi ma'lumotni qabul qilishida kerakli sharoit yaratilishi, auditoriyaning muzey kommunikatsiyasi bilan uzviy bog'lanishida, zamonaviy texnologiyalarning tatbiq etilishida muzey xodimlari mas'ul ekanligini ta'kidlab o'tish o'rinlidir.

XX asrning 60 – yillari oxirida muzeyshunoslikda kommunikativ nazariyani kanadalik olim D.F. Kameron⁴⁹ birinchi bo'lib ishlab chiqdi. Uning ishlari muzeyshunoslik nazariyasi rivojlanishida haqiqiy burilish yasab, muzeyga boshqacha nigoh bilan qarash, ya'ni bu joy muzey eksponatlari bilan muloqot o'rnatish uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan maskan sifatida yondashishga olib keldi. Bu muloqot asosida muzeyga tashrif buyuruvchidan ashyolar “tilini bilish” talab qilinsa, ko'rgazma namoyishi tashkilotchilaridan ashyolarni so'zsiz tushuna oladigan qilib namoyish etish talab qilinishi yotadi. Masalaga bunday yondashish D.F. Kameronga bir tarafdand,

---

⁴⁹ Cameron D.F. Viewpoint the Museums as a communication system and implications for Museum education // Curator, –1968. – №11. P. 33-40.

muzei faoliyatini mohirona tashkil etilishini, ashyolarni to'plash va saqlashni ta'minlash, ikkinchi tomondan esa, muzei bilan odamlar orasida muloqot muhitini yaratish imkoniyatini berishi tahlil qilindi. Aslida, kommunikatsiya (lotincha somunico – aloqadorman, muloqot qilaman) bu – ma'lumotni bir ongdan ikkinchisiga yetkazib berishdir.

Kommunikatsiya albatta qandaydir vositalar bo'yicha amalga oshiriladi, uning sifatida materiallar, ob'ektlar, mantiqiy konstruksiyalar, belgili tizimlar, mahalliy shakllar va boshqa namoyon qiluvchi ko'rinishlar bo'lishi mumkin. Kommunikatsiyaning asosi bu – sub'ekt uchun qo'lga kiritgan ma'lumotni tushunishiga mavjud imkoniyatlarning yaratilishidir⁵⁰. Bu ish avvalambor namoyish etish muammosiga oid bo'lib, mazkur jarayonda asosiy vazifa tarixni, san'atni yorituvchi ekspozitsiyalarni mohirona yarata oladigan tarixchilar, dizaynerlar, rassomlar zimmasiga tushadi. Chunki, ular ekskursovodlar singari ekspozitsiyaga joylashtirilgan eksponatlar ma'nosini so'z bilan ifodalab berishmaydi, balki axborotni tomoshabinlarga so'zsiz yetkazishni ta'minlaydilar. Ularning vazifasiga (tarixchilar, ilmiy xodimlar va san'atshunoslar yordamida) namoyish etish jarayonining ta'sirchanligini va anglash malakasini oshirish kiradi.

XX – XXI asr muzeilarida kommunikatsiyani rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Bu borada AQSh va Yevropa muzeilarida bir qancha ishlar amalga oshirilgan. 2002 yil Germaniyaning Bauhaus universiteti (Veymer shahri) qoshida 3D

---

⁵⁰ Пономарев Б.Б. Музей как коммуникационная система: проблемы гармонизации историко-культурного и информационно-деятельностного компонентов. Автореф. дисс....канд. культурол. наук.– Краснодар, 2002.

o'lchamli vitrinaning keng ommaga namoyish qilinishi muzey ekspozitsiyasini yanada ta'sirliroq ko'rsatish imkonini berdi. Arxeologlar tomonidan topilgan dinozavr bosh chanog'i 3D o'lchamli vitrinaga joylashtirilgan. Vitrinaning ichida rekonstruksiya qilingan dinozavr suyaklari va mushaklari galogramma orqali ko'rsatilgan. 2011 yil 10 aprelda esa zamonaviy namoyish texnologiyalaridan biri – "Dreamoc" vitrinasi namoyish qilindi. Mazkur golografik tasvirni qaytaruvchi vitrina – yangi avlod displeylari bo'lib, u reklama sohasida, muzey ishida va boshqa maqsadlar uchun qo'llanildi⁵¹.

2011 yilda yaratilgan "Google" tashkilotining "Art Project"⁵² loyihasi esa turizm va muzeyshunoslik sohasini tubdan o'zgartirdi. Yuqorida qayd etilgan skanerlar yordamida elektronlashtirilgan eksponatlarni veb sahifaga joylashtirib, ularni kompyuter ekranidan chetlanmagan holda muzey zallarida sayr qilish intererlar, kartinalar, haykaltaroshlik asarlarini tomosha qilish, ularning yaratilish tarixi haqida, rassomlar hayoti va ijodi haqida mutolaa qilish, fikr-mulohazalarni yozib qoldirish, taassurot almashish, maslahat berish imkoni yaratildi. Dastlab, bu loyiha jahonning 17 ta yirik muzeylarini o'z ichiga qamrab olgan bo'lib, u doimiy ravishda ko'payib bormoqda. Jumladan, Smitsonov institutidagi Frier san'at gallereyasi, Metropolitan san'at muzeyi, Frik kolleksiyasi, Zamonaviy san'at muzeyi (AQSh), Qadimgi milliy gallereya, Berlin kartinalari gallereyasi (Germaniya), Qirolicha Sofiya muzeyi, Tissen Bornemislari muzeyi (Ispaniya), Milliy galereya, Teyt galereyasi (Buyuk Britaniya), Amsterdam Davlat muzeyi, Van Gog muzeyi (Niderlandiya), Tretyakov

---

⁵¹ <http://3dnews.ru>

⁵² <http://www.googleartproject.com>.

gallereyasi, Ermitaj (Rossiya), Versal saroyi (Fransiya), Uffisi galereyasi (Italiya), Kamp muzeyi (Praga). Ilmiy tadqiqotlar jarayonida mazkur “Art Project” loyihasi kabi loyihalarni yurtimiz muzeylarida keng joriy etilishi, oliy va oʻrta maxsus taʼlim muassasalarida tahsil olayotgan oʻquvchilarga, qolaversa viloyatda, chekka qishloqlarda yashaydigan tarix va sanʼat ixlosmandlariga birdek foydali boʻlishi aniqlandi.

Yevropa va AQSh muzeylarining faoliyatida zamonaviy texnologiyalarning oʻrni turli muzeylar misolida koʻrib chiqilib, tajribalari oʻrganildi. Xususan, Britaniyadagi Britaniya muzeyi, Fransiyadagi Luvr muzeylarining mobil ilovalarining tuzilishi, Leydendagi “Etnologiya” va “Naturalis” muzeyi, Stokgolm musiqa muzeyi, Polshadagi Frederik Shopen muzeylari ekspozitsiyalarida multimedia vositalarining qoʻllanilishi, AQShdagi Meropoliten muzeyi, Lyus nomli Amerika sanʼati markazida interaktiv koʻrgazmalarni tashkil etilishi, audiogidlardan foydalanish, QR-kodlarning joriy qilinish tajribasi oʻrganildi. MDH va Osiyo mamlakatlarida soʻnggi yigirma yil ichida muzey sohasida kommunikasiyaning yangicha yoʻnalishi – audiovizual kommunikasiya vujudga keldi. Bu 1990 yillarda vujudga kelgan “informasion portlash” koʻrsatkichlaridan biri sifatida namoyon boʻldi. Muzeylardagi audiovizual kommunikasiya sanʼat olamining yangi shakli boʻlib, anʼanaviy ogʻzaki kommunikasiya uchun zamonaviy imkoniyatlarni ochib berdi.

Bu jarayonda informatsion va interaktiv texnologiyalarni qoʻllash muzeyni madaniy, siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy hayotda faol ishtirok etishga chaqiradi. Oʻzbekiston muzeylari Oʻzbekiston mustaqilligiga

erishganidan so'nggina o'zining haqiqiy faoliyatini boshladi. O'zbek xalqi tarixi, madaniyati va qadriyatlariga e'tibor mustaqil O'zbekistonning davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Mustaqillik sharofati bilan o'zbek xalqining asrlar davomida butun sivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shgan hissasi muzey ekspozitsiyalarida o'zining aksini topdi⁵³.

Muzeyshunoslik – jamiyatning ta'sir doirasidagi ma'rifat, ta'lim, tarbiya hamda madaniyatning umumlashgan rivojlanish bosqichini o'tovchi sohasidir. Muzeylarni davr talabidan kelib chiqqan holda yanada takomillashtirish, ularning qiyofasini, ekspozitsiyasini xalqaro standartlarga moslashtirish, fondlarini boyitish, ashyolarini ilmiy o'rganish, asrab-avaylagan holda zamonaviy uslubda ta'mirlab kelajak avlodlarga etkazish, jahonga namoyish etish yo'llarini bir tizimga solish muhim masalalardan hisoblanadi. Zamonaviy muzey ishini takomillashtirishning eng asosiy omillaridan biri bu – kadrlar tayyorlash, muzey xodimlarining zamonaviy axborot texnologiyalarini o'zlashtirishi hamda maxsus dastur yaratilishi yoki sotib olinishidan iboratdir. Muzey xodimlari har erda va har doim millat hamda mamlakatning genofondi bo'lmish muzeylarning ulkan imkoniyatlarini ochib bera olishi lozim⁵⁴.

Muzeylar nufuzini oshirish, ularni zamonaviy talablar doirasida jihozlash, rivojiga ko'rsatgan ta'sirini belgilashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda turizmni yuksaltirish, uni xizmatlar eksportining asosiy omiliga aylantirish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishdagi rolini

---

⁵³ Исмоилова Ж. Замонавий музейшунослик асослари. – Тошкент, 2016. – Б.4

⁵⁴ Ҳабибуллаев Н. Музей ва фан-таълим / Ўзбекистон музейлари истоқболлари. – Тошкент, 2013. – Б.7.

oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri – tarmoqda innovatsion jarayonlarni kuchaytirishdan iborat. Turizmning rivojlanishiga asos bo'layotgan qadimiy, tarixiy meros – ochiq osmon osti muzeylari borasida innovatsiyalarning rivojlanishi tarmoqdagi xo'jalik sub'ektlari faoliyati samaradorligini oshirish, barcha resurslaridan unumli foydalanish, turistik mahsulotlar raqobatbardoshligini oshirish xizmatlar sifatini ko'tarishning asosiy omili. Hozirgi kunda mamlakatimizda turistik xizmatlar bozorini imkoniyatlar darajasida kengaytirishni tarmoqda innovatsion faoliyatni jadal rivojlantirishdan ajralgan holda tasavvur qilib bo'lmaydi. O'zbekistonda turizmni innovatsion asosda rivojlantirish, sayyohlarning tarixiy shaharlarga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishda virtual namoyishlar, multimedik dasturlardan foydalanish yo'lga qo'yib borilmoqda. Sohani rivojlantirishda aynan innovatsiyalar bilan bog'liq bir qancha imkoniyatlar amalga oshayotgani O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan turistik firmalarning Internet sahifasiga tarixiy shaharlarimiz haqidagi ma'lumotlar kiritilgani bilan izohlanadi. Ta'kidlash joizki, sayyohlik faqat ma'lum bir madaniy ob'ekt yoki tarixiy obidalar hisobiga rivojlanib qolmaydi, balki soha taraqqiyoti infratuzilmalar, shart-sharoit va e'tiborga ham bevosita bog'liqdir.

Turizmda axborotlar tez va uzoq masofalarga uzatilishi lozim. Internet-texnologiyalar turizmni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarni yaratib berdi. Aynan Internet-texnologiyalar tufayli turistik xizmatlarni iste'molchilarga multimediyali reklama qilish bo'yicha axborotlarni yig'ish va taqdim etish elektron tizimlarini qo'llash imkoniyatlari paydo bo'ldi. Bu yo'nalishda virtual

vositalardan, ya'ni turistik firma, mehmonxona saytlarini keng joriy qilish, unda tashrif buyurilayotgan shaharlarning tarixini to'la ochib berish, qadimiy obidalarning virtual ko'rinishlarini saytlarga kiritib borish lozim bo'ldi. Bu sayohatchilar uchun o'rtadagi vositachilarsiz turistik xizmatlar haqida xilma-xil axborotlarni olish, ularni tanlash va ehtiyoj paydo bo'lganida xizmatlarga buyurtmalar berish imkonini yaratib berdi. O'zbekiston tarixi va madaniyatini Internet tizimi orqali tanishtirish va zamonaviy dasturlar yaratish istiqbolda muzeylar faoliyatiga yangilanish jarayonlarini tatbiq etishning muhim omilidir. Ta'kidlab o'tish joizki, muzeylarning Internet tizimidagi keng qamrovli ma'lumotlar bazasi xorijiy sayyohlarning O'zbekiston tarixiy-madaniy boyliklari bilan tanishishga bo'lgan qiziqishi ortib borishiga xizmat qiladi.⁵⁵

XX – XXI asr rivojlangan mamlakat muzeylari an'anaviy vazifalar va funksiyalardan biroz chetga chiqib, jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga ko'mak beruvchi axborot tizimini muzeylarda tatbiq etganligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Jahon muzeyshunosligiga 1990 yillarda kirib kelgan “virtual muzey” iborasi bugungi kunga kelib zamonaviy muzeyshunoslikning muhim bir yo'nalishiga aylandi. Virtual muzeylarni yaratishda cheksizlik imkoniyatlari ochib berildi. Bu muzey maydonining chegaralanganligi sababli ilgari namoyish etilmagan muzey fondlarida saqlanib yotgan eksponatlarni elektron tarzda namoyish etish yoki ularning elektron nashrlarini, muzey bo'ylab virtual turlarni muzey saytlariga joylashtirish orqali xarakterlanadi. Virutal muzeylar avvalo imkoniyati cheklangan

---

⁵⁵ Muhammedov M.S. Muzeylarning zamonaviy modifikatsiyasi // Moziydan sado. – Toshkent, 2010. – №2-3. – B.66-68.

tomoshabinlarga o'zlari istagan muzey va u erda namoyish etilgan san'at asarlarini ko'rish, yetarlicha ma'lumotga ega bo'lish va muzey xodimlari bilan muloqot qilish imkonini yaratdi. Virtual muzeylar bir necha kasb vakillari – tarixchi, san'atshunos, dizayner va texnik loyihalovchilarning birgalikda ishlab chiqqan ilmiy konsepsiyasiga tayangan holda yaratilishi ilmiy asoslandi.

Virtual muzey pedagogikasining joriy qilinishi, uni turli ma'naviy-ma'rifiy joylarda, maktablarda, maktabgacha ta'lim muassasalarida tatbiq etilishi va natijada muzey to'g'risidagi bilim va ko'nikmalar elektron tarzda qabul qilinishi yoshlarda vatanparvarlik, milliy g'urur tuyg'ularini o'stirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston muzeylari faoliyatida namoyon bo'layotgan mazmunan va shaklan eski, qotib qolgan tasavvurlarni bartaraf etish, muzeylarda to'laqonli ish olib borish, ijtimoiy madaniyat muntazam ravishda o'zgarayotgan bir paytda muzey ishini faollashtirish hamda turli muhim nazariy va amaliy muammolarni echish, zamonaviy muzey ishi sohasida izlanishlar olib borish, qulay konstruktiv echimni topish va O'zbekiston muzeylarini jahon muzeylari qatoriga qo'shishga muzeylarda innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi orqali erishiladi.

3.4. Ekskursiyalar tashkil etishning innovatsion shakllari

Bugungi kunda muzey auditoriyasi bilan ishlashga qaratilgan madaniy-ma'rifiy tadbirlarning xilma-xil shakllari mavjud, biroq ularning barchasi ekskursiyalar, ma'ruzalar va konsultasiyalar kabi

shakllarga asoslanadi. An'anaviy ekskursiyalar qatorida muzeyda bugungi kunda eng samarali va ayni paytda talab katta bo'lgan ta'lim interfaol shakllari: ilmiy o'qishlar (konferensiyalar, sessiyalar, uchrashuvlar), klublar (klublar, studiyalar), musobaqalar (olimpiadalar, viktorinalar), mashxur insonlar bilan uchrashuvlar, konsertlar (adabiy kechalar, teatr tomoshalari, kinofilmlar), muzey bayramlari va tarixiy o'yinlarni ham qayd etishimiz lozim. Muzey interaktivligi-muzey makonidan yaxshiroq foydalanish uchun shaxsiy tajriba orttirish maqsadida tinglovchilarning muloqot jarayonida faol ishtirok etishini o'z ichiga olgan texnologiyadir.

Muzeyga ekskursiyalar o'tkazishda axborot texnologiyalarining joriy etilishi muzey kolleksiyalarini hisobga olish va boshqarishni tashkil etishda ijobiy o'zgarishlarga, ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishiga va yangi muzey ekskursiyalarining paydo bo'lishiga olib keladi. Muzeylarni global axborotlashtirish va ularning axborot resurslaridan foydalanish o'quvchilarni ma'naviy va madaniy tarbiyalashda ijtimoiy - madaniy muassasalar sifatida muzeylarning asosiy vositasidir. Muzey pedagogikasi pedagogik vazifalardan birini, ya'ni: bolalarni tarixiy va madaniy merosni, ularning "ildizlarini" o'rganishga qiziqtirish, ularning ona yurti, shahri, ajdodlari, oilasi tarixini muzey orqali bilish imkonini beradi.

Muzey madaniy-ma'rifiy faoliyatining yetakchi shakli ekskursiya hisoblanadi. Bu muzey devorlari bilan cheklanib qolmay, muzey-madaniy hordiq chiqarish muassasalari va o'quv muassasalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar sharoitida bilim va tasavvurning eng samarali namoyon bo'lishidir. Ekskursiya - bu atrof-muhitni o'rganish,

tabiat, tarix, kundalik hayot, diqqatga sazovor joylarning xususiyatlari bilan tanishish jarayoni va materialni idrok qilishning o'tkirligini sezilarli darajada oshirishga hizmat qiladi. Maktab sayohatlari nafaqat darsliklardan chalg'itish, balki yangi tajriba va yorqin taassurotlar orttirishning yoqimli usuli bo'lib, tarix, adabiyot, geografiya, biologiya va boshqa maktab fanlariga oid materiallarni chuqurroq va yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. "Pedagogika" darsligining muallifi V.A.Slastenin ekskursiyani "tarbiyaviy yoki ta'lim maqsadiga muvofiq muzeylar, ko'rgazmalar va sayoxatlarda o'tkaziladigan maxsus o'quv faoliyati" deb ta'riflaydi⁵⁶. Hozirgi kunda mazmuni, shakllari, mavzulari, o'tkazish usullari bilan boyitilgan ekskursiya turistik faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Bugungi kundagi ekskursiya sayyohlar ko'z oldida turgan ob'ektlarni tahlil qilish, shuningdek, ular bilan bog'liq voqealar haqida mohirona hikoya qilishga asoslangan qiziqarli joylar, tarixiy va madaniy yodgorliklarni uslubiy jihatdan namoyish etishdir.

Muzey ekskursiyasi-muzeyning madaniy-ma'rifiy faoliyati shakli bo'lib, oldindan rejalashtirilgan mavzu va maxsus yo'nalish bo'yicha mutaxassis rahbarligi ostida muzeyni jamoaviy o'rganishga asoslangan. Muzey ekskursiyasining o'ziga xos hususiyati ko'rgazma va hikoyaning uyg'unligidir. XX asrning 70-yillari oxiri va 80-yillari boshlarida muzeylarda tashkil etiladigan ekskursiyalar yanada faollashdi. "Ekskursiyalarni tayyorlash va o'tkazish", "Ekskursiyalar asoslari", "Ekskursiya ishlarini tashkil etish" mavzularida ekskursiyalarni tashkil etish bo'yicha bukletlar, ko'rsatmalar

---

⁵⁶ Л.П.Трофименко «Инновационные формы проведения образовательных экскурсий» Ростов – на – Дону, 2018

monografiyalar chop etildi. Ekskursiya faoliyatining rivojlanishi tarixiy, madaniy va tabiiy yodgorliklar, ansambllar, muzeylar, shuningdek, turli ko'rgazmalar ochilishi bilan birga olib borildi.

Ekskursiya faoliyatidagi innovatsiyalarning maqsadi an'anaviy muzey makonini zamonaviy ta'lim muhitiga integratsiyalashning yangi modelini yaratish bo'lib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va jamiyatni jalb etish orqali o'quvchilarning tarixga bo'lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi⁵⁷. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar sifat jihatidan turli tamoyillar, metod va vositalarga asoslanadi va quyidagilar bilan tavsiflanadigan ta'lim samaradorligiga erishish imkonini beradi:

- bilimlarning maksimal miqdorini o'zlashtirish;
- maksimal ijodiy faoliyat;
- amaliy ko'nikma va malakalarning keng doirasi.

Muzey pedagogikasida innovatsion faoliyat vazifalari:

- muzey pedagogikasiga kirish orqali ta'lim sohasini kengaytirish;

- an'analarni saqlab qolish, asl ma'naviy qadriyatlarga qaytish;
- yangi muzey auditoriyasini yaratish va muzey maydonini

kengaytirish;

- o'qituvchilarning maxsus muzey-madaniy, ma'rifiy dasturlarni, ekskursiyalar va ko'rgazmalarni, talabaning erkin, ijodiy, tashabbuskor shaxsini rivojlantirish uchun muzey pedagogik texnologiyalari sinovdan o'tkazadigan maxsus ta'lim makonini yaratish.

---

⁵⁷ Мироненко О. В. Использование современных информационных технологий в образовательном процессе // 2015 №13.

Ekskursiyalar o'tkazishning innovatsion shakllari talabalarga qo'llanma bilan faol o'zaro muloqotga kirishish va ekskursiya ob'ektlarini, muzey eksponatlarini mustaqil tadqiq etishga yo'naltirish va o'rganish imkonini beradi. Innovatsion shakllar ekskursiyani yanada qiziqarli va esda qolarli qiladi, shuningdek, ta'lim jarayonining moslashuvchanligini ta'minlaydi va zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitlarda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishidagi dinamik o'zgarishlar tufayli ijobiy natijaga erishishga qaratilgan.

Ta'lim muassasalari muzeylarida muzey pedagoglari axborot texnologiyalaridan foydalanishi quyidagi sohalarda muhimdir:

1. Kompyuter texnologiyasidan foydalanish orqali muzey kolleksiyalarining elektron ma'lumotlar bazasini yaratish, muzey ashyolari tavsiflari, audio va video yozuvlar to'plami, fotosuratlar to'plami, muzey fondida mavjud elektron kutubxonani shakllantirish mumkin.

2. Maxsus muzey muhitini shakllantirgan holda elektron ko'rgazma yaratish, muzeyning virtual diqqatga sazovor joylarini yaratish.

3. Veb-sayt mehmonlari va maktab muzeyi aktivlari o'rtasida elektron kataloglar, muloqot forumlarini yaratish va shakllantirish mumkin.

O'quv ekskursiyalarining innovatsion shakllari – **“Teatrlashtirilgan ekskursiya”**. Ekskursiyalar davomida teatrlashtirish eng mashhur innovatsion yo'nalishga aylandi. Innovatsion teatr sayohatlari ko'plab muzeylarda ishlab chiqilib, muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Teatr ekskursiyalari

samaradorligining asosiy sharti tarixiy rekonstruksiyalarning yuqori ilmiy darajasidir. Teatrlashtirilgan animasiya loyihalari boshqa tarixiy davrga sayohat qilish, qiziqarli voqealar ishtirokchisi bo'lish va shuningdek muayyan hudud va tarixiy davr xususiyatlari haqida ko'proq bilib olish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Muzey teatr bayramlari – maktab o'quvchilari orasida eng keng tarqalgan va mashhurdir. Ko'pincha teatr bayramlari ma'lum kalendar sanalariga – hosil bayrami, kuz kuni, yangi yil va boshqalarga bag'ishlanadi. Muzey an'anaviy ko'rgazmalari yoki ekskursiyalarida teatr elementlari – kichik-tomoshalar, kostyum to'plamlari, tarixiy shaxslar bilan choy ziyofatlari va boshqalar kiradi. Ba'zan ekskursiyalar butunlay teatr harakatlariga aylanadi, lekin ayni paytda ularning bilim ahamiyati saqlanib qoladi. Muzeylardagi teatr tomoshalari va boshqa shu kabi ko'rsatuvlarning muhim farqi-turli hil mavzularda ko'rgazmalardan foydalanish, nodir va hatto noyob eksponatlar bilan tanishish natijasida o'quvchilarda o'z mamlakatidan faxrlanish, ajdodlari an'alariga hurmat tuyg'usi tug'iladi. O'quvchilarga "sayohat qilish" davrida kiyiladigan kostyumini tanlash imkoni beriladi, masalan – o'rta asr risari, ibtidoiy odam, qirol yordamchisi va hokazolarning rolini sinab ko'rish uchun taklif etiladi⁵⁸.

"Yo'nalish qo'llanmasi bo'yicha ekskursiya". Yo'nalish qo'llanmalaridan foydalanish muzey pedagogikasida alohida o'rin tutadi. Yo'nalish qo'llanmalari ekskursivodning "o'rinbosar"i sifatida, muzey muhitida "harakat erkinligini" ta'minlovchi muzey makonini

---

⁵⁸ Анчиков А.П. В помощь активистам музея образовательной организации: Методические рекомендации по созданию и организации деятельности музеев образовательных организаций Нижегородской области. Н.Новгород, 2014.

mustaqil rivojlanishni rag'batlantiruvchi vosita sifatida qaraladi. Yo'nalish qo'llanmalarining afzalliklari shundan iboratki, ular:

1. talabalar qiziqishini uyg'otadigan, faollikni oshiruvchi vosita bo'lib, ma'lumotni qidirishga yo'naltiradi;

2. qo'shimcha ma'lumot tashuvchilar sifatida bilimlarni kengaytirish, to'ldirish va chuqurlashtirish imkonini beradi;

3. talabalar faoliyatining turli-tumanligi uchun asosdir.

Yo'nalish qo'llanmalari turli vazifalar va savollarga to'la bo'lib, ularning asosiy maqsadi muzey makonida ham, tabiiy - ilmiy qonunlar, tasviriy san'at sirlari va ustalar ijodi va boshqa sohalarda talabalarning "targ'ibotini" faollashtirishga qaratilgan. Yo'nalish qo'llanmalari ixcham, uzoq muddatli foydalanish va saqlash uchun qulay bo'lishi kerak. Ushbu sahifada ko'p vazifalarni yoki murakkab savollar bo'lmasligi kerak. Talabalar turli vazifalarni bajarar ekan, ma'lum yo'nalish bo'ylab harakatlanadilar.

Yo'nalish qo'llanmalari uchun mehnat sharoitlari:

1. O'quvchilar 7-8 kishidan iborat bir necha guruhga (ikki guruhga) bo'linadi.

2. Qur'a tashlash yo'li bilan har bir guruh yo'nalish ro'yxati vazifalari ko'rsatilgan kartani tortadi.

3. Har bir jamoa bir qo'mondonni tanlaydi.

Yo'nalish qo'llanmalari bu nafaqat "yo'l" ni ko'rsatibgina qolmay, balki savol va topshiriqlarni o'z ichiga olgan, shuningdek, ob'ektlarni o'rganish usullari, ma'lumot qidirish yo'llarini taklif qiluvchi qo'llanmadir.

“Kvest-ekskursiya”. Topshiriq ekskursiyasi – bu guruh tomonidan yoki yakka tartibda, ekskursiya ko‘rgazmasining oldindan tanlangan diqqatga sazovor joylarini kuzatish orqali tanishish va o‘rganish, boshqa fanlar bilan tanishish va qo‘llanma ko‘rsatmasi bo‘yicha mantiqiy muammolarni hal qilish. 1990-yillarning o‘rtalarida "quest" atamasi yangi ma'no kasb etdi. Internetning global tarqalishi va kompyuter o‘yinlarini rivojlantirishni to‘plangan tajribasi o‘quv veb-topshiriqlarining paydo bo‘lishiga yordam berdi. Ularning ilk ijodkorlari amerikalik pedagoglar Berni Dodj va Tom March edi. Kvest uzoq tarixga ega, lekin u hali ham o‘z xususiyatlarini saqlab qoldi: bartaraf qilinishi kerak bo‘lgan to‘siqlar orqali ma'lum bir maqsad sari harakat.

“Kvest-ekskursiya” yangi tendensiya sifatida o‘yin va diqqatga sazovor joylarni birlashtirish imkoniyatini beradi. Topshiriq ekskursiyalari bu o‘zingizni, o‘z imkoniyatlaringizni sinab ko‘rish, o‘zingizga yangicha qarash va tajriba orttirishning keng imkoniyatidir. Shuningdek bunday ekskursiyalarda ma'lum bir syujet asosida vazifa, to‘siq va muayyan harakatlar bilan erishish mumkin bo‘lgan maqsad bo‘lishi kerak. Shunday qilib, “Kvest-ekskursiya” talabalar tomonidan ekskursiya ko‘rgazmasining maxsus tanlangan ob'ektlariga tashrif buyurib, ushbu ob'ektlarni kuzatish, boshqa fanlar bilan aloqa qilish va mantiqiy muammolarni hal qilish orqali tanishish va o‘rganishdir.

“Flesh-mob” - ekskursiya. Yangi texnologiya sifatida “Flesh-mob” XXI-asr boshida paydo bo‘ldi, birinchi ommaviy harakatlar Amerika Qo‘shma Shtatlarida tashkil etilgan. Flesh-mob oldindan rejalashtirilgan ommaviy harakatlar bo‘lib, unda jamoat joyida katta

guruh paydo bo'ladi, oldindan tuzilgan harakatlarni (ssenariy asosida) bajaradi va keyin tarqaladi. Bu harakatlarning ma'nosi bir maqsad bilan birlashgan ko'plab odamlarni birlashtirish va yaxshi, qiziqarli vaqt o'tkazishdir. Flesh-mob doimiy ravishda rivojlanmoqda, o'qituvchilar o'ziga xos va nostandart yechimlar topmoqdalar. Bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchilar uchun bu juda foydali ish shakli bo'lib, bu yo'nalish yoshlar orasida ommalashgan. Ishtirokchilar sodir bo'layotgan voqealarning ma'nosini aniq anglab yetgach va o'qituvchi harakatga tayyorgarlik qoidalariga aniq rioya qilgan taqdirdagina kerakli ta'sirga erishiladi.

Flesh-mob bir qator majburiy tashkiliy jihatlarga ega bo'lib, bular-o'tkaziladigan joy aniq belgilangan bo'lishi kerak va ishtirokchilar soni aniq bo'lishi lozim. Flesh-mob o'tkazish tadbirning o'ziga xosligi shundaki, har bir bolaga talabchanlikni, zaruratni his qilish imkonini beradi, o'zaro hurmat, o'zaro hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi, o'z-o'zini hurmat qilishni oshiradi va albatta o'quvchilarni ijtimoiylashtiradi. Bunday faol ijtimoiylashuv flesh-mob ishtirokchilariga alohida va "jamo'a sifatida" harakat qilishni o'rganish, begonalar bilan muloqot qilish, ularni tarix va madaniyatni saqlashning muhim masalalariga jalb qilish imkonini beradi.

“Chamadondagi muzey” ekskursiyasi. Chamadondagi muzey – muzey pedagogikasida ekskursiyalarning yangi shakli. Ko'proq eksponatlar vitrinalardan olib tashlanadi va muzeyga barcha tashrif buyuruvchilarning aloqa sohasiga kiritiladi. Muzey ashyolari, xujjatlari va materiallari bilan ishlashning interfaol shakllaridan biri – “chamadonda muzey” deb atalib, hozirgi kunda faol amalga oshirib

kelinmoqda. Ko'rgazma muzey eksponatlari bilan bir yoki bir necha chamadonlarga, shuningdek, chizmalar, foto hujjatlar, slaydlar, filmlar va ijodiy vazifalarga mos keladi. Tanlangan buyumlar va materiallar chamadonga osongina sig'ishi kerak. Muzey ishining ushbu yangi shaklini inobatga olgan holda, "chamadonda muzey" turidan ikki usulda foydalanish mumkinligini ta'kidlash lozim:

- muzeydan "chamadondagi muzey" (muzeydan buyumlar uning tashqarisiga olib chiqilganda);

- muzey uchun "chamadondagi muzey" (noyob buyumlar muayyan muzey uchun chamadonda to'planganda, ko'rgazmalar tashkil qilib, keyin ularni egalariga qaytarganda).

"Chamadondagi muzey" tufayli talabalar muzeyning o'ziga xos xususiyatlari, xususiy kolleksiyalari haqida bilib, qadimiy do'konga tashrif buyurish, arxivlar bilan ishlashni o'rganish, xat va xotiralarni o'rganish imkoniga ega⁵⁹.

Madaniy-ma'rifiy faoliyatning navbatdagi shakli-muzey darslari-muzeyda yoki interaktiv texnologiyalardan foydalangan holda ko'chma muzey ko'rgazmasidan foydalanishdir. Muzey darsini o'tkazishning asosiy sharti muzey ob'ektining mavjudligi bo'lib, u dars mazmunini belgilovchi eksponatlarni tanlash va ko'p jihatdan uning muvaffaqiyati hisoblanadi. Muzey darslarini nafaqat muzey binosida, balki muzey o'qituvchisi ishtirokida ta'lim muassasalarida ham o'tkazish mumkin. Bu sinflarda o'yin vaziyatlarini yaratish, interfaol muloqot, teatrlashtirish va mustaqil bilish faoliyatini tashkil etish usullaridan

---

⁵⁹ Л.П.Трофименко «Инновационные формы проведения образовательных экскурсий» Ростов – на – Дону, 2018.

foydalaniladi. Muzei darslari bilimni o'zlashtirish jarayonini yanada qiziqarli va mazmunli qilish imkonini beradi.

Muzei nafaqat muzei axborotlarini idrok etish, balki norasmiy, do'stona o'zaro muloqot uchun ham keng imkoniyatlarga ega. Muzei festivali madaniy-ma'rifiy tadbirlarning murakkab shakli bo'lib, unda yagona mavzu ekskursiyalar, ijodiy kechalar va teatrlashtirilgan tomoshalar elementlarini birlashtiradi. Bu shakl maktab muzeilarida ham o'z aksini topgan bo'lib, unda o'qituvchilar o'quvchilar bilan birgalikda senariylarni ishlab chiqish, sahna ko'rinishlarini tayyorlash va tadbir uchun zarur materiallarni o'rganadilar. O'quv faoliyatining bu shakli bola shaxsining ko'p qirrali rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, uning tarixga bo'lgan bilim qiziqishlarini kengaytirish, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Ta'lim-tarbiya kattalar va bolalarning, turli yoshdagi bolalarning bir-birlari bilan birgalikdagi faoliyatlari orqali yanada samarali bo'ladi. Shuning uchun ta'lim va muzei hamkorligida o'quvchilar bilan mashg'ulotlar tashkil etishda biz shunday ish shakllariga imtiyoz berishimiz kerakki, unda talaba muzei faoliyati mahsulotining iste'molchisi sifatida emas, balki uning faol ijodkori sifatida faoliyat ko'rsatishi lozim. Bu ish shakllaridan biri mahorat darslari hisoblanadi. Mahorat darsi-pedagogik tajribani bo'lishishning maxalliy texnologiyasi, samarali kasbiy faol o'qitish shakllaridan biri bo'lib, uning markaziy bo'g'ini muayyan mazmunni o'zlashtirish uchun amaliy metod va vositalarni bevosita namoyish etishdir. Ijodiy faoliyatning muayyan sohasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarni

takomillashtirish uchun mutaxassis so'nggi paytlarda keng auditoriya orasida talab katta bo'lgan va o'quv faoliyatining eng samarali va ommabop shakllaridan biri sifatida faoliyat ko'rsatayotgan o'ziga xos dars yoki mahorat darsini o'tkazishi mumkin. U san'atda yangi texnikani o'rganish, mualliflik dasturini o'zlashtirish hamda mutaxassis o'qituvchi bilan bevosita muloqotga kirishish imkonini beradi. Bu muzey ishida interfaol mashg'ulot turlaridan biri bo'lib, uning afzalliklari nazariya bilan tanishish, individual ishlash va amaliy ko'nikmalarni egallash bilan uyg'undir. Mahorat darsi har bir bola uchun ijodda o'zini sinab ko'rish uchun o'ziga xos imkoniyatdir. Bolalar nafaqat ko'rgan narsalarini tafakkur qilishni, balki o'z qo'llari bilan nimanidir sinab ko'rishni va yaratishni ham istaydilar. Mahorat darsi barcha bolalarni faol faoliyatga kiritish, yakka tartibda yoki kichik guruhlarda mustaqil ishlarni tashkil etish va uning barcha ishtirokchilarining ijodiy salohiyatini ochib berish imkonini beradi. Bu tasavvurni rivojlantiradi, bolaning dunyoni bilishiga, iste'dodlarini aniqlashga va qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ko'rgazma maydoni muzeyda o'quvchilarning ijodiy faoliyati uchun ish joylarini o'z ichiga olgan holda tashkil etiladi.

Taklif qilinayotgan uslubiy tavsiyalardan foydalanishdan kutilayotgan natijalar: muzey rahbarlari, muzey o'qituvchilari, qo'shimcha ta'lim o'qituvchilari muzey o'qituvchisi faoliyatini tashkil etishda amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan innovasion texnologiyalar bo'yicha nazariy bilimlarini oshirish imkoniga ega bo'ladilar. Uslubiy tavsiyalardan foydalanish ta'lim va muzeyning hamkorlikdagi faoliyatini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishga

yordam beradi, shuningdek, o'quvchilarni muzeyga jalb qilish uchun sharoit yaratadi, ularning mamlakat tarixi, jahon tarixi, jahon madaniy merosini o'rganishga qiziqish uyg'otishga hamda madaniy taraqqiyotga, yosh shaxsining shakllanishiga turtki bo'ladi.

Ta'lim ekskursiyalarining innovatsion shakllari madaniy, ma'rifiy va ta'lim imkoniyatlarining kengaytmasi bo'lib, talabalar uchun samarali rag'batlantiruvchi motivasion ta'lim muhitini yaratishga imkon beradi, buning natijasida har bir talaba muzey rivojlanishining to'liq ishtirokchisi, muzeyning to'liq a'zosi va tashabbuskori bo'lishi mumkin, shuningdek, o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda muzey fondlaridan foydalanish o'quvchilarning o'z-o'zini anglashiga yordam beradi.

Shunday qilib, shunday xulosaga kelish mumkinki, muzey eksponatlarni saqlaydigan joy bo'libgina qolmay, balki tashrif buyuruvchining estetik didi va ijodiy tasavvurini rivojlantiruvchi tashkilot sifatida ham qaraladi. Hozirgi bosqichda muzey muayyan ob'ekt, hodisa yoki jarayon haqidagi ma'lumotlarni uzatishdan shaxsning ichki dunyosiga murojaat qilishga, uning hissiy sohasiga ta'sir ko'rsatishga o'tdi. Bundan tashqari, muzey ta'lim jarayonida eng muhim bo'g'in hisoblanib, qo'shimcha ta'lim vazifalarini bajaradi, o'quvchilar va muzey o'qituvchilari o'rtasida teng muloqotni amalga oshiradi. Muzey faoliyatida hozirgi bosqichda eng ommalashgan ta'lim-tarbiyaning interfaol shakllari bo'lib, ular o'quvchilar shaxsini rivojlantirish, ularning bilim mustaqilligi, o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish uchun cheksiz imkoniyatlar ochadi.

3.5. Muzei ta'lim faoliyatida ommaviy axborot vositalarining o'рни

Ommaviy axborot vositalari yoki jamoatchilik bilan aloqalar zamonaviy muzei faoliyatining muhim sohasidir. Uning maqsadi iste'molchilarga muzei faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni etkazishdir. Ular turli ijtimoiy institutlar va muzeiga potentsial tashrif buyuruvchilar bo'lishi mumkin. Axborotning maqsadi - faoliyat ob'ektlari o'rtasidagi aloqani o'rnatish. Maqsadga erishish jarayonini quyidagi formula yordamida ifodalash mumkin: maqsadli auditoriya - asosiy xabar - aloqa kanali.

Ommaviy axborot vositalari - faoliyat avtonom bo'lishi mumkin, muzeining asosiy yo'nalishi bilan bevosita bog'liq emas. Lekin har qanday holatda ham, bu uning faoliyati samaradorligi, axborot kanallari orqali iste'molchiga madaniy hodisani etkazish sharti bo'lib xizmat qiladi. Aloqa va axborotni tarqatishning bir nechta kanallari mavjud: shaxsiy, vizual, internet, mavzu, ommaviy axborot vositalari.

Axborotni taqdim etishning asosiy shakllari.

Press-reviz - joriy voqealar to'g'risidagi ma'lumotlar, masalan, restavratsiyaning borishi, yarim yillik ko'rgazmalar rejasi, ma'ruza davrlari haqida, moliyaviy hisobot. Axborotning barqaror oqimi madaniy muassasani ishonchli axborot hamkori sifatida belgilaydi, shaxsiy va ishbilarmonlik aloqalarini o'rnatishga yordam beradi. Ushbu ish shaklida asosiy narsa qat'iy davriylik va uzluksizlikdir. Press-reviz - muhim yangiliklarni o'z ichiga olgan xabar, masalan, yaqinlashib kelayotgan taqdimot, premyera yoki ochilish kuni. U to'liq yoki qisman nashr etilishi mumkin bo'lgan tarzda tayyorlanadi. U

tadbirdan biroz oldin yuboriladi yoki matbuot anjumanida tarqatiladi. Press-relizni tayyorlashda quyidagi jihatlar hisobga olinadi. Yangilik oldinga suriladi va shundan keyingina kerak bo'lganda tafsilotlar va tayyorgarlik bosqichlari aytiladi. Ommaviy axborot vositalarining o'zi ham o'z chiqishlarida aynan shu tamoyilga amal qiladi: qisqa diktor xabari, shundan keyingina batafsilroq syujet; gazeta kesmasi, so'ngra maqolaning asosiy qismidan iborat. Bu tomoshabin yoki o'quvchiga ma'lumot uni qiziqtiradimi yoki yo'qligini darhol baholashga imkon beradi. Ommaviy axborot vositalari nashrlari faqat faktlarga asoslanadi.

Press Pack - qo'shimchalar va fotosuratlar bilan bir qator materiallar tanlovi. Matbuot to'plamlari juda katta voqealar, xalqaro biennaledagi g'alaba, davra yubiley sanasi uchun tayyorlanadi. Asosiy yangiliklar bo'yicha press-relizga qo'shimcha ravishda tarixiy va arxiv xarakteridagi turli xil materiallar, qahramonlar taqdiri haqidagi hikoyalar, kulgili holatlar, nufuzli shaxslarning javoblari, statistika, moliyaviy hisob-kitoblarni ilova qilishingiz mumkin. Tanlov juda ta'sirli bo'lishi mumkin, shunda muharrirlar voqea haqida hajmli va jozibali tarzda aytib berishlari mumkin. Ommaviy axborot vositalarida jiddiy natijalarga erishish faqat barcha kanallardan foydalanish va ishning turli shakllarini birlashtirish orqali mumkin.

BOB YUZASIDAN NAZORAT SAVOLLAR:

1. Muzey muhitida axborot texnologiyalaridan foydalanish qanday imkoniyatlarni yaratadi?

2. Elektron ekspozitsiyalar nima va u nimalardan iborat bo'ladi?
3. "Virtual muzey" tushunchasiga ta'rif bering.
4. Muzey muhitida foydalaniladigan qanday interfaol metodlar mavjud?
5. Muzeyda "interaktiv texnologiyalar" deganda nimani tushunasiz?
6. Sizing hududingizdagi muzeylarda qanday interaktiv texnologiyalardan foydalaniladi?
7. Muzey ta'lim faoliyatida ommaviy axborot vositalarining qanday ahamiyati bor?
8. Axborotni taqdim etishning asosiy shakllari qaysilar?
9. Press-reviz hamda Press-packning qanday farqli jihatlari mavjud?
10. Muzey faoliyatida ommaviy axborot vositalarining maqsadi nimalardan iborat?
11. Ekskursiyalarni tayyorlash va o'tkazish shakllari haqida nimalarni bilasiz?
12. Ekskursiyalar o'tkazishning qanday innovatsion shakllari mavjud?

BOB YUZASIDAN TEST TOPSHIRIQLARI

1. Nechanchi asrdan boshlab muzeylarga tashrif buyuruvchilar uchun mahalliy ma'lumotlar va axborot kompyuter tizimlari yaratildi?
  - A) XX asrning ikkinchi yarmida
  - B) XXI asrning ikkinchi yarmida
  - C) XX asrning birinchi yarmida
  - D) To'g'ri javob yo'q

2. ... statsionar muzey ekspozitsiyasida joylashgan terminallar tizimi bo'lib, u axborotni muzeyning umumiy basasidan alohida talqin etadi. Nuqtalar o'rnini to'ldiring.

- A) Virtual ekspozitsiya
- B) Axborot texnologiyasi
- C) Elektron ekspozitsiya
- D) Virtual muzey

3. Madaniy va tarixiy merosning qisman yo'qotilgan ob'ektlarini asl ko'rinishlarini qayta tiklashga imkon beradigan zamonaviy texnologiyalardan biri?

- A) Grafik dizayn
- B) Web dasturlash
- C) 3D modellashtirish
- D) Mobil ilovalar

4. Quyidagilardan qaysi biri eng keng tarqalgan muzey multimedia dasturlariga kirmaydi?

- A) Internetdagi elektron nashrlar
- B) Multimedia plyonkalari
- C) To'ldirilgan reallik texnologiyasini joriy qiluvchi dasturlar
- D) virtual ekspozitsiyalar

5. Madaniy-ma'rifiy faoliyatning innovatsion shakllari qaysilar?

- A) sayohat ekspozitsiyalari;
- B) interaktiv ko'rgazmalar (ekskursiyalarni talab qilmaydigan)
- C) faoliyatning yangi ko'ngilochar shakllari (kvestlar va boshqalar)
- D) Tarixiy o'yinlar

6. Interaktiv soʻzining maʼnosi toʻgʻri koʻrsatilgan qatorni toping.

A) inglizcha interaction-oʻzaro hamkorlik

B) lotincha interaction- yangilik yaratish

C) inglizcha interaction- toʻplam, usul

D) inglizcha interaction- zamonaviy

7. Birinchi marta interaktiv muzey-taʼlimi tushunchasi kim tomonidan qoʻllanilgan?

A) B. A. Stolyarov

B) A.U.Zelenko

C) J. Piaje

D) K.Yung

8. Muzey bayrami tushunchasiga berilgan toʻgʻri taʼrifni bering.

A) oʻzaro hamkorlik shakllaridan biri boʻlib, kasbiy tajribani olish va almashish, tashrif buyuruvchilarga ustozning oʻzi va uning professional tajribasi bilan tasdiqlangan maʼlumotlar.

B) muzeydagi taʼlimiy faoliyatni faollashtiruvchi, muzey merosini idrok etish samaradorligini oshirishga qaratilgan interfaol texnologiyadir

C) muzey ashyolari va muzey maydonlaridan foydalangan holda sintetik kommunikatsiya taʼlimini anglatadi

D) muzey tomoshabinlari bilan ishlashning murakkab shakli, jumladan, ekskursiya elementlari, mavzuli kechalar, teatr tomoshalari va boshqalarni oʻz ichiga oladi

9. Muzeydagi taʼlimiy faoliyatni faollashtiruvchi, muzey merosini idrok etish samaradorligini oshirishga qaratilgan interfaol texnologiya qaysi?

- A) Muzey bayrami
- B) Interaktiv texnologiya
- C) O'yin usuli
- D) Master-klass

10. B.A. Stolyarov tomonidan berilgan quyidagi ta'rif qaysi tushunchaga nisbatan qo'llanilgan. "Tashrif buyuruvchi va muzey o'qituvchisining muzey muhiti bilan samarali muloqotga qo'shilish imkoniyatini beruvchi usul"

- A) Interaktivlik
- B) Innovatsion faoliyat
- C) O'yin texnologiyalari
- D) Muzey musobaqasi

11. Axborotni taqdim etishning asosiy shakllari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni toping.

- A) Press-reviz, internet
- B) Press-reviz, Press-pack
- C) Internet, ommaviy axborot vositalari
- D) Shaxsiy, visual.

12. Joriy voqealar to'g'risidagi ma'lumotlar, masalan, restavratsiyaning borishi, yarim yillik ko'rgazmalar rejasi, ma'ruza davrlari haqida, moliyaviy hisobot nima deb ataladi?

- A) Press-reviz
- B) Ommaviy axborot vositalari
- C) Axborot
- D) Press-pack

13. Quyidagi ta'riflardan Press Pack ga tegishlisini toping.

A) Qo'shimchalar va fotosuratlar bilan bir qator materiallar tanlovi

B) muhim yangiliklarni o'z ichiga olgan xabar, masalan, yaqinlashib kelayotgan taqdimot, premyera yoki ochilish kuni

C) Axborotning barqaror oqimi madaniy muassasani ishonchli axborot hamkori sifatida belgilaydi, shaxsiy va ishbilarmonlik aloqalarini o'rnatishga yordam beradi

D) joriy voqealar to'g'risidagi ma'lumotlar, masalan, restavratsiyaning borishi, yarim yillik ko'rgazmalar rejasi, ma'ruza davrlari haqida, moliyaviy hisobot

14. Quyidagilardan qaysi biri muzeyning madaniy-ma'rifiy shakllariga kiradi?

A) Ekskursiya, Ma'ruza

B) sayohat ekspozitsiyalari;

C) interaktiv ko'rgazmalar (ekskursiyalarni talab qilmaydigan);

D) mahorat darslari

15. Muzeyda turli xil dasturlarni qo'llashda axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali nimalarga erishiladi?

A) o'qituvchining talabalar bilan yuqori sifatli qo'shma ishini tashkil etishga, o'quv maqsadlariga erishishga yordam beradi.

B) muzeyga tashrif buyuruvchilarning idrok qilish va tushunish jarayonlarini faollashtiradi

C) o'tmishga sho'ng'ish, tarixiy haqiqatlar bilan bevosita aloqada bo'lish tajribasini topish imkonini beradi

D) Barchasi javoblar to'g'ri.

UMUMIY XULOSALAR

Muzey pedagogikasi badiiy muzey vositasida shaxsni madaniyatga tanishtirishning eng samarali g'oyasini aks ettirib, bugungi kunimiz voqeligiga aylandi. **Muzey pedagogikasi** - muzeylarning madaniy ma'rifiy faoliyati tarixi, xususiyatlari, muzeylarning turli toifadagi tashrif buyuruvchilarga ta'sir qilish usullari, muzeylarning ta'lim muassasalari bilan o'zaro aloqalarini o'rganuvchi fan sifatida bo'lajak o'qituvchilarning iqtidori va qiziqishlarini rivojlantiruvchi hisoblanadi.

Muzeylarning ta'limiy-tarbiyaviy vazifasidan kelib chiqqan holda uning amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogikaning yangi sohasi – muzey pedagogikasiga alohida ehtiyoj sezilmoqda. Chunki hozirgi davrda turli yoshdagi bolalar bilan muzey va ta'lim muassasalari o'rtasidagi aloqa aniq ma'lum bir maqsadga yo'naltirilmagan holda olib borilmoqda. Muzey va oliy ta'lim o'rtasidagi o'zaro aloqalarning chuqurlashuvi bilim va faoliyatning turli sohalarini integratsiyalash yo'lidagi umumiy tendensiyaning aksidir. Amaliyot shuni ko'rsatdiki, muzeyning umumiy ta'lim jarayoniga jalb etilishi talabalarning nafaqat tez o'zgaruvchan zamonaviy dunyoda yashashga, balki unda ro'y berayotgan ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarning sub'ekti bo'lishga psixologik va axloqiy tayyorligini shakllantirishga yordam beradi.

Muzey pedagogikasi tushunchasi bizga Germaniyadan kirib keldi. Uning rivojlanishi A. Lixtvark, Reyxven, G. Froydental nomlari bilan bog'liq bo'lib, nemis olimlari tomonidan muzey-pedagogikasiga oid

atamalar, metodikalar va maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi.

Sovet va nemis tadqiqotchilarining umumiy nazariy tadqiqotlariga ko'ra, muzey pedagogikasi pedagogik nuqtai nazardan muzeyning kommunikatsiy shakllarini, axborotni uzatish va idrok etishda muzey vositalaridan foydalanishning mohiyatini o'rganadigan ilmiy soha sifatida belgilandi. Ushbu ta'rif oxirgi 30 yil davomida muzey pedagogikasini rivojlantirishning asosiy yo'nalishini belgilab berdi. Muzeyni ijtimoiy-madaniy makon sifatida rivojlantirishning hozirgi bosqichida muzey pedagogikasi tushunchasi kengayib bormoqda. Muzey pedagogikasi-muzeyshunoslik, pedagogika va psixologiya fanlari integratsiyasi asosida tashkil etilgan fanlararo bilimlar sohasi bo'lib, uning asosida muzey muhitida madaniy tajribani o'zlashtirishga qaratilgan aniq amaliy faoliyat yotadi.

Muzey-pedagogik faoliyatini samarali amalga oshirish uchun muzey muhitida muzey o'qituvchisi, muzey tomoshabinlari va muzey ob'yektining bo'lishi zarur. Muzey pedagogik faoliyati muayyan ta'lim maqsadiga ega ijtimoiy-madaniy muhitning bir qismidir. Muzey pedagogik jarayoni faollikni, majmuaviylikni va dasturlashtirishni nazarda tutadi. Muzey pedagogikasi haqidagi fikrimizni yakunlab, uni yanada rivojlantirishni asosiy yo'nalishlarini ajratib ko'rsatamiz:

- muzeyning ta'limiy konsepsiyasini ishlab chiqish;
- muzey auditoriyasini o'rganish;
- madaniy-ma'rifiy dasturlarni ishlab chiqish va muzeyga tashrif buyuruvchilarning ayrim toifalari uchun loyihalar yaratish;

- muzey tomoshabinlarining ayrim toifalari uchun mo'ljallangan pedagogik texnologiyalarni yaratish va amaliyotga joriy etish;

- tashkilot va muassasalar bilan o'zaro hamkorlik qilish;
- an'anaviy va zamonaviy tajribalarni o'rganish hamda ular bilan ishlashning yangi shakl, metod va vositalarni ishlab chiqish;
- tarbiya va ta'lim tajribasini umumlashtirish va o'rganish;
- muzeylar ma'rifiy va ilmiy faoliyatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish;

XIX-asr oxirida XX asr boshlarida Muzey pedagogikasining nazariy asoslari shakllana boshladi. Bugungi zamonaviy izlanishlar muzey ta'limining o'ziga xos xususiyatlariga, muzeyning ta'lim muassasalari tizimiga integratsiyalashuviga, muzey auditoriyasiga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng tarqalishi sharoitida madaniy-ma'rifiy faoliyatni modernizatsiya qilishga, yangi texnologiyalardan foydalanishga bag'ishlangan.

MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARI

1-TOPSHIRIQ.

MUZEY PEDAGOGIKASIGA OID TUSHUNCHALARNI IZOHLANG

	Tushuncha	Izoh
1	Muzey	
2	Ekskursiya	
3	Muzey pedagogikasi	
4	Kasbiy etika	
5	Interfaol ta'lim	
6	Virtual muzey	
7	Master-klass	
8	Press-reviz	
9	Flesh mob	
10	Reproduktiv	

2-TOPSHIRIQ.

MUZEY PEDAGOGIKASI METODLARI BO'YICHA "TUSHUNCHALAR TAHLILI" JADVALINI TO'LDIRING

1	Asosan xotiraning reproduktiv funksiyasiga asoslangan o'quv materialini o'zlashtirish shakllari	
2	Bilimlarni tugallangan shaklda bolalarga o'tkazishga qaratilgan	
3	Ta'lim muammolarini hal qilish jarayonida bilimlarni o'z-o'zini egallash orqali o'qitishni tashkil etish, bolalarning ijodiy fikrlash va kognitiv faolligini rivojlantirish	
4	O'qituvchi rahbarligida bolalar tomonidan individual tadqiqot vazifalarini bajarishni o'z ichiga olgan shakllar	

5	Fikrlash va dalillar jarayonida asosiy ma'lumotlarni olishga qaratilgan shakllar	
6	Ko'rgazmali qo'llanmalar va texnik vositalardan foydalanish bilan bog'liq o'quv materiallarini o'zlashtirishning shakllari	
7	Mashq, mustaqil topshiriqlar, amaliy ishlar asosida materiallarni o'zlashtirish shakllari	

3-TOPSHIRIQ.

FSMU TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB FIKRINGIZNI BAYON QILING

Maktab muzeyi bugungi kunda bolaning ijodiy va konstruktiv faoliyati uchun imkon qadar ochiq bo'lgan makondir.	
(F) Fikringizni bayon qiling.	
(S) Fikringizga sabab ko'rsating.	
(M) Ko'rsatgan sababingizni izohlovchi misol keltiring?	
(U) Fikringizni umumlashtiring.	

4-TOPSHIRIQ.

MUAMMO TEXNOLOGIYASI YORDAMIDA QUYIDAGI JADVALNI TO'LDIRING

Muammoning turi	Muammoning kelib chiqish sabablari	Muammoning yechish yo'llari va sizning xarakatlaringiz
Tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan muzey muhitida ishlash		

5-TOPSHIRIQ.

MUZEY PEDAGOGIKASI RIVOJLANISH TARIXINI
SWOT TAHLILI ORQALI IZOHLANG

“SWOT - tahlil” jadvali

“**SWOT** - **tahlil**” jadvalining nomi inglizcha so'zlarning bosh harflaridan tuzilgan:

Strengths – kuchli tomoni, tashkillashtirishning ichki manbalari mavjudligi nazarda tutiladi;

Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolarning mavjudligi;

Opportunities – tashkillashtirishdan tashqarida rivojlanish uchun mavjud, imkoniyatlar;

Threats – tashqi muhitda tashkillashtirishni muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi xavf-xatarlar.

S	W
O	T

6-TOPSHIRIQ.

“MUZEY PEDAGOGIKASI” TUSHUNCHASINI KLASTER USULI YORDAMIDA IZOHLANG

Klaster – “axborotlarni yozish”. “Klaster” – inglizcha soʻz boʻlib, gʻuncha, bogʻlam maʼnosini anglatadi. Axborotlar klasterlarga ajratish interfaol pedagogik strategiya boʻlib, u koʻp variantli fikrlashni, ragʻbatlantirish uchun qoʻllash mumkin. Asosan, u yangi fikrlarni uygʻotish va muayyan mavzu boʻyicha ancha fikr yuritishga chorlaydi. Klaster tuzish ketma – ketligi quyidagicha:

- sinf yozuv taxtasi oʻrtasiga katta qogʻoz varagʻiga asosiy soʻz yozing;
- sizni fikringizcha bu mavzuga tegishli boʻlgan soʻzlar yoki gaplarni yozing (“aqliy hujum”) oʻtkazing;
- tushuncha va gʻoyalar toʻgʻrisidagi oʻzaro bogʻlanishni oʻrgating. Eslagan variantlaringizning hammasini yozing.

7-TOPSHIRIQ.

O'LKASHUNOSLIK VA BADIY MUZEYLARNI VENN DIAGRAMMASI ASOSIDA IZOHLANG

Venn diagrammasi - 2 va 3 jihatlarni hamda umumiy tomonlarini solishtirish yoki taqqoslash yoki qarama-qarshi qo'yish uchun qo'llaniladi. Tizimli fikrlash, solishtirish, taqqoslash, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

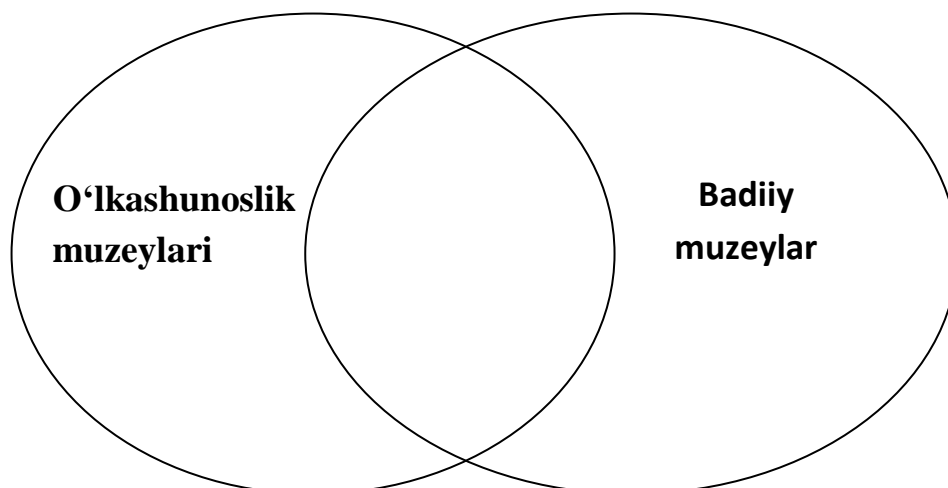
O'quvchilar:

1) kichik guruhlarda Venn diagrammasini tuzadilar va kesishmaydigan joylarida dars turlari, tuzilish, bosqichlari va darsga bo'lgan talablariga oid fikrlarini oydinlashtirib olib, to'ldiradilar.

2) juftliklarga birlashadilar, o'zlarining diagrammalarini taqqoslaydilar va to'ldiradilar.

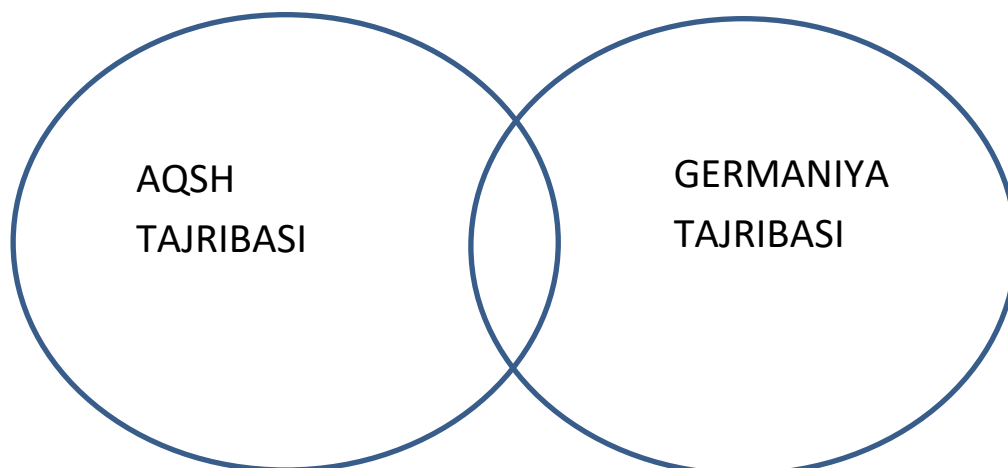
3) doiralarning kesishuvchi joyida ikki doira uchun umumiy bo'lgan fikrlar ro'yxatini tuzadi.

4) ish natijalarining taqdimoti.

8-TOPSHIRIQ.

O'QITUVCHILARNI MUZEY PEDAGOGIKASIGA KASBIY TAYYORLASHDA AQSH VA GERMANIYA TAJRIBASINI VENN DIAGRAMMASI ASOSIDA IZOHLANG

9-TOPSHIRIQ.

“NIMA UCHUN?” USULIDAN FOYDALANIB
QUYIDAGI SAVOLGA JAVOB BERING.

Nima uchun texnikasi- muammoning dastlabki sabablarini aniqlash bo'yicha fikrlar zanjiri. Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlashni rivojlantiradi va faollashtiradi. O'qituvchi tinglovchilarni “Nima uchun” sxemasini tuzish qoidasi bilan tanishtiradi. Alohida kichik gurhlarda muammoni ifodalaydilar. “Nima uchun” so'rovini beradilar va chizadilar, shu savolga javob yozadilar. Bu jarayon muammoning dastlabki sababi aniqlanmaguncha davom etadi va javoblar guruhlarda umumlashtiriladi.

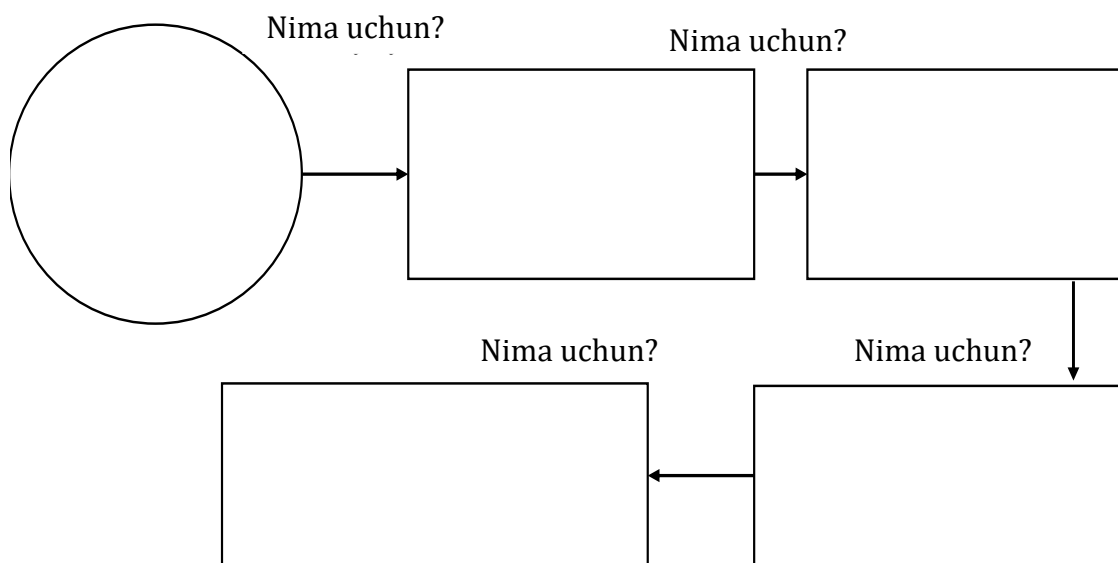
“Nima uchun” grafikli organayzeri chizmasini tuzish qoidalari.

1. Aylana, to'g'ri to'rtburchak yoki boshqa turdagi shakllardan foydalanishni o'zingiz tanlaysiz.

2. CHizmaning ko'rinishini - mulohazalar zanjirini to'g'ri chiziqlimi, to'g'ri chizikli emasligini o'zingiz tanlaysiz.

3. Yo'nalish ko'rsatkichlari sizning qidiruvlaringizni dastlabki holatdan izlanishgacha bo'lgan yo'nalishingizni belgilaydi.

SAVOL: O'qituvchining roli muzey orqali ko'p darajali ta'limni amalga oshirishda, jumladan, vizual fikrlash, estetik idrok, muzey madaniyati va ijodiy tamoyillarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

10-TOPSHIRIQ.

TOIFALASH JADVALIDAN FOYDALANIB JADVALNI TO'LDIRING

	Muzey pedagogikasining maqsadi	Muzey pedagogikasining obykti	Muzey pedagogikasining predmeti

11-TOPSHIRIQ.

AQSHDA MUZEY PEDAGOGIKASI RIVOJLANISHI TARIXINI
SWOT TAHLIL ORQALI IZOHLANG

“SWOT - tahlil” jadvali

“**SWOT** - **tahlil**” jadvalining nomi inglizcha so'zlarning bosh harflaridan tuzilgan:

Strengths – kuchli tomoni, tashkillashtirishning ichki manbalari mavjudligi nazarda tutiladi;

Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolarning mavjudligi;

Opportunities – tashkillashtirishdan tashqarida rivojlanish uchun mavjud, imkoniyatlar;

Threats – tashqi muhitda tashkillashtirishni muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi xavf-xatarlar.

S	W
O	T

12-TOPSHIRIQ.
CHARXPALAK METODI

№	Topshiriqlar nomi	AQSH	GERMA-NIYA	BUYUK BRITA-NIYA	ROSSIYA
1	"Ekskursiya xabarnomasi"ning nashr etilishi				
2	san'at asarini idrok etish jarayonida empatiyaga ehtiyoj				
3	ekskursiya muzey pedagogik jarayonining asosiy shakli sifatida o'zini namoyon qildi				
4	"muzey o'qituvchisi" lavozimini ham joriy etildi.				
5	"muzey pedagogikasi" atamasi ilk bor ilmiy foydalanishga kiritildi				
6	"Salom, muzey!" ko'p bosqichli muzey-pedagogik dasturi ishlab chiqildi				
7	"muzey dialoglari" tushunchasi birinchi marta joriy etildi				
8	Muzey ta'limiga bag'ishlangan maxsus "Metropoliten Byulleteni" nashr etildi				
9	Ko'zgzmalarning katta qismini qo'lyozmalar, arxeologik yodgorliklar va turli tabiat mo'jizalari				

	tashkil etgan				
10	Professional muzeyning mavjudligi mafkurasi va hunarmandlar tayyorlash doirasida uning tarbiyaviy funksiyasi aniqlangan				

13-TOPSHIRIQ.
“MUAMMO” TEXNOLOGIYASI YORDAMIDA
QUYIDAGI SAVOLNI IZOHLANG

Muammoning turi	Muammoning kelib chiqish sabablari	Muammoning yechim yo'llari va sizning xarakatlaringiz
Muzey ta'lim faoliyatida ommaviy axborot vositalaridan foydalanishda axborot tahdidlarini oldini olish.		

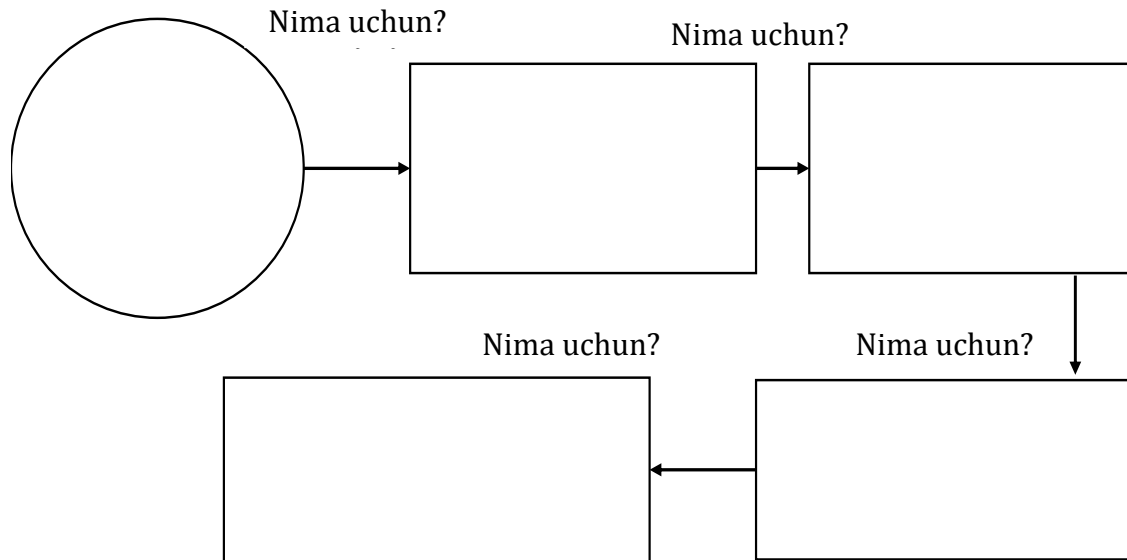
14-TOPSHIRIQ.
VIRTUAL MUZEYLARNING QULAYLIKLARI HAMDA KAMCHILIKLARINI
“T sxema” metodi yordamida izohlang

--	--

15-TOPSHIRIQ.

“NIMA UCHUN?” USULIDAN FOYDALANIB
QUYIDAGI SAVOLGA JAVOB BERING.

Savol: Muzey ta’limi jarayonida faol va interfaol usullardan foydalanishning ahamiyati.

16-TOPSHIRIQ.

“CHARXPALAK” METODI YORDAMIDA JADVALNI TO‘LDIRING

		“Chamadondagi muzey” ekskursiyasi	“Flesh-mob”	“Kvest - ekskursiya”	“Teatrlashtirilgan ekskursiya»
1	loyihalari boshqa tarixiy davrga sayohat qilish imkoniyatini beradi				
2	ilk ijodkorlari amerikalik pedagoglar Berni Dodj va Tom March				
3	muzeydan buyumlar uning tashqarisiga				

	olib chiqilganda foydalaniladi				
4	Muzeyda mantiqiy muammolarni hal qilish orqali tanishish va o'rganishdir				
5	alohida va "jamo sifatida" harakat qilishni o'rganish				
6	O'quvchilarga "sayohat qilish" davrida kiyiladigan kostyumini tanlash imkoni beriladi				
7	XXI-asr boshida paydo bo'ldi				
8	Muzey ashyolari, xujjatlari va materiallari bilan ishlashning interfaol shakli				
9	arxivlar bilan ishlashni o'rganish, xat va xotiralarni o'rganish imkoniga ega.				

10	jamoat joyida katta guruh paydo bo'ladi, oldindan tuzilgan harakatlarni (ssenariy asosida) bajaradi				
-----------	---	--	--	--	--

17-TOPHIRIQ.

FSMU TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB FIKRINGIZNI BAYON QILING

MUZEY VA MAKTAB FAOLIYATIDA O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH.	
(F) Fikringizni bayon qiling.	
(S) Fikringizga sabab ko'rsating.	
(M) Ko'rsatgan sababingizni izohlovchi misol keltiring?	
(U) Fikringizni umumlashtiring.	

18-TOPHIRIQ.

Muzey pedagogikasi mavzusida esse yozing.

Besh daqiqa davomida "Muzey pedagogikasi" haqida nimalarni bilib olganingizni yozing.

19-TOPHIRIQ.

Xorijiy davlatlarda muzey pedagogikasining rivojlanish tarixi mavzusida konseptual jadval tuzing.

	Xorijiy davlatlar	Rivojlanish davri va konsepsiyasi	Muzey pedagogikasi asoschilari
1.	Buyuk Britaniya		
2.	AQSH		
3.	Germaniya		
4.	Rossiya		

20-TOPHIRIQ.
O'zbekistonda muzey pedagogikasining rivoqlanish tarixi
mavzida "BBB" grafik organayzerini to'ldiring

Bilaman	Bilishni xoxlayman	Bilib oldim

GLOSSARIY

O'zbek	Rus	Ingliz
<p>Art terapiya –</p> <p>1. San'atdan psixoterapevtik maqsadlarda foydalanish.</p> <p>2. Rivojlanish jarayonida qiynchiliklarga duch kelayotgan bolalarning qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarida ijobiy o'zgarishlarga erishish uchun san'at imkoniyatlaridan foydalangan holda psixologik ish usuli.</p>	<p>Арт-терапия –</p> <p>1. Использование искусства с психотерапевтическими целями. 2. Метод психологической работы, использующий возможности искусства для достижения положительных изменений в способностях и качествах личности детей, испытывающих трудности в процессе своего развития.</p>	<p>Art therapy –</p> <p>1. The use of art for psychotherapeutic purposes. 2. The method of psychological work, using the possibilities of art to achieve positive changes in the abilities and personality traits of children who are experiencing difficulties in the process of their development.</p>
<p>Muzey auditoriyasi - bu muzeyning ta'siri yo'naltirilgan odamlar jamoasi. U o'ziga xos ijtimoiy-demografik parametrlarga (jins, yosh, ma'lumot, yashash joyi) muvofiq tavsiflanadi.</p>	<p>Аудитория музейная – общность людей, на которых направлено воздействие музея. Характеризуется в соответствии с присущими ей социально-демографическими параметрами (пол, возраст, образование, место жительства).</p>	<p>A museum audience is a community of people on whom the impact of the museum is directed. It is characterized in accordance with its inherent socio-demographic parameters (gender, age, education, place of residence).</p>
<p>Vizual fikrlash-bu inson faoliyatining bir turi bo'lib, uning natijasi yangi tasvirlar, yangi vizual shakllar yaratishdir. Ushbu tasvirlar idrok ob'ektiga nisbatan sezilarli darajada avtonomiya bilan ajralib turadi.</p>	<p>Визуальное мышление – вид человеческой деятельности, результатом которой является создание новых образов, новых визуальных форм, несущих определенную смысловую нагрузку и делающих значения видимыми. Эти образы отличаются значительной степенью автономности по отношению к объекту восприятия.</p>	<p>Visual thinking is a type of human activity, the result of which is the creation of new images, new visual forms that carry a certain semantic load and make the meanings visible. These images are distinguished by a significant degree of autonomy in relation to the object of perception.</p>
<p>Virtual muzey - bu faqat virtual makonda mavjud bo'lgan ixtiro qilingan muzeyning kompyuterda</p>	<p>Виртуальный музей - созданная с помощью компьютерных технологий модель придуманного</p>	<p>A virtual museum is a computer-generated model of an invented museum that exists exclusively in virtual</p>

<p>yaratilgan modeli. Haqiqiy muzeyning ba'zi tarkibiy qismlarini takrorlaydi: "kolleksiyalar", "ekspozitsiya" kataloglari va boshqalar. Qoidaga ko'ra, u "muzey buyumlari" reproduksiyalari orqali keng ko'lamda taqdim etilgan saytga tashrif buyuruvchilar bilan fikr almashish imkoniyati, "ekspozitsiya" orqali virtual sayohat qilish imkonini beradigan uch o'lchovli "virtual ekspozitsiyalar" mavjudligi bilan ajralib turadi. .</p>	<p>музея, существующего исключительно в виртуальном пространстве. Воспроизводит некоторые составляющие реального музея: каталоги «коллекций», «экспозицию» и т.п. Как правило, отличается возможностью обратной связи с посетителями сайта, широко представленными воспроизведениями «музейных предметов», наличием трехмерных «виртуальных экспозиций», дающих возможность виртуального путешествия по «экспозиции».</p>	<p>space. Reproduces some of the components of a real museum: catalogs of "collections", "exposition", etc. As a rule, it is distinguished by the possibility of feedback from site visitors, widely represented by reproductions of "museum items", by the presence of three-dimensional "virtual expositions", which make it possible to travel virtual through the "exposition".</p>
<p>Bolalar muzeyi muzey tipidagi muassasa bo'lib, u quyidagilar bilan tavsiflanadi: muzeyning maqsadli auditoriyasiga (bolalar) yo'naltirilganligi; bolaning atrofdagi voqelikka ijtimoiy moslashuvini amalga oshirish bilan to'ldirilgan ta'lim va tarbiya funksiyasining ustuvorligi; bolalarning ijodiy va o'yin faoliyatini rag'batlantiradigan interaktiv muzey ko'rgazmasi.</p>	<p>Детский музей – учреждение музейного типа, для которого характерны: ориентация на целевую музейную аудиторию (дети); приоритет образовательно-воспитательной функции, дополненной осуществлением социальной адаптации ребенка к окружающей действительности; интерактивная музейная экспозиция, стимулирующая творческую и игровую деятельность детей.</p>	<p>Children's Museum is a museum-type institution, which is characterized by: orientation towards the target museum audience (children); the priority of the educational and upbringing function, supplemented by the implementation of the child's social adaptation to the surrounding reality; an interactive museum exhibition that stimulates the creative and playful activities of children.</p>
<p>Muzey interaktivligi - bu muzey makonini yaxshiroq rivojlantirish uchun shaxsiy tajriba orttirish maqsadida muzey auditoriyasining muzey muloqoti jarayonida faol ishtirokini</p>	<p>Интерактивность музейная – технология, предполагающая активное участие музейной аудитории в процессе музейной коммуникации с целью обретения личного опыта для лучшего</p>	<p>Museum interactivity is a technology that involves the active participation of the museum audience in the process of museum communication in order to gain personal experience for better development of</p>

o'z ichiga olgan texnologiya.	освоения музейного пространства.	the museum space.
<p>Axborot texnologiyalari - muzeydagi ma'lumotlarni to'plash, saqlash, qayta ishlash va uni muzey devorlari ichida va tashqarisida taqsimlashni ta'minlaydigan ilmiy-texnik usullar, vositalar va resurslar majmuidir. Ular qo'l mehnatining mehnat zichligini kamaytirishga, axborotning mavjudligi va uni qidirish samaradorligini oshirishga (fondlarni kompyuterlashtirish, ma'lumotlar bazalari va muzey saytlarini yaratish), muzey ekspozitsiyasining axborot mazmunini va kommunikativligini oshirishga qaratilgan.</p>	<p>Информационные технологии – совокупность научно-технических методов, средств и ресурсов, обеспечивающих сбор, хранение, обработку информации в музее и ее распространение внутри и вне музейных стен. Направлены на снижение трудоемкости ручной работы, на повышение доступности информации и эффективности ее поиска (компьютеризация фондов, создание баз данных и музейных сайтов), усиление информативности и коммуникативности музейной экспозиции.</p>	<p>Information technology is a set of scientific and technical methods, means and resources that ensure the collection, storage, processing of information in the museum and its distribution inside and outside the museum walls. They are aimed at reducing the labor intensity of manual work, at increasing the availability of information and the efficiency of its search (computerizing funds, creating databases and museum sites), enhancing the information content and communicativeness of the museum exposition.</p>
<p>Madaniy turizm-faol dam olishning bir turi, ma'naviy ehtiyojlarni qondirish uchun sayohat, shu jumladan mintaqaning madaniy qadriyatlari va tabiati bilan tanishish maqsadida sayohat qilish; bo'sh vaqtdan foydalanish usullaridan biri, jismoniy kuchni tiklash va sog'lomlashtirish bilan shaxsni ma'naviy boyitishni birlashtirishga imkon beradi.</p>	<p>Культурный туризм - разновидность активного отдыха, путешествие с целью удовлетворения духовных потребностей, включая приобщение к культурным ценностям и природе региона, страны; один из способов использования свободного времени, позволяющий сочетать духовное обогащение личности с восстановлением физических сил и оздоровлением.</p>	<p>Cultural tourism is a type of active recreation, travel in order to satisfy spiritual needs, including familiarization with the cultural values and nature of the region, country; one of the ways to use free time, allowing you to combine the spiritual enrichment of the individual with the restoration of physical strength and recovery.</p>
<p>Madaniy-ma'rifiy faoliyat muzey faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, ular orqali ta'lim va tarbiya funksiyasi amalga oshiriladi.</p>	<p>Культурно-образовательная деятельность – одно из основных направлений деятельности музея, посредством которого реализуется функция образования и воспитания.</p>	<p>Cultural and educational activities are one of the main activities of the museum, through which the function of education and upbringing is realized.</p>
<p>Muzeyshunoslik XIX asr</p>	<p>Музееведение</p>	<p>Museology is a scientific</p>

<p>oxirida vujudga kelgan ilmiy fan bo'lib, muzeylar tarixi, ularning ijtimoiy vazifalari, muzeylar nazariyasi va metodologiyasini o'rganadi.</p>	<p>(музеология)- научная дисциплина, появившаяся в конце XIX века и изучающая историю музеев, их общественные функции, теорию и методику музейного дела.</p>	<p>discipline that emerged at the end of the 19th century and studies the history of museums, their social functions, the theory and methodology of museums.</p>
<p>Muzey (lot. Muzey gr. Museion — musalar ibodatxonasi) — madaniy va tabiiy merosning eng qimmatli qismini saqlash, yangilash va keyingi avlodlarga yetkazish uchun insoniyat tomonidan tarixan ishlab chiqilgan madaniy shakl.</p>	<p>Музей (лат. museum от гр. museion – храм муз) – культурная форма, исторически выработанная человечеством для сохранения, актуализации и трансляции последующим поколениям наиболее ценной части культурного и природного наследия.</p>	<p>Museum (lat. Museum from gr. Museion - temple of muses) is a cultural form historically developed by mankind for the preservation, updating and transmission of the most valuable part of the cultural and natural heritage to subsequent generations.</p>
<p>Muzey-qo'riqxonona – hududlar va madaniy va tabiiy merosning ko'chmas ob'yektlarini muzeylashtirish asosida tashkil etilgan hamda tegishli maqomga ega bo'lgan ochiq osmon ostidagi muzeylar guruhi. Qo'riqxonona muzeyi keng maydonga ega bo'lishi yoki bir qancha tarqoq ob'ektlarni o'z ichiga olishi mumkin.</p>	<p>Музей-заповедник — группа музеев под открытым небом, созданных на основе музеефикации территорий и недвижимых объектов культурного и природного наследия, и получивших соответствующий статус. Музей-заповедник могут обладать диной территорией или включать ряд рассредоточенных объектов.</p>	<p>The Museum-Reserve is a group of open-air museums created on the basis of museification of territories and immovable objects of cultural and natural heritage, and received the appropriate status. A museum-reserve may have a vast territory or include a number of dispersed objects.</p>
<p>Kema muzeyi - muzey ekspozitsiyasi ob'ektiga aylantirilgan va mustaqil muzey maqomiga ega yoki muzey tarkibiga kiruvchi kema. Kema muzeyida, qoida tariqasida, texnik jihozlar saqlanadi yoki tiklanadi (harbiy kemada, shuningdek, quollar) va ekipaj va yo'lovchilarning hayoti haqida tasavvurga ega bo'lgan muhit. Ekspozitsiya kema tarixi, u bilan bog'liq shaxslar va boshqalarga oid materiallar bilan</p>	<p>Музей-корабль — корабль, превращенный в объект музейного показа и имеющий статус самостоятельного музея или входящий в состав какого-либо музея. На музее-корабле, как правило, сохраняется или восстанавливается техническое оборудование (в случае военного корабля — также вооружение) и обстановка, дающая представление о жизни команды и пассажиров. Экспозиция дополняется</p>	<p>A ship museum is a ship that has been turned into an object of museum display and has the status of an independent museum or is part of a museum. On a ship museum, as a rule, technical equipment is preserved or restored (in the case of a warship, also weapons) and an environment that gives an idea of the life of the crew and passengers. The exposition is supplemented by materials on the history of the ship, personalities</p>

to'ldiriladi. Eng yirik kema-muzeylarda tarixiy, tabiiy-ilmiy, ilmiy-texnikaviy, badiiy ko'rgazmalarining butun majmuasi joylashtirilgan.	материалами по истории корабля, связанных с ним личностей и т.п. На наиболее крупных кораблях-музеях разворачивается целый комплекс исторических, естественнонаучных, научно-технических, художественных экспозиций.	associated with it, etc. On the largest ships-museums, a whole complex of historical, natural-science, scientific-technical, art exhibitions is deployed.
Muzey-yodgorlik-tarix va madaniyatning alohida yodgorliklari asosida yaratilgan muzeylar turi. Yodgorlik muzeylari tarixiy voqealar yoki shaxslar xotirasiga qurilgan me'moriy inshootlar asosida vujudga kelgan muzeylar hamdir.	Музей-памятник — тип музеев, создаваемый на основе отдельных памятников истории и культуры. Музеями-памятниками также являются музеи, возникшие на основе архитектурных сооружений, воздвигнутых в память исторических событий или лиц.	A memorial museum is a type of museums created on the basis of individual monuments of history and culture. Monument museums are also museums that arose on the basis of architectural structures erected in memory of historical events or persons.
Muzey tomoshabinlari muzeyning madaniy va ta'lim faoliyati sohasiga kiritilgan odamlar to'plamidir.	Музейная аудитория – совокупность людей, включенных в сферу культурно-образовательной деятельности музея.	The museum audience is a collection of people included in the sphere of cultural and educational activities of the museum.
Muzey kolleksiyasi - bir yoki bir nechta xususiyatlarning umumiyliги bilan bog'liq bo'lgan va umuman ilmiy, badiiy yoki kognitiv qiziqishni ifodalovchi muzey buyumlari to'plami.	Музейная коллекция – совокупность музейных предметов, связанных общностью одного или нескольких признаков и представляющих научный, художественный или познавательный интерес как единое целое.	Museum collection - a set of museum items related by the commonality of one or more features and representing scientific, artistic or cognitive interest as a whole.
Muzey aloqasi (lot. Communico - uni umumiy qilish, bog'lash, muloqot qilish) - muzey makonida muloqot qilish, fikr, ma'lumot, ko'nikma, malaka almashish.	Музейная коммуникация (лат. communico – делаю общим, связываю, общаюсь) – общение, обмен идеями, сведениями, умениями, навыками в музейном пространстве.	Museum communication (lat. Communico - make it common, connect, communicate) - communication, exchange of ideas, information, skills, skills in the museum space.
Muzey-pedagogik dastur -muzeyning o'ziga xos xususiyatlarini va	Музейно-педагогическая программа — научно и методически выверенная	The museum pedagogical program is a scientifically and methodically verified

<p>tomoshabinlarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik harakatlarning ilmiy va uslubiy jihatdan tasdiqlangan ketma-ketligi. Muzey-pedagogika dasturlari murakkab xususiyatga ega bo'lib, shaxsni muzey vositalari bilan bosqichma-bosqich va izchil rivojlantirish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydigan o'quv kurslarining bloklarini o'z ichiga olishi mumkin.</p>	<p>последовательность педагогических действий, учитывающих специфику музея и возрастные особенности аудитории. Музейно-педагогические программы имеют комплексный характер и могут включать в себя блоки учебных курсов, обеспечивающих поэтапное и последовательное развитие, воспитание и обучение личности музейными средствами.</p>	<p>sequence of pedagogical actions, taking into account the specifics of the museum and the age characteristics of the audience. Museum pedagogical programs are complex in nature and may include blocks of training courses that provide a step-by-step and sequential development, education and training of a person using museum means.</p>
<p>Muzey-pedagogik jarayon-muzey o'qituvchisi va o'quvchilarining tizimli ravishda tashkil etilgan va aniq yo'naltirilgan o'zaro hamkorligi, uning tarkibidagi barcha elementlarning yaxlitligi va umumiyligi (muzey mavzusi, muzey o'qituvchisi va muzey tomoshabinlari) asosida muzey muhiti sharoitida rivojlanish, tarbiya va o'qitishning birligini ta'minlaydi.</p>	<p>Музейно-педагогический процесс — системно организованное и четко направленное взаимодействие музейного педагога и учащихся, обеспечивающее единство развития, воспитания и обучения в условиях музейной среды на основе целостности и общности всех элементов его структуры (музейный предмет, музейный педагог и музейный зритель).</p>	<p>The museum-pedagogical process is a systemically organized and clearly directed interaction between a museum teacher and students, ensuring the unity of development, education and training in a museum environment based on the integrity and community of all elements of its structure (museum object, museum teacher and museum spectator).</p>
<p>Multimedia - turli tabiatdagi kompyuter ma'lumotlarining yagona dasturiy kompleksiga ulanish – matn, tovush, harakatsiz (grafik) va harakatlanuvchi (video) tasvirlar.</p>	<p>Мультимедиа – соединение в единый программный комплекс компьютерной информации различной природы – текстовой, звуковой, неподвижных (графических) и движущихся (видео) изображений.</p>	<p>Multimedia is a connection into a single software package of computer information of various nature – text, sound, still (graphic) and moving (video) images.</p>
<p>Kuzatuv-ob'ektlar, hodisalarni batafsil ko'rish qobiliyati. Bu maqsadga yo'naltirilgan va mazmunli idrokni, hodisaning</p>	<p>Наблюдательность – способность детально видеть предметы, явления. Она предполагает целенаправленное и</p>	<p>Observation - the ability to see objects and phenomena in detail. It involves purposeful and meaningful perception, penetration</p>

<p>mohiyatiga kirib borishni, ob'ektlar orasidagi xususiyatlar va aloqalarni o'rnatishni o'z ichiga oladi.</p>	<p>осмысленное восприятие, проникновение в сущность явления, установление особенностей и связей между объектами.</p>	<p>into the essence of the phenomenon, the establishment of features and connections between objects.</p>
<p>Ilmiy yordamchi materiallar - muzey ashyolarini o'rganish va ko'rgazmaga qo'yishga yordam beradigan materiallar (statistik ma'lumotlar, diagrammalar, rejalar, grafiklar).</p>	<p>Научно-вспомогательные материалы – материалы, которые помогают изучать и экспонировать музейные предметы (статистические данные, схемы, планы, графики).</p>	<p>Scientific auxiliary materials - materials that help to study and exhibit museum items (statistics, diagrams, plans, graphics).</p>
<p>Ekspozitsiyaning ilmiy dizayni - muzey ishi nazariyasi va amaliyotiga, shuningdek, muzey profiliga mos ravishda ekspozitsiyaning asosiy g'oyalarini ishlab chiqish.</p>	<p>Научное проектирование экспозиции – разработка основных идей экспозиции в соответствии с теорией и практикой музейного дела, а также профиля музея.</p>	<p>Scientific design of the exposition - the development of the main ideas of the exposition in accordance with the theory and practice of museum affairs, as well as the profile of the museum.</p>
<p>Ilmiy-tadqiqot muzeylari - ilmiy-tadqiqot institutlari va fanlar akademiyalari qoshida faoliyat yurituvchi muzeylar bo'lib, ular odatda tarkibiy bo'linmalar sifatida kiritilgan. Ularning mablag'lari ilmiy maqsadlarda ishlatiladi va ekspozitsiyalar birinchi navbatda mutaxassislariga qaratilgan.</p>	<p>Научно-исследовательские музеи – это музеи, которые функционируют при научно-исследовательских институтах и академиях наук, в состав которых они обычно входят в качестве структурных подразделений. Их фонды используются в научных целях, а экспозиции ориентированы, прежде всего, на специалистов.</p>	<p>Research museums are museums that function at research institutes and academies of sciences, to which they are usually included as structural units. Their funds are used for scientific purposes, and the expositions are focused primarily on specialists.</p>
<p>Ilmiy – ma'rifiy muzeylar ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanuvchi muzeylardir. Ularning mablag'laridan madaniy-ma'rifiy maqsadlarda keng foydalaniladi. Ularning faoliyatida ko'rgazmalar, ko'rgazmalar tashkil etish, turli madaniy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishga katta e'tibor qaratilmoqda.</p>	<p>Научно-просветительские музеи – это музеи, занимающиеся исследовательской работой. Их фонды широко используются в культурно-образовательных целях. В их деятельности большое внимание уделяется созданию экспозиций, выставок и различных культурно-образовательных</p>	<p>Science and education museums are museums engaged in research work. Their funds are widely used for cultural and educational purposes. In their activities, much attention is paid to the creation of expositions, exhibitions and various cultural and educational events.</p>

	мероприятий.	
Badiiy muzeyning pedagogikasi- muzeyshunoslik, pedagogika, psixologiya, san'atshunoslik sohalararo ilmiy bilim sifatida kesishgan va muzey muhiti sharoitida badiiy tajribani uzatishga qaratilgan o'ziga xos amaliy faoliyat asosida qurilgan muzey pedagogikasi yo'nalishi.	Педагогика художественного музея – направление музейной педагогики, формирующееся на пересечении музееведения, педагогики, психологии, искусствоведения как междисциплинарное научное знание и построенная на его основе специфическая практическая деятельность, ориентированная на передачу художественного опыта в условиях музейной среды.	The pedagogy of an art museum is a direction of museum pedagogy formed at the intersection of museology, pedagogy, psychology, art history as an interdisciplinary scientific knowledge and specific practical activity based on it, focused on the transfer of artistic experience in a museum environment.
Bilim -bu bilim faoliyati jarayonidan tashqarida mavjud bo'lmagan ob'ektiv haqiqatni aks ettirishning eng yuqori shakli.	Познание – высшая форма отражения объективной действительности, не существующая вне процесса познавательной деятельности.	Cognition is the highest form of reflection of objective reality that does not exist outside the process of cognitive activity.
Muzey psixologiyasi - muzey tomoshabinlari tomonidan muzeyni idrok etishni o'rganadigan bilim sohasi. Psixologik va sotsiologik tadqiqot usullaridan foydalanadi.	Психология музейная - область знания, изучающая восприятие музея аудиторией музейной. Использует как собственно психологические, так и социологические методики исследований.	Museum psychology is a field of knowledge that studies the perception of a museum by a museum audience. Uses both psychological and sociological research methods.
Muzey-pedagogika texnologiyasi -muzey muhitida bilim, psixologik va pedagogik munosabatlar, rivojlanish, tarbiya va o'qitish usullari va metodlari to'plami.	Технология музейно-педагогическая — совокупность знаний, психолого-педагогических установок, методов и приемов развития, воспитания и обучения в условиях музейной среды.	Museum-pedagogical technology is a set of knowledge, psychological and pedagogical attitudes, methods and techniques of development, education and training in a museum environment.
Turizm (Frans. tourisme) - bilim, madaniy, sport va boshqa elementlarni o'z ichiga olgan maxsus tashkil etilgan sayohatlar bilan faol dam olish.	Туризм (от франц. tourisme) — активный отдых со специально организованными путешествиями, включающими в себя познавательный,	Tourism (from the French. Tourisme) is an active vacation with specially organized travel, which includes cognitive, cultural, sports and other elements.

	культурный, спортивный и иные элементы.	
Turist (fransuzcha turiste) — turizm bilan shug'ullanuvchi shaxs.	Турист (от франц. touriste) — человек, занимающийся туризмом.	Tourist (from French touriste) - a person engaged in tourism.
O'quv muzeylari - turli ta'lim muassasalari va maxsus bo'limlarda mavjud bo'lgan muzeylar bo'lib, ularning asosiy vazifasi ta'lim va tarbiya jarayonining ko'rinishi va ob'ektivligini ta'minlashdir.	Учебные музеи – это музеи, существующие при различных учебных заведениях и специальных ведомствах, главная задача которых обеспечить наглядность и предметность процессу образования и подготовки кадров.	Educational museums are museums that exist at various educational institutions and special departments, the main task of which is to provide visibility and objectivity to the process of education and training.
Muzey tomoshabinlari bilan ishlash shakllari - muzeyning madaniy-ma'rifiy faoliyatini amalga oshirish yo'llari. Asosiy shakllarga ekskursiya, ma'ruza, konsultatsiya kiradi; zamonaviy muzey amaliyotida ilmiy o'qishlar (konferentsiyalar, sessiyalar, yig'ilishlar), klub ishi (to'garak, studiya), tanlovlar (olimpiada, viktorina), konsertlar (adabiy kecha, teatrlashtirilgan tomosha), muzey bayrami, tarixiy o'yin ham faol qo'llaniladi.	Формы работы с музейной аудиторией – способы реализации культурно-образовательной деятельности музея. К базовым формам относятся экскурсия, лекция, консультация; в современной музейной практике активно используются также научные чтения (конференции, сессии, заседания), клубная работа (кружок, студия), конкурсы (олимпиада, викторина), концерты (литературный вечер, театрализованное представление), музейный праздник, историческая игра.	Forms of work with the museum audience - ways of implementing the cultural and educational activities of the museum. The basic forms include excursion, lecture, consultation; in modern museum practice, scientific readings (conferences, sessions, meetings), club work (circle, studio), competitions (olympiad, quiz), concerts (literary evening, theatrical performance), museum holiday, historical game are also actively used.
Экомузеилар - bu, birinchi navbatda, mahalliy hamjamiyatning barcha turdagi merosini saqlash va ulardan foydalanishda faol ishtirok etishi asosida uning dolzarb ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy muammolarini hal qilishga qaratilgan muzeylarning bir turi. Ular	Экомузеи - тип музеев, ориентированных в первую очередь на решение насущных социальных, экономических, культурных проблем местного сообщества на основе его активного включения в работу по сохранению и использованию всех видов	Ecomuseums are a type of museums focused primarily on solving urgent social, economic, and cultural problems of the local community on the basis of its active involvement in the preservation and use of all types of its heritage. They are characterized by a connection with the economic and cultural

<p>mahalliy aholining iqtisodiy va madaniy faoliyati bilan bog'liqligi, aniq belgilangan ijtimoiy vazifaning mavjudligi, ma'lum bir jamiyatning butun yashash hududi bo'lgan madaniy va tabiiy merosni keng tushunish bilan tavsiflanadi.</p>	<p>своего наследия. Характеризуются связью с хозяйственной и культурной деятельностью местного населения, наличием четко зафиксированной социальной миссии, широким пониманием культурного и природного наследия, в качестве которого выступает вся территория проживания данного социума.</p>	<p>activities of the local population, the presence of a clearly fixed social mission, a broad understanding of the cultural and natural heritage, which is the entire territory of residence of a given society.</p>
<p>Muzey ekspozitsiyasi (lot. Expositio — ko'rgazma, ekspozitsiya) muzeyning tarixiy-madaniy meros ob'yektlarini sun'iy ravishda yaratilgan predmet-fazoviy tuzilma ko'rinishida taqdim etishning asosiy shakli hisoblanadi.</p>	<p>Экспозиция музейная (от лат. expositio – выставление на показ, изложение) – основная форма презентации музеем историко- культурного наследия в виде искусственно созданной предметно-пространственной структуры.</p>	<p>The museum exposition (from Lat. Expositio - displaying, exposition) is the main form of the museum's presentation of the historical and cultural heritage in the form of an artificially created subject-spatial structure.</p>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yunalishi bo'yicha Xarakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.

2. Sh.Mirziyoev Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent - "Uzbekiston" -2016. 56 b.

3. Sh.Mirziyoev Qonun ustuvorligi va inson manfaatlari ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. Toshkent - "Uzbekiston" -2016. 488b.

4. Sh.Mirziyoev Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent "Uzbekiston" - 2017. 104 b.

5. Sh.Mirziyoev Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent - "Uzbekiston" -2016. 488 b

6. Абанкина Т.В. PR некоммерческой организации: теоретические основы современных PR-технологий и моделей коммуникации / Т.В.Абанкина // Музей будущего: информационный менеджмент / сост. А.В.Лебедев. – Москва: Прогресс-Традиция, 2001. – 236 с.

7. Абанкина Т.В. Социальный маркетинг в цивилизации досуга / Т.В.Абанкина. – Москва, 2007. – 325 с.

8. Анисимова В.В. Проектирование педагогической деятельности / В.В.Анисимова, В.В.Сериков // Вестник ОГУ. – 2004.– № 2 – С. 63–69.

9. Анчиков А.П. В помощь активистам музея образовательной организации: Методические рекомендации по созданию и организации деятельности музеев образовательных организаций Нижегородской области. Н.Новгород, 2014.

10. Boltayev V. Muzeyshunilik : uslubiy qo'llanma\ Toshkent: Sadriddin Salim Buhoriy "Durдона" nashriyoti, 2016. – 88 b.

11. Бакушинский А.В. Исследования и статьи. М., 1981. С. 126.

12. Библиография: Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). Екатеринбург. 2000. 937 с.

13. Библиография: Васильева Г. (сост.). Терминологический словарь библиотекаря [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://nlr.ru/cat/edict/PDict/>

14. Библиография: Галкина Т.В., Петунина О.О. Краткий словарь музейных терминов. Томск: Томский государственный университет, 2004. — 16 с

15. Василина Д.С. Виртуальный музей как феномен современной культуры // Музей: память и проекты будущего. Международный журнал исследований культуры: «Эйдос». – 2016. - №3(24). – С. 97.

16. Виртуальный музей [электронный ресурс] // Российская музейная энциклопедия. http://www.museum.ru/rme/sci_asp

17. Вишина Г. В. Музейная педагогика как направление развития системы дополнительного образования. Дис.канд. пед. наук. Липецк, 1999. 202с.

18. Cameron D.F. Viewpoint the Museums as a communication system and implications for Museum education // Curator, -1968. - №11. P. 33-40.

19. Галкина, Т. В. Основы классификации музейно-педагогических форм в российских музеях / Т. В. Галкина // Вопросы музеологии. - 2011. - № 2 (4). - С. 145-153.

20. Емельянов, Б. В. Экскурсоведение: учебник / Б. В. Емельянов. - Москва: Советский спорт, 2004. - 216 с.

21. Freudenthal H. Museum-Volksbildung-Scule. Erfurt, 1931

22. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi. - T.: O'qituvchi, 1996.

23. Исмаилова Ж. Музей педагогикаси: тарихи, бугуни ва истиқболи // Ўзбекистон музейлари истиқболи. - Тошкент: Akademnashr, 2013. - Б. 20.

24. Исмаилова Ж. Замонавий музейшунослик асослари. - Тошкент, 2016. - Б.4

25. Ismoilova Z. Pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. - T.: Fan, 2001.

26. Касьянов В.Н., Несгаворова Г.П., Волянская Т.А. Виртуальный музей истории информатики в Сибири // Современные проблемы конструирования программ. - Новосибирск, 2002. - С.170.

27. Каулен, М. Е. Словарь актуальных музейных терминов / М. Е. Каулен, А. А. Сундиева, И. В. Чувилова и др. // Музей. -2009. - № 5. - С. 47-68.

28. Kershenshtayner R. Razvitie xudojestvennogo rebenka. M., 1914.

29. Л.П.Трофименко «Инновационные формы проведения образовательных экскурсий» Ростов – на – Дону, 2018

30. Лебедев А.В. Виртуальные музеи и виртуализация музея // Мир музея. – М., – 2010. – №10.– С.5.

31. Ленский Л. Киевский педагогический музей //Школа и жизнь. Киев, 1913.№ 16. С 14.

32. Mavlonova R. va boshq. Pedagogika. – Toshkent, O'qituvchi, 2001.

33. Максимова Т.М. Виртуальные музеи: аналитический обзор зарубежных публикаций // Вестник МГУ. 2015 – №4 (66). – С.79.

34. Мироненко О.В. Использование современных информационных технологий в образовательном процессе // 2015 №13.

35. Музееведение: учеб. пособие для студентов / под ред. Н.В.Мягтиной. – Владимир: Изд-во Владим. гос. ун-та, 2010. –116 с.

36. Музейная педагогика: из опыта методической работы / под ред. А.Н.Морозовой, О.В.Мельниковой. – М.: ТЦ Сфера, 2006 – 416 с.

37. Музейная педагогика: учеб. пособие для студентов / Челябинская государственная академия культуры и искусств; каф. педагогики и психологии; сост. Г.М.Каченя. – Челябинск: ЧГАКИ, 2015. – 130 с.

38. Muhammedov M.S. Muzeylarning zamonaviy modifikatsiyasi // Moziydan sado. – Toshkent, 2010. – №2-3. – В.66–68.
39. Museum Education: History, theory and Practice / Ed. N. Berry and S. Mayer. Reston, 1989. P. 43.
40. Museums and Teachers. Paris: ICOM, 1956.
41. О.М.Корженко, М.В.Шулика Особенности использования предметов культурного и природного наследия
42. Основы музееведения: учеб. пособие / отв. ред. Э. А. Шулепова. – Москва: Едиториал УРСС, 2005. – 504 с.
43. Особенности деятельности школьных музеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.superinf.ru/view_helpstud.phpid943. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 05.12.2013.
44. O‘zbek tilining izohli lug‘ati 630 b
45. Pedagogika. // M.To‘xtaxo‘jaevning umumiy tahriri ostida. – T.: “O‘zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati”, 2010.
46. Педагогика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://paidagogos.com/p=4930>. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 05.12.2013.
47. Полежаева Т. А. Сценарное решение экспозиции «Русским детям» по произведениям Н. А. Некрасова в Музее Деда Мазая / Т. А. Полежаева // Музей и общество. Проблемы взаимодействия. – М., 2001. – С. 142.
48. Пономарев Б.Б. Музей как коммуникационная система: проблемы гармонизации историко-культурного и

информационно-деятельностного компонентов. Автореф. дисс....канд. культурол. наук. – Краснодар, 2002.

49. Решетников Н.И. Школьный музей и комплектование его собрания: [учебно методическое пособие] / Н.И.Решетников. – М.: ФЦДЮТиК, 2005.

50. Романов Н.И. О задачах и методах экскурсий по искусству // Экскурсионный вестник. М., 1916. № 1—2. С. 8

51. Романчук А.В. Музейный туризм: Учебно-методическое пособие. — Санкт Петербург, 2010. –С. 46.

52. Словарь по образованию и педагогике. Полонский В.М.

53. См.: Каган М.С. Человеческая деятельность. М., 1974; М.С.Каган Взаимоотношение наук, искусства и культуры как историко-художественная проблема // Гуманитарий. Ежегодник Академии гуманитарных наук. № 1. СПб., 1995.]

54. См.: Козиев В.Н. Школьники, учителя и студенты в Государственном Русском музее // Художественный музей в образовательном процессе. — СПб., 1998.

55. См.: Макарова Н.Г. Детские музеи Америки: история и современность. М, 1997

56. См.: Школьный музей на рубеже веков: Метод, рекомендации. М.: ДЮЦТТ «Медведково», 2001.

57. См.: Юхневич М.Ю. Педагогические, школьные и детские музеи дореволюционной России: Метод, пособие. М., 1990.

58. Соколова, М.В. Музейная педагогика : учебное пособие для вузов / — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2020. — 151 с.

59. Столяров. Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика: учеб. пособие / Б.А.Столяров. – Москва: Высшая школа, 2004. – 216 с.

60. Троянская. С.Л. Музейная педагогика и ее образовательные возможности в развитии общекультурной компетентности: учеб. пособие / С.Л.Троянская. – Ижевск: Научная книга, 2007. – 139 с.

61. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. М.; Л., 1946.

62. Хитыков НА. Школьный музей, его назначение и организация. Киев, 1915

63. Ходжаев Б.Х. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш. Педагогика фанлари бўйича диссертацияси. Тошкент.: 2016. –Б. 198-225.

64. Ҳабибуллаев Н. Музей ва фан-таълим / Ўзбекистон музейлари истоқболлари. – Тошкент, 2013. – Б.7.

65. Чумалова Т.В. Формирование ценностного отношения к культурно- историческому прошлому у учащихся начальных классов средствами музейной педагогики. Дис.канд. пед. наук. М, 1995. 176с.

66. Шляхтина, Л.М. Музейно-педагогическая мысль в России: Исторические очерки / Л.М.Шляхтина, Е.Н.Мастеница. – Санкт-Петербург: СПбГУКИ, 2006. – 271 с.

67. Шмит Ф.И. Искусство как предмет обучения. Харьков, 1923. С. 18.

68. Шмит Ф.И. Избранное. Искусство: Проблемы теории и истории / Ф.И.Шмит. – Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2012. – 912 с.

69. Юренева Т.Ю. Музееведение / Т.Ю.Юренева. – Москва: Академический проект, 2007. – 560 с.

70. Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей: учеб. пособие по музейной педагогике / М.Ю.Юхневич. – М., 2001. – 223 с.

Internet saytlari

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz
3. tdpu-intranet.ped
4. w.w.w./pedagog/uz.